

ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆ

- **ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**
Օգնություն դատախազին, քննիչին
- **ԿԻԲԵՐՉԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**
- **ՃՈՒՅՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԳԱՏԱԿԱՆ ԴԵՊՈՆԱՅՈՒՄԸ**
Դատավարական իրավունքի հարցեր
- **ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԱԿԱՆ ԳԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**
- **ԱՆՁԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ**
Ըստ Մխիթար Գոշի

Լրացավ Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազ, արդարադատության պետական խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան ԱՂՎԱՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը: Այդ առիթով ՀՀ դատախազության կոլեգիան նրան հղել է շնորհավորական ուղերձ, որում ասված է.

Մեծարգո Աղվան Գառնիկի,

Հայաստանի Հանրապետության դատախազության կոլեգիան համակարգի բոլոր աշխատողների անունից ջերմորեն շնորհավորում է Ձեզ՝ ծննդյան 60-ամյակի կապակցությամբ:

Ծնվելով ու դաստիարակվելով մշեցիների տոհմիկ ընտանիքում, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետում ավարտելուց հետո, Դուք արդեն շուրջ չորս տասնամյակ Ձեր աշխատանքային գործունեությունն անխտոր կապել եք դատախազության հետ՝ շրջանային դատախազության քննիչից հասնելով Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի բարձր պաշտոնին:

Անգնահատելի է Ձեր անձնական բացառիկ ներդրումը Հայաստանի երրորդ Հանրապետության դատախազության ծնավորման ու կայացման, նրա արդիական գործառույթների ու նկարագրի ստեղծման ու զարգացման գործում:

Ձեր եռանդուն ջանքերով է, որ Հայաստանի դատախազությունը ներկայում, ինչպես ԱԳՀ երկրների, այնպես էլ եվրոպական և համաշխարհային դատախազական ընկերակցության ամենակատիվ ու հեղինակավոր կառույցներից է:

Ձեր անմիջական ղեկավարությամբ է, բառիս բուն իմաստով, կառուցվել ու կառուցվում նոր Հայաստանի նոր դատախազությունը՝ համախոհների կուռ ու միասնական կոլեկտիվը:

Երկրում օրինականության ամրապնդման և հանցավորության դեմ տարվող պայքարում Ձեր սկզբունքայնությունը և հետևողականությունը, մասնագիտական պարտքի հանդեպ պատասխանատվության բարձր զգացումը, կազմակերպչական ձիրքը և պրոֆեսիոնալիզմը մնայուն արժեքներ են և օրինակ երիտասարդ իրավաբանների, դատախազության բոլոր աշխատակիցների համար:

Դուք ոչ միայն ականավոր պետական, հասարակական գործիչ եք, փորձառու դատախազ և հմուտ ղեկավար, այլ նաև միջազգային համբավ ունեցող գիտնական, իրավունքի արդիական հիմնահարցերին նվիրված բազմաթիվ մենագրությունների, հետազոտությունների, տեսական ու գործնական մնայուն արժեք ներկայացնող գրքերի ու հոդվածների հեղինակ:

Ակնառու է նաև Ձեր հասարակական-մշակութային գործունեությունը, ինչը նոր նկարագիր ու որակ է հաղորդում մեր երկրում քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների կայացման գործընթացին, նպաստում նաև հասարակության տարբեր շերտերի հետ դատախազության համագործակցության սերտացմանը:

№75

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ՀՐԱՏԱՐԱՎՎՈՒՄ Է 1997 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

ԱՐՄԵՆ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ - նախագահ
ԳՈՒՐԳԵՆ ԱՄԲԱՐՅԱՆ
ԳԵՎՈՐԳ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ
ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ
ՎԱՅՐԱՍ ՇԱՅԻՆՅԱՆ
ԳԱՌՆԻԿ ՍԱՖԱՐՅԱՆ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

Գլխավոր խմբագիր՝ Գ. ԱՄԲԱՐՅԱՆ

Խմբագրության հասցեն.
375010, ք. Երևան, Հանրապետության փ., 85
Հեռախոս՝ 52-33-76, Ֆաքս՝ 56-76-72
www.genproc.am

© Համակարգչային շարվածքը,
ոճը, տառաձևերը և էջադրումը՝
«ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ»

Հանձնված է արտադրության՝
08.02.2013 թ.
Ֆորմատ՝ 70 X 100 1/16
Տպաքանակը՝ 500
Ծավալը՝ 8 պայմ. մամուլ
Գրանցման վկայական՝ N 688

Տպագրված է
«Պոլիգրաֆ բիզնես» ՍՊԸ տպարանում
Երևան, Գ. Քոչարի 21

© «ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ», 2013 թ.

2013

Հանդեսը ՀՀ բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի (ԲՈՀ) կողմից ընդգրկված է թեկնածուական (1999թ.) և դոկտորական (2002թ.) ատենախոսությունների հիմնարկային հրատարակման համար թույլատրելի գիտական պարբերականների ցանկում:

«Ղատախազության կոլեգիայի ուղերձը...

(շարունակություն)

Հարգելի պարոն Հովսեփյան, Ձեր ծննդյան հորեյանը լավ առիթ է նշելու, որ Դուք սիրված ու հարգանք վայելող ղեկավար լինելուց բացի նաև սրտամոտ ու հոգատար ընկեր եք, լավ բարեկամ, մարդկանց հոգսերով ապրող, դժվար պահին նրանց օգնության ձեռք մեկնելուն պատրաստ, ազգային հստակ նկարագիր ունեցող հայ մարդ ու քաղաքացի, մեծ ընտանիքի օրինակելի զավակ, հայր ու պապ:

Մեր հայրենիքին, օրինականության պաշտպանությանն ու իրավագիտության զարգացմանը բերած Ձեր ավանդի արժանի գնահատականն են ՀՀ Նախագահի հրամանագրով Ձեզ շնորհված արդարադատության պետական խորհրդականի դասային աստիճանը, Հայաստանի Հանրապետության վաստակավոր իրավաբանի պատվավոր կոչումը, Հայրենիքին մատուցած ծառայությունների համար առաջին աստիճանի մեդալը:

Դուք պարզևատրվել եք նաև Հայաստանի և օտարերկրյա պետությունների պետական, կառավարական ու գերատեսչական բազմաթիվ այլ շքանշաններով ու մեդալներով, ընտրվել միջազգային հեղինակավոր ակադեմիաների ու հաստատությունների պատվավոր անդամ:

Մենք՝ Ձեր գործընկերները, հպարտ ենք, որ աշխատում ենք Ձեզ հետ, մեր մասնագիտական հմտություններն ու մարդկային որակները հղկում ու կատարելագործում Ձեր ղեկավարությամբ ու օրինակով:

Կրկին շնորհավորելով Ձեզ ծննդյան 60-ամյակի առթիվ մաղթում ենք առողջություն, երկար տարիների կյանք ու ամենայն բարիք Ձեզ և Ձեր գերդաստանին:

Լավագույն ցանկություններով՝

**Հայաստանի Հանրապետության
ղատախազության կոլեգիա**

«Օրինականություն» գիտագործնական հանդեսի խմբագրական խորհուրդը իր ընթերցողների անունից սիրով միանում է հորեյարի ստացած շնորհավորանքներին:

ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱՅՈՒՄ

2013 թվականի փետրվարի 12-ին կայացավ

«Ղատախազության կոլեգիայի ընդլայնված նիստը, որը վարում էր «Ղգլխավոր դատախազ Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ:

Կոլեգիայի նիստում ամփոփվեցին Հայաստանի Հանրապետության դատախազության 2012 թվականի աշխատանքների արդյունքները:

Ըստ գործունեության ոլորտների կատարված աշխատանքների մասին զեկուցումներով հանդես եկան ՀՀ զլխավոր դատախազի տեղակալներ Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆԸ, Սնացական ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ, Արմեն ԴԱՆԻԵԼՅԱՆԸ, ՀՀ զինվորական դատախազ, ՀՀ զլխավոր դատախազի տեղակալ Գևորգ ԿՈՍԱՆՅԱՆԸ:

Կոլեգիայի նիստին մասնակցում էր և ելույթ ունեցավ ԼԴՀ զլխավոր դատախազ, արդարադատության երկրորդ դասի պետ-

կան խորհրդական Արշավիր ԴԱՐԱՄՅԱՆԸ: Նա մասնավորապես նշեց.

«Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության դատախազությունը հայաստանյան գործընկեր կառույցի հետ սերտ համագործակցություն է ծավալում ԼԴՀ-ում դատախազության համակարգի ձևավորումից ի վեր: Անցած ավելի քան երկու տասնամյակում, գտնվելով նույն իրավական դաշտում, իրականացվել են փոխգործակցության ու փոխօգնության բազմաթիվ միջոցառումներ, որոնք ավելի արդյունավետ են դարձրել օրինականության ապահովմանն ուղղված մեր ընդհանուր ջանքերը: Անհրաժեշտ են համարում, սակայն ընդօժել, որ

փոխգործակցության նոր մակարդակ է ապահովվել հատկապես երկու դատախազությունների միջև 2009թ. դեկտեմբերի 9-ին Ստեփանակերտում Համաձայնագիր-Յուզազրի ստորագրումից հետո: Դրական արդյունքներն ակնառու են, և այդ շրջանակում կուզենայի անդրադառնալ 2012 թվականի ընթացքում կատարված աշխատանքներին:

Այսպես, համագործակցության շնորհիվ ԼՂՀ դատախազությունը միջազգային-իրավական կապերի ապահովման բնագավառում 2012թ. ընթացքում իրականացրել է հանրապետության տարածքում և տարածքից դուրս հանցագործություններ կատարած անձանց հանձնման հետ կապված անհրաժեշտ գործողություններ ու դրանց

տապնդումն Արցախում իրականացնելու վերաբերյալ, ընդ որում՝ 1-ը կատարվել է, 2-ը գտնվում են ընթացքի մեջ:

Դարձյալ համագործակցության շրջանակում, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության դատախազության կոռուպցիոն, կազմակերպված, սեփականության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով բաժնի կողմից կատարվող ստուգման լրիվությունն ապահովելու համար, Հայաստանի Հանրապետության դատախազության կոռուպցիոն և կազմակերպված հանցագործությունների գործերով վարչության աջակցության շնորհիվ, կարճ ժամկետում հնարավոր է դարձել Հայաստանի Հանրապետության պետական եկամուտների կոմի-

իրականացման հետ կապված մի շարք գործառույթներ: Մասնավորապես, Համաձայնագիր-Յուզազրի դրույթներին համապատասխան, ՀՀ գլխավոր դատախազության միջոցով նախապատրաստվել են ԼՂՀ տարածքում հանցագործություններ կատարած և հետախուզվող երկու անձանց հանձնման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը, ընդ որում՝ մեկ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու կապակցությամբ, հետախուզվող մեկ անձի հանձնումը բավարարվել է:

Բացի այդ, Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության միջոցով նախապատրաստվել և ուղարկվել են միջնորդություններ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում հանցագործություններ կատարած և հետախուզվող Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության երեք քաղաքացիների նկատմամբ քրեական հե-

տեից ստանալ անհրաժեշտ փաստաթղթերի փաթեթը, ինչն էլ իր հերթին հնարավորություն է տվել առանց ավելորդ ձգձգումների՝ նախապատրաստված նյութերով օբյեկտիվ ու հիմնավոր եզրահանգումներ անել:

«Դատախազության մասին» Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրենքի 32-րդ հոդվածի 1-ին կետի պահանջների համաձայն՝ դատախազների ու քննիչների թեկնածությունների ցուցակի համալրման մրցույթի անցկացման արդյունքում հանձնաժողովի որոշմամբ հաղթող ճանաչված 4 հավակնորդներ ընդգրկվել են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության դատախազության դատախազների ու քննիչների թեկնածությունների ցուցակում և Հայաստանի Հանրապետության «Դատախազության դպրոց» ՊՐՎԿ-ում անցել ուսումնառություն: Կա դատախազների ու քննիչների որակավորման դասընթացների պարբերաբար կազմակերպման հստակ ծրագիր, և

ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

մենք հետևողական ենք լինելու դրա լիարժեք իրականացման գործում:

Փոխգործակցությունն առկա է նաև պետական շահերի պաշտպանության, հատուկ գործերի քննության, մարդու դեմ ուղղված և ընդհանուր բնույթի հանցագործությունների դեմ պայքարի ոլորտներում:

Համագործակցության արդյունավետության հետագա ապահովման նպատակով, անհրաժեշտ են գտնում, երկու հայկական պետությունների դատախազությունների համապատասխան ստորաբաժանումների միջև գործնական շփումների էլ ավելի ակտիվացումը՝ այդ համատեքստում հաճա-

խակի դարձնելով նպատակային փոխայցելությունները, մեթոդական օգնություններն ու մասնագիտական խորհրդատվությունները»:

Կոլեգիայի միստի աշխատանքներն ամփոփեց ՀՀ գլխավոր դատախազ ԱՂՎԱՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ

ՀՀ դատախազության կոլեգիայի միստում ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալների զեկուցումներին, և հանցավորության վիճակի մասին համառոտ տեղեկանքին կարող եք ծանոթանալ ՀՀ գլխավոր դատախազության ինտերնետային կայքում.
www.genproc.am

ՀՐԱՄԱՆՆԵՐ

ՀՀ ՂԵՄԱՎՈՐ ԴԱՏԱԽԱԶԻ 2012Թ. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 28-Ի ՀՐԱՄԱՆԸ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հարգելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված անձի խոսքի ազատության իրավունքը՝ ներառյալ տեղեկություններ և զաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատությունը, ինչը ժողովրդավարական հասարակության կարևորագույն հիմնաքարերից մեկն է, և, միաժամանակ, ընդգծելով այդ իրավունքի չարաշահման անթույլատրելիությունը,

Կարևորելով մարդու՝ տեղեկություն ստանալու իրավունքի երաշխավորման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև հանրությանը քրեական դատավարության և, մասնավորապես, դատախազության գործունեության վերաբերյալ տեղեկություն հաղորդելու կարևորությունը,

Հիմք ընդունելով, որ անմեղության կամխավարկածի, արդար դատաքննության, ընտանիքի ու անձնական կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունքը՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Կոնվենցիայի 6-րդ և 8-րդ հոդվածների համաձայն, պետք է հարգվեն ժողովրդավարական հասարակությունում,

Կարևորելով արդար դատաքննության, անձնական ու ընտանեկան կյանքը հարգելու և արտահայտվելու ազատության իրավունքների հնարավոր բախումը բացառելու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև ընդգծելով յուրաքանչյուր դեպքում նշված իրավունքների հավասարակշռված պահպանումը,

Նկատի ունենալով, որ կոռուպցիոն հանցագործությունները լուրջ սպառնալիք են հասարակության կայունությանը և անվտանգությանը, խարխուլում են ժողովրդավարական ինստիտուտները, բարոյական արժեքներն ու արդարությունը, վտանգում կայուն զարգացումն ու օրենքի գերակայությունը,

Ելնելով դատախազության մարմինների գործունեության լուսաբանման աշխատանքների կազմակերպման արդյունավետությունը բարձրացնելու ձգտումից և կարևոր նշանակություն տալով սոցիալական հետաքրքրություն ներկայացնող՝ հատկապես հասարակական հնչեղություն ունեցող հանցագործությունների բացահայտման, հետաքննության և մախաքննության

օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության մասին օպերատիվ և որակյալ տեղեկություն տրամադրելու ապահովմանը,

Սկզբունքորեն կարևոր համարելով զանգվածային լրատվության միջոցների հետ դատախազության մարմինների կայուն համագործակցության հաստատումը, ընդլայնումը և խորացումը, հասարակական միավորումների հետ սերտ կապերի պահպանումը և նկատի ունենալով այդ համագործակցության կազմակերպման սկզբունքներն ու կառուցակարգերը հստակեցնելու, ինչպես նաև դատախազության գործունեության և քննության նյութերը հրապարակման ներկայացնելու հարցերը կանոնակարգելու անհրաժեշտությունը,

Ղեկավարվելով «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետով և 30-րդ հոդվածով՝

Հրամայում են՝

1. Հաստատել «Քրեական գործերով տեղեկություն տրամադրելու կանոնները»՝ համաձայն հավելվածի (Կցվում է):

2. Սույն հրամանի կատարման վերահսկողությունը վերցնում են ինձ վրա:

3. Սույն հրամանն ուղարկել Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի տեղակալներին, Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության ավագ դատախազներին, Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության վարչությունների և բաժինների պետերին, մարզերի, Երևան քաղաքի, Երևան քաղաքի վարչական շրջանների, կայազորների զինվորական դատախազներին, Հայաստանի Հանրապետության դատախազության աշխատակազմի ղեկավարին, «Դատախազության դպրոց» ՊՈԱԿ-ին, ՀՀ գլխավոր դատախազի խորհրդակցանքներին և օգնականներին:

ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ

1. Նպատակը

Քրեական գործերով տեղեկատվություն տրամադրելու կանոնները (այսուհետ՝ կանոններ) նպատակ ունեն կանոնակարգելու քրեական դատավարության վերաբերյալ ՀՀ դատախազության կողմից (այսուհետ՝ Դատախազություն) իրականացվող տեղեկատվական քաղաքականությունը, մշակելու պաշտոնական մանուկի հաղորդագրություններին ուղղված պահանջները՝ հիմք ընդունելով Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) և Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) ամրագրված իրավունքները: Նկատի ունենալով, որ Կոնվենցիայի 6-րդ, 8-րդ և 10-րդ հոդվածներով, Սահմանադրության 21-րդ, 23-րդ և 27-րդ հոդվածներով սահմանված իրավունքները ոչ իրավաչափ գործունեության արդյունքում հնարավոր է բախվեն դատախազությունը սահմանում է իրավական չափորոշիչներ՝ նպատակ ունենալով ապահովելու մարդու իրավունքների հավասարակշռված պահպանումը քրեական դատավարության վերաբերյալ հաղորդագրություններ տարածելիս:

2. Իրավունքների հավասարակշռված պահպանման սկզբունքները

Կանոններն ուղղված են քրեական դատավարության վերաբերյալ տեղեկատվություն տարածելիս ապահովելու իրավունքների հավասարակշռված պահպանումը՝ հետևյալ առանցքային սկզբունքներով.

- 1) տեղեկատվության ազատությունը,
- 2) անձնական ու ընտանեկան կյանքի իրավունքը,
- 3) անմեղության կանխավարկածը,
- 4) նախնական քննության գաղտնիությունը,
- 5) հանրային շահը:

Հաշվի առնելով Կոնվենցիայի 6-րդ, 8-րդ և 10-րդ հոդվածներով, Սահմանադրության 21-րդ, 23-րդ և 27-րդ հոդվածներով սահմանված իրավունքների բախման հավանականությունը, յուրաքանչյուր դեպքում դատախազությունը երաշխավորում է այդ իրավունքների հարգումը՝ մարդու իրավունքների գերակայության և հանրային շահի տեսանկյունից: Մարդու իրավունքներն ու ազատությունները կարող են սահմանափակվել, եթե դա անհրաժեշտ է պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարո-

յականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար:

Դատախազությունը պարտավորվում է քրեական դատավարության, դատախազության գործունեության վերաբերյալ մամուլի հաղորդագրություններ տարածելիս պահպանել նշված սկզբունքները և իրավական նորմերը:

3. Տեղեկատվության ազատությունը քրեական դատավարության ընթացքում

Տեղեկատվության տրամադրումը հարկ է կազմակերպել այնպես, որպեսզի հանրությունը հնարավորություն ունենա, այդ թվում՝ զանգվածային լրատվության միջոցով, տեղեկություն ստանալու քրեական գործերի քննության ընթացքի մասին: Դատախազությունը պետք է պարբերաբար տեղեկություններ տրամադրի լրատվության միջոցներին՝ դատախազական գործունեության, ինչպես նաև հասարակական հնչեղություն ունեցող քրեական գործերի նախնական քննության արդյունքների մասին այն ծավալով, որքանով դրանց հրապարակումը չի վտանգի հանցագործությունների կանխմանը, քրեական գործերով նախնական քննության օբյեկտիվությանը, լրիվությանն ու բազմակողմանիությանը, արդարադատության շահերին ու անաչառությանը, չի խախտի մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, ինչպես նաև այլ անձանց պատիվն ու արժանապատվությունը և իրավունքների պաշտպանությունը: Այդուհանդերձ, նշված պայմանները չեն կարող պատճառ դառնալ մերժելու սոսկ փաստական տեղեկության տրամադրումը, և եթե նախնական քննության շահերից ելնելով, մասնավորապես՝ քրեական գործով մինչդատական վարույթի նյութերը տվյալ փուլում հրապարակման ենթակա չեն, ապա քրեական գործ հարուցելու կամ ներգրավված մեղադրյալների թվի մասին տեղեկության տրամադրումն այդ հիմքերով չի կարող մերժվել:

4. Նախնական քննության գաղտնիքը և տեղեկատվության ազատությունը

Նախնական քննության տվյալները, օրենքով սահմանված կարգով, ենթակա են հրապարակման միայն գործի վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվությամբ:

Մինչդատական վարույթի ընթացքում, դատախազությունը, հնարավորության դեպքում, պետք է աջակցի ՋԼՄ-ներին տեղեկություն տրամադրելու հարցում՝ արձանագրելով, որ տրամադրվող տեղեկությունը նախնական է՝ հիմնված այդ պահին վարույթն իրականացնող մարմնի ձեռք բերած փաստական տվյալների վրա: Դատախազությունը կարող է չհրապարակել ՋԼՄ-ների կողմից հարցվող տեղեկությունը, եթե դրա հրապարակումը կարող է վտանգել նախնական քննության օբյեկտիվու-

թյունը, բազմակողմանիությունը, լրիվությունը, դատավարության մասնակիցների անվտանգությունը, անմեղության կանխավարկածը, խախտել այլ անձանց իրավունքները, պատիվն ու արժանապատվությունը, անձնական ու ընտանեկան կյանքը:

Նախնական քննության ավարտի, որպես մեղադրյալ ներգրավված անձանց թվի, մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու մասին տեղեկությունը պետք է տրամադրվի՝ կատարված հարցման հիման վրա, օրենքով սահմանված ժամկետում: Մինչդատական վարույթի փուլում դատախազությունը կարող է չհրապարակել կասկածյալի, մեղադրյալի անուն-ազգանունը՝ սույն Կանոնների 3-րդ կետով նախատեսված հիմքերի առկայության պայմաններում:

5. Քրեական գործերով պաշտոնական հաղորդագրությունների մատչելիությունը

Մինչդատական վարույթի ընթացքում քրեական գործի վերաբերյալ հրապարակման ենթակա տեղեկությունը համապատասխան մարմինները պետք է առանց խտրականության մատչելի դարձնեն բոլոր այն լրագրողներին և լրատվության միջոցներին, ովքեր դիմել են նույն տեղեկությունը ստանալու համար: Եթե դատախազությունը սեփական նախաձեռնությամբ տեղեկություն է հրապարակում իր գործունեության, կամ որևէ քրեական գործի, կամ նյութերի վարույթի ընթացքի վերաբերյալ, ապա այդպիսի տեղեկությունը պետք է տրամադրվի բոլորին՝ առանց խտրականության՝ հաղորդագրությունների, մամուլի ասուլիսների, լիազորված պաշտոնատար անձի միջոցով:

6. Դատախազության՝ որպես քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի առանձին գործերով հրապարակային մեկնաբանությունները

Նկատի ունենալով, որ դատախազը, Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված գործառույթների շրջանակներում, իրականացնում է նաև քրեական հետապնդում, դատարանում պաշտպանում մեղադրանքը՝ դատաքննության ընթացքում հետազոտված ապացույցների վրա հիմնված իր ներքին համոզմամբ, ուստի առանձին քրեական գործերով նրա ներկայացրած մեկնաբանությունները կամ դրանց վերաբերյալ տարածվող մամուլի հաղորդագրությունները չեն կարող զնահատվել որպես անմեղության կանխավարկածի խախտում:

Այդուհանդերձ, յուրաքանչյուր նման դեպքում պետք է արձանագրվի, որ հրապարակվածը դատախազի ներքին հանոգմունքն է՝ հիմնված գործով ձեռք բերված ապացույցների վրա՝ խուսափելով մեղադրյալին կամ ամբաստանյալին որպես հանցագործ ներկայացնող զնահատականներից:

7. Չանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչների հետ համագործակցությունը

Պատասխանազությունը միասնական համակարգ է և զանգվածային լրատվության միջոցների հետ համագործակցությունն ապահովվում է ՀՀ գլխավոր դատախազության՝ զանգվածային լրատվության միջոցների հետ համագործակցության համար պատասխանատու անձի (այսուհետ՝ Պատասխանատու անձ) միջոցով:

Պատասխանատու անձը, հնարավորինս օպերատիվ, պետք է տեղեկացված լինի այնպիսի քրեական գործերի կամ դատախազական գործունեության արդյունքների մասին, որոնք հնարավոր է արժանանան հասարակության կամ միջազգային հանրության, հասարակական կազմակերպությունների և զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչների ուշադրությանը, ունենան հասարակական հնչեղություն:

Պատասխանության կառուցվածքային և տարածքային ստորաբաժանումների կողմից սահմանադրական լիազորությունների իրականացման, ինչպես նաև նրանց կողմից կատարված ուսումնասիրությունների, ամփոփումների վերաբերյալ, Կանոններին համապատասխան, զանգվածային լրատվության միջոցներին տեղեկություն տալու նպատակահարմարության, ժամկետի և ծավալի հարցը որոշում են այդ ստորաբաժանումները ղեկավարող դատախազները:

Պատասխանական գործունեությանը վերաբերող նյութերը հրապարակելու հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է՝

- կշռադատված մոտեցում ապահովել հրապարակման ներկայացվող նյութերի ընտրության նկատմամբ,
- խստորեն ղեկավարվել մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքը անօրինական միջամտությունից, պատիվն ու բարի համբավը ոտնձգությունից պաշտպանելու իրավունքի հիմնադրույթներով,
- ապահովել զանգվածային լրատվության միջոցներում լուսաբանման համար նախատեսված նյութերի ու տվյալների մանրակրկիտ ստուգումը՝ բացառելով պետական կամ օրենքով պաշտպանվող այլ գաղտնիքների հրապարակումը,
- զերծ մնալ կանխակալ կարծիք հայտնելուց:

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազության անունից պաշտոնական հաղորդագրությունները զանգվածային լրատվության միջոցներին են տրամադրվում բացառապես Պատասխանատու անձի միջոցով՝ Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի համաձայնությամբ:

Պաշտոնական հաղորդագրությունների նախապատրաստման համար անհրաժեշտ նյութերը և դրանց նախագծերը մամուլի քարտուղարին են ներկայացնում Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի տեղակալները, դատախազության կառուցվածքային և տարածքային ստորաբաժանումները ղեկավարող դատախազները:

Հրապարակման համար տրամադրված տեղեկատվության ճշգրտության համար պատասխանատվություն են կրում մամուլի քարտուղարին տեղեկություն տրամադրած անձինք:

Մամուլի հաղորդագրությունները պատրաստելիս, հնարավորության դեպքում, կարող են ամբողջությամբ ներկայացվել կամ օգտագործվել մեջբերումներ՝ քրեական գործ հարուցելու, որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումներից կամ քրեական գործով ձեռք բերված այլ փաստաթղթերից, նյութերից՝ ապահովելով համապատասխան իրումը:

Մամուլի, ռադիոյի և հեռուստատեսության համար նախատեսված՝ դատախազության գործունեությունը լուսաբանող նյութերը պետք է լինեն պատշաճ կարգով ստուգված և իրավաբանորեն անթերի:

8. Տեղեկության տրամադրումը ՀՀ դատախազության պաշտոնական համացանցային էջի միջոցով

Պատասխանությունը «Պատասխանության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով հանրությանը տեղեկացնում է իր գործունեության մասին այնքանով, որքանով դա չի հակասում մարդու և քաղաքացու իրավունքներին, ազատություններին և օրինական շահերին, ինչպես նաև պետական և օրենքով պաշտպանվող այլ գաղտնիքների պահպանությանը: Գլխավոր դատախազը յուրաքանչյուր տարի Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով և Հանրապետության Նախագահին է ներկայացնում հաղորդում՝ դատախազության նախորդ տարվա գործունեության մասին:

Պատասխանությունը պետք է միջոցներ ձեռնարկի նշված հաղորդումը, ինչպես նաև սեփական նախաձեռնությամբ հրապարակվող կամ հանրային ուշադրության կենտրոնում գտնվող հարցերի վերաբերյալ տարածվող տեղեկատվությունը հասանելի դարձնելու բոլորին՝ հնարավորության դեպքում ապահովելով դրանց տեղադրումը ՀՀ դատախազության համացանցային էջում:

9. Քրեական գործերով տեղեկատվության ազատությունը և մարդու անձնական ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը

Քրեական գործերով տեղեկություն տրամադրելիս հարկ է ղեկավարվել Սահմանադրությամբ, ըստ որի յուրաքանչյուր ոք ունի տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու իրավունք, ինչպես և յուրա-

քանցյուր ոք ունի անձնական ու ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունք: Առանց անձի համաձայնության չի կարելի նրա վերաբերյալ հավաքել, պահպանել, օգտագործել կամ տարածել այլ տեղեկություններ, քան նախատեսված է օրենքով: Դատախազությունը պետք է քրեական դատավարության ընթացքի վերաբերյալ տեղեկություններ տարածելիս պահպանի նաև անձի, այդ թվում՝ դատավարության մասնակիցների անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության իրավունքը և խուսափի անձնական կյանքի վերաբերյալ տեղեկություններ հրապարակելուց:

10. Քրեական գործերով տեղեկատվության ազատությունը և մարդու պատվի ու արժանապատվության իրավունքը

Մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից: Քրեական դատավարության ընթացքի վերաբերյալ տեղեկություններ տարածելիս կամ հրապարակային մեկնաբանություններ ներկայացնելիս՝ դատախազությունը պետք է զերծ մնա այնպիսի որակումներից, մեկնաբանություններից, որոնք կարող են արատավորել անձի պատիվն ու արժանապատվությունը, կամ իրավաբանական անձանց գործարար համբավը: Որպես ելակետ պետք է ընդունել, որ ստույգ փաստերի վրա հիմնված (բացառությամբ բնական արատների) կամ գերակա հանրային շահով պայմանավորված հայտարարությունները չեն կարող դիտարկվել որպես մարդու պատիվն ու արժանապատվությունն արատավորող տեղեկության տարածում:

11. Անմեղության կանխավարկածը

Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի նկատմամբ հարգանքը արդար դատավարության իրավունքի անքակտելի մասն է: Ընթացքի մեջ գտնվող քրեական գործերի վերաբերյալ կարծիքներ ու տեղեկություն ՁԼՄ-ներին կարող է տրամադրվել կամ հաղորդվել միայն այն դեպքում և այն ծավալով, եթե դա չի վտանգում կասկածյալի կամ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածը: Եթե, այդուհանդերձ, դատախազությունը մինչդատական վարույթի փուլում որոշել է տեղեկություն տրամադրել սեփական նախաձեռնությամբ կամ ՁԼՄ-ներից ստացված հարցումների հիման վրա, ապա, միաժամանակ, պետք է խուսափի կասկածյալին կամ մեղադրյալին ձեռնաշղթաներով ցուցադրելուց կամ որպես հանցագործ ներկայացնելու ցանկացած այլ եղանակից:

Մինչդատական վարույթի ընթացքում քրեական գործի վերաբերյալ դատախազության կողմից տարածվող մամուլի հաղորդագրությունները պետք է պարունակեն ծանուցում՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

«Հանցագործության մեջ կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

12. Քրեական գործերով անչափահասների վերաբերյալ տեղեկության տրամադրման առանձնահատկությունները

Դատախազական գործունեության կամ քրեական գործերի դատավարության վերաբերյալ տեղեկություն տրամադրելիս հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի անչափահասների իրավունքների պաշտպանությանը: Մինչդատական վարույթի փուլում դատախազությունը պետք է ձեռնպահ մնա անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի ինքնությունը, անուն-ազգանունը հրապարակելուց: Բոլոր դեպքերում դատախազությունն իր իրավասությունների շրջանակներում պետք է կանխի այն վտանգավոր հետևանքները, որոնք կարող են հանգեցնել անչափահասի ինքնության հրապարակումը, կամ որոնք կարող են խոչընդոտել նրա՝ հասարակությանը վերաինտեգրվելուն:

13. Քրեական գործերով տեղեկատվության ազատությունը և վկաների, տուժողների պաշտպանությունը

Քրեական գործերի վերաբերյալ տեղեկություն տրամադրելիս վկաների, տուժողների ինքնությունը չպետք է հրապարակվի, եթե դա վտանգում է նրանց կյանքն ու անվտանգությունը:

Վկաների և տուժողների ինքնությունը կարող է գաղտնագործվել, եթե վկան կամ տուժողը նախապես տվել են իրենց համաձայնությունը, կամ նրանց ցուցմունքի բովանդակության հրապարակումն ունի հանրային կարևորություն, կամ նրանք արդեն իսկ հանդես են եկել տվյալ քրեական գործի վերաբերյալ հրապարակային ելույթներով:

14. Կոռուպցիոն հանցագործություններով տեղեկատվության ազատությունը

Դատախազությունն իր լիազորությունների շրջանակներում պետք է հնարավորինս ապահովի հատկապես կոռուպցիոն հանցագործությունների քննության արդյունքների հրապարակայնությունը, աջակցի քաղաքացիական հասարակության ներգրավմանը կոռուպցիայի դեմ պայքարում:

Հանրային շահի առկայության պայմաններում դատախազությունը պետք է միջոցներ ձեռնարկի ապահովելու կոռուպցիոն հանցագործությունների կապակցությամբ քննվող

քրեական գործերի մասին տեղեկատվության հասանելիությունը հասարակության առավել լայն շրջանակներին: Իրականացնի հանրային իրազեկմանն ուղղված քարոզարշավ նպաստելու կոռուպցիայի նկատմամբ անհանդուրժողականության մթնոլորտի ձեւավորմանը, խրախուսի և պաշտպանի կոռուպցիայի մասին քաղաքացիների՝ տեղեկություն փնտրելու, ստանալու, հրապարակելու, տարածելու ազատությունը:

15. Տեղեկատվության չարաչահման արգելքը և դատաքննության ընթացքի վրա վնասակար ազդեցության կանխումը

Վարույթն իրականացնող մարմինը քրեական գործով նախնական քննության և դատաքննության վերաբերյալ տեղեկատվությունը չպետք է օգտագործի շահույթ ստանալու կամ օրենքի իրավաչափ կիրառման հետ չառնչվող այլ նպատակներով:

Քրեական դատավարության ընթացքում դատախազությունը պետք է ձեռնպահ մնա այնպիսի տեղեկության հրապարակումից, որը կարող է էապես ազդել դատաքննության բնականոն ընթացքի վրա: Մինչդրստական վարույթի փուլում կարող են չհրապարակվել կոնկրետ քրեական գործով նախաքննություն իրականացնող քննիչի և հսկողություն իրականացնող դատախազի ինքնության վերաբերյալ տեղեկությունները՝ նրանց նկատմամբ հնարավոր ներգործությունը բացառելու, օրենքով նախատեսված այլ բացասական երեւույթները կանխելու համար:

16. Տեղեկատվության պարբերականությունը

Հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող կամ հանրության հատուկ ուշադրությանն արժանացած քրեական գործերի վերաբերյալ լրատվության միջոցներին տեղեկություն պետք է տրամադրվի պարբերաբար: Եթե դատախազությունը կոնկրետ քրեական գործի հարուցման, որել անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին հանրությանը տրամադրել է տեղեկություն, ապա նույն եղանակով տեղեկություն պետք է տրամադրվի նաև նախնական քննության վերջնական արդյունքների, ինչպես նաև դատարանի կողմից ապացուցված հանցանքների մասին:

16. Տեղեկատվության պարբերականությունը

Հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող կամ հանրության հատուկ ուշադրությանն արժանացած քրեական գործերի վերաբերյալ լրատվության միջոցներին տեղեկություն պետք է տրամադրվի պարբերաբար: Եթե դատախազությունը կոնկրետ քրեական գործի հարուցման, որել անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին հանրությանը տրամադրել է տեղեկություն, ապա նույն եղանակով տեղեկություն պետք է տրամադրվի նաև նախնական քննության վերջնական արդյունքների, ինչպես նաև դատարանի կողմից ապացուցված հանցանքների մասին:

ՉԺՀ գերագույն ժողովրդական դատախազության պատվիրակությունը Հայաստանում

2012 թվականի դեկտեմբերի 5-ին գլխավոր դատախազի տեղակալ **Արմեն ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ** ընդունել է ՉԺՀ գերագույն ժողովրդական դատախազության պատվիրակությանը՝ միջազգային համագործակցության վարչության պետի տեղակալ տիկին **Լի Սինի** գլխավորությամբ, որի ժամանակ քննարկվել են միջազգային իրավական համագործակցությանը վերաբերող հարցեր:

Պատվիրակությունը Երևան էր ժամանել՝ մասնակցելու հանցավոր նպատակներով ինտերնետն օգտագործելու դեմ հիմնախնդիրներին վերաբերող քննարկումներին: Չինացի գործընկերների հետ ՀՀ գլխավոր դատախազության կազմակերպած կլոր սեղանը տեղի է ունեցել «Դատախազության դպրոց»-ում, որին մասնակցել են ոչ միայն դատախազության, այլև՝ ոստիկանության ներկայացուցիչները: Քննարկվել են նաև կիրբերհանցագործությունների դեմ պայքարում իրավապահ մարմինների գործողությունների համակարգման հարցում դատախազու-

թյան դերին վերաբերող հարցեր, ինչպես նաև՝ կոնկրետ քրեական գործերով:

Հիշեցնենք, որ ՀՀ գլխավոր դատախազ **Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ** և ՉԺՀ գլխավոր դատախազ **Ցաո ՉՅԱՆՄԻՆԸ** 2012թ. հունիսի 11-ին՝ Երևանում, ստորագրել էին «2012-2013թթ. ընթացքում ՀՀ գլխավոր դատախազության և ՉԺՀ գլխավոր դատախազության միջև համագործակցության» ծրագիր, որի շրջանակներում նախատեսված է համատեղ կազմակերպել քննարկումներ՝ տարբեր հանցատեսակների դեմ պայքարի առանձնահատկությունների վերաբերյալ:

Հանդիպում դեսպանի հետ

ՀՀ գլխավոր դատախազ **Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ** 2012 թվականի դեկտեմբերի 13-ին ընդունել է Հայաստանում Ղազախստանի արտակարգ և լիազոր դեսպան **Այինդոս ԲՈՋԺԻԳԻՏՈՎԻՆ**: Հանդիպման ընթացքում քննարկվել են հանցավորության դեմ պայքարում երկու երկրների իրավապահ մարմինների միջև համա-

գործակցությանը վերաբերող հարցեր: Կողմերը կարևորել են համագործակցության զարգացումը և նախնական պայմանավորվածություն ձեռք բերել մշակել համագործակցության ծրագիր ի լրումն՝ երկու երկրների դատախազությունների միջև տարիներ առաջ ստորագրված համագործակցության համաձայնագրի:

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

ՀՀ գլխավոր դատախազությունում 2012թ. դեկտեմբերի 19-ին ստորագրվել է եռակողմ հուշագիր՝ ՀՀ գլխավոր դատախազության, ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի ղեկավարի և «Հայ պետական ծառայողների միություն» հասարակական կազմակերպության միջև:

Հուշագրով կողմերը պայմանավորվել են համատեղ քայլեր ձեռնարկել՝ հետևյալ նպատակների իրականացման համար.

1. Նպաստել պետական ծառայողների հակակոռուպցիոն ընկալման ձևավորմանը, կոռուպցիայի և կոռուպցիոն ռիսկերի մասին իրազեկմանը՝ «Ամբողջականության հիմունքները դատախազության պետական ծառայության համակարգում» վերապատրաստման ծրագրի (այսուհետ՝ վերապատրաստման ծրագիր) պարբերական իրականացման միջոցով,
2. Աջակցել պետական ծառայողների կողմից հանրությանը մատուցվող ծառայությունների, մասնավորապես՝ պետական ծառայողների և քաղաքացիների փոխհարաբերությունների որակի բարձրացմանը՝ պետության անունից այդ գործառույթը իրականացնող պետական ծառայողների որակավորման բարձրացման միջոցով,

3. Նպաստել կոռուպցիոն ռիսկեր պարունակող օրենսդրության թերությունների և բացերի վերհամանմանը, առաջարկություններ ներկայացնել ընթացակարգային և համակարգային փոփոխությունների կիրառման առումով՝ ներառելով այդ փոփոխությունների նկարագրությունը վերապատրաստման ծրագրում,
4. Աջակցել ՀՀ դատախազության աշխատակազմում վերապատրաստման և մրցույթների անցկացման մոնիտորինգի իրականացմանը՝ ապահովելով մոնիտորինգ անցկացնողների մասնագիտական բարձր պատրաստվածությունը և անհատական բարոյահոգեբանական հատկանիշները:

Կանխարգելել ընտրական հրավուների դեմ ոտնձգությունները

«Հ գլխավոր դատախազ Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ 2013 թվականի հունվարի 17-ին ընդունել է Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի (ԵԽՏՎ) պատվիրակությանը՝ տիկին Կարին ՈՒՈԼԴՍԵԹԻ գլխավորությամբ

Ողջունելով հյուրերին՝ ՀՀ գլխավոր դատախազը հավաստել է դատախազության վճռականությունն ու պատրաստականությունը՝ հետամուտ լինել կայանալիք նախագահական ընտրությունների ընթացքում հնարավոր ընտրախախտումների վերաբերյալ հաղորդումների պատշաճ գրանցմանն ու քննարկմանը, դրանց համարժեք քրեաիրավական գնահատական տալուն: Ա.ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ տեղեկացրել է, որ իր հրամանով ստեղծված աշխատանքային խումբը ոչ միայն հսկողություն է իրականացնելու գրավոր ստացված հաղորդումների պատշաճ գրանցմանն ու քննարկմանն նկատմամբ, այլ նաև իրականացնելու է լրատվամիջոցների մշտադիտարկում՝ քննարկման առարկա դարձնելով հանցագործության հատկանիշներ պարունակող ընտրախախտումների վերաբերյալ մամուլի հրապարակումները:

«Ընտրական այս գործընթացում իրավապահ մարմինների հիմնական խնդիրն է կանխարգելել ընտրական

հրավուների դեմ ոտնձգությունները, խախտումներ արձանագրվելու դեպքում հետևողական լինել համարժեք քրեաիրավական գնահատական տալուն: Քաղաքացին պետք է վստահ լինի, որ հանցագործության մասին իր ահազանգը պատշաճ քննության առարկա կդառնա, և հանցագործը կպատժվի, իսկ այդ վստահության գրավականը հրապարակայնությունն է»,- ասել է գլխավոր դատախազը՝ հավաստելով, որ ապահովվելու է աշխատանքային խմբի գործունեության հրապարակայնությունը:

Հյուրերի խնդրանքով Ա.ՀՈՎՍԵՓՅԱՆՆ անդրադարձել է ընտրակաշառքի, ընտրությունների ընթացքում վարչական ռեսուրսի օգտագործման համար օրենքով նախատեսված պատասխանատվության միջոցներին և նշել, որ այս ընտրությունների ընթացքում ևս դատախազությունը բացատրական աշխատանքներ է իրականացնելու հասարակության առավել լայն շրջանակներում՝ իրազեկելու համար:

Դատախազությունը վճռական ու պատրաստակամ է

2013 թվականի հունվարի 21-ին ՀՀ գլխավոր դատախազ Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ ընդունել է ԱԳՀ Միջխորհրդարանական Վեհաժողովի՝ երկարաժամկետ դիտորդական առաքելության ղեկավար Ալեքսանդր ՍՏՈՅԱՆՈՎՈՅԻ գլխավորած պատվիրակությանը:

Կողմերը քննարկել են ՀՀ Նախագահի ընտրությունների ընթացքում հնարավոր իրավախախտումներին արագ արձագանքելու, պատշաճ իրավական գնահատական տալուն վերաբերող հարցեր: ՀՀ գլխավոր դատախազը հյուրերին տեղեկացրել է, որ իր հրամանով հունվարի 14-ին ստեղծվել է աշխատանքային խումբ՝ ընտրախախտումների վերաբերյալ հաղորդումների ընդունման, գրանցման և քննարկման նկատմամբ դատախազական հսկողություն իրականացնելու համար, որի համակարգումն իրականացնելու է ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆԸ:

ՀՀ գլխավոր դատախազը հավաստել է, որ աշխատանքային խումբը գործելու է հրապարակային և հանրությունը պարբերաբար տեղեկացնելու է ընտրությունների

ընթացքում արձանագրված քրեորեն հետապնդելի խախտումների և դրանց կապակցությամբ իրականացված քննության արդյունքների մասին:

«Դատախազությունը վճռական ու պատրաստակամ է՝ հետամուտ լինելու հնարավոր ընտրախախտումների վերաբերյալ հաղորդումների պատշաճ գրանցմանն ու քննարկմանը, դրանց համարժեք քրեաիրավական գնահատական տալուն»,- ասել է ՀՀ գլխավոր դատախազը:

Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ կարևորել է նաև կանխարգելիչ քայլերի ձեռնարկումը՝ դրանց թվում ընդգծելով ընտրախախտումների համար նախատեսված քրեական պատասխանատվության մասին հանրությանը իրազեկելը:

Դատախազների էթիկայի համատեքստում

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Արմեն ԴԱՆԻԵԼՅԱՆԸ 2013թ. հունվարի 17-ին ընդունել է Եվրամիության SIGMA նախաձեռնության ավագ խորհրդատու Սկավիեր ՍԻՍՏԵՐՆԱՍԻ գլխավորած պատվիրակությանը:

Հանդիպման ընթացքում քննարկվել են ՀՀ դատախազության համակարգում դատախազների էթիկայի կանոններին վերաբերող հիմնահարցեր: ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը, բարձր գնահատելով համատեղ նախաձեռնության կարևորու-

թյունը, նշել է, որ դատախազների էթիկայի կանոնները կարգավորված են գործող օրենսդրությամբ, իսկ դրանց պահպանումն ուղղակիորեն գտնվում է ՀՀ գլխավոր դատախազի ուշադրության կենտրոնում:

Գլխավոր դատախազի տեղակալը ներկայացրել է «Դատախազի վարքագծի կանոնագիրքը»՝ նշելով, որ այդ կանոնագիրքը հստակ սահմանում է դատախազի վարքագծի հիմնարար սկզբունքները, դատախազի վարքագծի կանոններն ինչպես պաշտոնեական այնպես էլ՝ արտապաշտոնեական հարաբերություններում:

Հանդիպման ընթացքում անդրադարձ է եղել նաև դատախազների նկատմամբ կարգապահական վարույթ իրականացնելու, ՀՀ գլխավոր դատախազին

առընթեր էթիկայի հանձնաժողովի կազմավորման և գործունեության ընթացակարգերին:

Փորձագետների կողմից բարձրացվել են մի շարք կարևոր հարցադրումներ՝ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի գործունեության վերաբերյալ, մասնավորապես՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների բարձրագույն պաշտոնատար անձանց էթիկայի միասնական համակարգի անցնելու նպատակահարմարության մասին:

Հանդիպման ավարտին կողմերը հույս են հայտնել, որ հետագա համագործակցությունը կնպաստի դատախազի վարքագծի կամ էթիկայի կանոնների կիրառման արդյունավետությանը:

ԱՆԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

«Հ գլխավոր դատախազ Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ 2013թ. փետրվարի 6-ին ընդունել է ՀՀ-ում ԱՄՆ արտակարգ և լիազոր դեսպան Ջոն Հեֆֆերնհիս: Հանդիպմանը մասնակցել են ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆԸ, ԱՄՆ արդարադատության դեպարտամենտի մշտական իրավախորհրդատու Ջոն ԼՈՒԼԵԶՅԱՆԸ:

Կողմերը քննարկել են ՀՀ նախագահական ընտրությունների ընթացքում հանցագործության հատկանիշներ պարունակող ընտրախախտումներին իրավապահ մարմինների կողմից արագ արձագանքելու, պատշաճ իրավական գնահատական տալուն վերաբերող հարցեր: ՀՀ գլխավոր դատախազը ներկայացրել է ընտրախախտումների վերաբերյալ հաղորդումների ընդունման, գրանցման և քննարկման նկատմամբ դատախազական հսկողություն իրականացնելու համար դատախազությունում ձևավորված աշխատանքային խմբի գործունեությունը՝ տեղեկացնելով, որ ստացված ահազանգերի և դրանց քննարկման արդյունքների մասին հանրությանը պարբերաբար տրամադրվում է տեղեկություն ՀՀ դատախազության ինտերնետային էջի միջոցով: Ընդ որում, տեղեկանքում ներառված են նաև ՁԼՄ-ների

այն իրապարակումները, որոնք դատախազությունն իր նախաձեռնությամբ դարձնում է քննության առարկա՝ մշտադիտարկման արդյունքում:

Կարևորելով ընտրական համակարգի նկատմամբ հասարակության վստահության վերահաստատումը՝ ԱՄՆ դեսպանը բարձր է գնահատել այդ ուղղությամբ դատախազության ձեռնարկած քայլերը՝ կարևորելով հատկապես ստացված հաղորդումների քննարկման արդյունքների հրապարակայնության ապահովումը, քաղաքացիական հասարակության հետ համագործակցությունը զարգացնելուն ուղղված միջոցառումներն ու մամուլի հրապարակումներին դատախազության նախաձեռնությամբ ընթացք տալը:

Կողմերը քննարկել են նաև փոխգործակցությունը զարգացնելուն վերաբերող այլ հարցեր:

ՀՀ ՀԱՏՈՒԿ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԺԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՄՓՈՓԵԼ Է ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

2013 թվականի հունվարի 31-ին ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայությունում, ՀՀ գլխավոր դատախազ Աղվան ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ մասնակցությամբ, անցկացված խորհրդակցությունում ամփոփվել են 2012 թվականի ընթացքում իրականացված աշխատանքների արդյունքները:

Խորհրդակցությունը վարել է ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության պետի տեղակալ **Արմեն ՆԱԴԻՐՅԱՆԸ**:

Տարեկան աշխատանքների ամփոփմամբ հանդես է եկել ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության պետ, արդարադատության երկրորդ դասի պետական խորհրդա-

կան **Անդրանիկ ՄԻՐՉՈՅԱՆԸ**:

2012 թվականի ընթացքում ՀՀ Հատուկ քննչական ծառայության կատարած աշխատանքները ներկայացնող համառոտ տեղեկանքին կարող եք ծանոթանալ ՀՔԾ-ի ինտերնետային կայքում՝ www.investigatory.am

ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ ՀՀ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԷԼԻՉԲԱՐՅԱՆ Գրիգոր Վալիկոյի

Ծնվել է 1969 թվականին, Վրաստանի Ախլալալի շրջանի Կորտիկան գյուղում:

ԵՊՀ-ի իրավագիտության ֆակուլտետում ավարտելուց հետո, 1994 թվականից աշխատում է ՀՀ դատախազության համակարգում. Երևանի կայազորի զինվորական դատախազության քննիչ, ավագ քննիչ, ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության ՀԿԳ քննիչ, Գուգարքի կայազորի զինվորական դատախազի տեղակալ, Շիրակի կայազորի զինվորական դատախազ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 13-ի հրամանով Գ. Էլիզբարյանը նշանակվել է Լոռու կայազորի զինվորական դատախազ:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ Տիգրան Վլադիմիրի

Ծնվել է 1953 թվականին, Տավուշի մարզի Կոթի գյուղում:

Ավարտել է ՌԴ Օմսկ քաղաքի միլիցիայի բարձրագույն դպրոցի իրավաբանական ֆակուլտետը:

Որպես քննիչ աշխատել է ոստիկանության համակարգում: Դատախազության համակարգում է 1999 թվականից. կայազորի զինվորական դատախազի օգնական, դատախազի տեղակալ, զինվորական կենտրոնական դատախազության բաժնի դատախազ, ավագ դատախազ, Եղեգնաձորի կայազորի զինվորական դատախազ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է, արժանացել է գերատեսչական պարգևների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 13-ի հրամանով Տ. Սարգսյանը նշանակվել է Գորիսի կայազորի զինվորական դատախազ:

ՄԱՆՈՒՇԱԿՅԱՆ Ստեփան Տավրոսի

Ծնվել է 1958 թվականին, Երևան քաղաքում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը: ՀՀ դատախազության համակարգում է 1994 թվականից. կայազորի զինվորական դատախազության քննիչ, կայազորի զինվորական դատախազի ավագ օգնական, կայազորի զինվորական դատախազի տեղակալ, Ջանգեզուրի կայազորի զինվորական դատախազ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է, բազմիցս խրախուսվել է ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 13-ի հրամանով Ստ. Մանուշակյանը նշանակվել է Եղեգնաձորի կայազորի զինվորական դատախազ:

ՄԵԼԻՔ-ՍԱՐԳՍՅԱՆ Համբարձում Գրիշայի

Ծնվել է 1976 թվականին, Երևանում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը: Դատախազության համակարգում է 2000 թվականից. մարզի դատախազության քննիչ, Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների դատախազության քննիչ, դատախազի օգնական, ավագ դատախազ, ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության ավագ դատախազ:

Արդարադատության երկրորդ դասի խորհրդական է, արժանացել է ՀՀ գլխավոր դատախազի խրախուսանքների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 13-ի հրամանով Հ. Մելիք-Սարգսյանը նշանակվել է Սևանի կայազորի զինվորական դատախազ:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Արտավազդ Յենրիկի

Ծնվել է 1965 թվականին, Լենինական (Գյումրի) քաղաքում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը: Դատախազության համակարգում է 1990 թվականից. շրջանային դատախազության քննիչ, Երևան քաղաքի դատախազության ավագ քննիչ, ՀՀ զինվորական դատախազի օգնական, ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության բաժնի պետ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է, արժանացել է գերատեսչական պարգևների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 13-ի հրամանով Ա. Հարությունյանը նշանակվել է ՀՀ զինվորական դատախազի տեղակալ:

ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ Հովհաննես Կարուշի

Ծնվել է 1967 թվականին, Լենինական (Գյումրի) քաղաքում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը:

ՀՀ դատախազության համակարգում է 1996 թվականից. Կայազորի զինվորական դատախազի օգնական, ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության բաժնի դատախազ, Շիրակի կայազորի զինվորական դատախազի տեղակալ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 19-ի հրամանով Հ. Թադևոսյանը նշանակվել է Շիրակի կայազորի զինվորական դատախազ:

ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ Հովիկ Ռաֆիկի

Ծնվել է 1964 թվականի Մասիսի շրջանի Մարմարաշեն գյուղում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը:

ՀՀ դատախազության համակարգում աշխատում է 1989 թվականից. շրջանային դատախազության քննիչ, դատախազի օգնական, ավագ օգնական, Արարատի մարզի դատախազի տեղակալ, Երևան քաղաքի Էրեբունի, Նուբարաշեն վարչական շրջանների դատախազ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է, պարգևատրվել է «Մխիթար Գոշ» մեդալով:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 21-ի հրամանով Հ. Սուքիասյանը նշանակվել է Վայոց ձորի մարզի դատախազ:

ԶԱՔՈՅԱՆ Հմայակ Հրաչիկի

Ծնվել է 1958 թվականի Կամո (ներկայում՝ Գավառ) քաղաքում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը:

ՀՀ դատախազության համակարգում է 1988 թվականից. Կիրովականի (Վանաձոր) քաղաքի դատախազության ավագ քննիչ, ՀՀ դատախազության բաժնի դատախազ, եղել է ԼՂՀ դատախազության ներկայացուցիչը Հայաստանի Հանրապետությունում, այնուհետև զբաղեցրել է ՀՀ գլխավոր դատախազության պետական շահերի պաշտպանության վարչության դատախազի, Արագածոտնի մարզի դատախազի պաշտոնները:

Արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական է, արժանացել է գերատեսչական խրախուսանքների և պարգևների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 21-ի հրամանով Հ. Զաքոյանը նշանակվել է Երևան քաղաքի Էրեբունի, Նուբարաշեն վարչական շրջանների դատախազ:

ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ Հակոբ Սմբատի

Ծնվել է 1956 թվականին, Շամխորի շրջանի Չարդախլու գյուղում:

Ավարտել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետը:

ՀՀ դատախազության համակարգում աշխատում է 1999 թվականից. Երևանի կայազորի զինվորական դատախազի օգնական, ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության բաժնի դատախազ, ավագ դատախազ, ՀՀ գլխավոր դատախազության բաժնի ավագ դատախազ, վարչության ավագ դատախազ, վարչության պետի տեղակալ:

Արդարադատության առաջին դասի խորհրդական է, արժանացել է գերատեսչական խրախուսանքների և պարգևների:

ՀՀ գլխավոր դատախազի 2012թ. դեկտեմբերի 21-ի հրամանով Հ. Մարտիրոսյանը նշանակվել է Արագածոտնի մարզի դատախազ:

ԽՈՒԼԻԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ,

*որակման հիմնախնդիրները և նրա
սահմանազատումը այլ հանցագործություններից*)*

Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազու տեղակալ,
արդարադատության պետական խորհրդական,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր

Խուլիգանության առանձնապես որակյալ տեսակը սահմանված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, այն է՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ:

Չենքի հասկացությունը և նրա դասակարգումն ըստ տեսակների տրված է «Չենքի մասին» ՀՀ օրենքով, համաձայն որի՝ զենքն իրենց կառուցվածքով կենդանի կամ այլ նշանակետ խոցելու կամ ազդանշան արձակելու համար նախատեսված սարքերն ու առարկաներն են: Նրանք լինում են հրազեն, օդաձնշիչ, նետողական, գազային, ազդանշանային և սառը տեսակների:

Խուլիգանության ժամանակ որպես զենք օգտագործվող առարկաների թվին են դասվում վնաս պատճառելու համար հատուկ պատրաստված կամ հարմարեցված բոլոր առարկաները, ինչպես նաև տնտեսական, կենցաղային նշանակության առարկաները, որոնք հանցավորի կողմից օգտագործվում են տուժողի նկատմամբ բռնություն գործադրելիս: Դրանց թվին են դասվում դանակը, կացինը, պտուտակահանը, բիզը, մուրճը, մահակը, նմանատիպ ցանկացած առարկա:

Ի տարբերություն նախկինի, գործող օրենսդրության համաձայն, միևնույնն է, թե որտեղից և երբ են վերցվում մարդուն վնաս պատճառելու հնարավորություն ընձեռող առարկաները: Ստացվում է, որ դեպքի վայրից վերցված քարի կտորը կամ կաթսայի կափարիչը, երբ այն գործադրվել է մարմնական վնաս պատճառելու համար, համարվում է որպես զենք օգտագործվող առարկա: Նման մոտեցումը, մի շարք իրավագետների կարծիքով, արդարացված չէ, որքանով որ, ըստ նրանց՝ խուլիգանությ

յան հասարակական վտանգավորությունն ավելի բարձր որակ է ստանում այն դեպքում, երբ հանցավորը նախօրոք պատրաստում կամ իր հետ վերցնում է մարմնական վնաս պատճառելու համար հարմարեցված առարկա, կամ ինչպես նշված էր նախկին օրենսդրությամբ՝ «մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված առարկաներ»:

Ինչ վերաբերում է մարմնական վնաս պատճառելու համար դեպքի վայրից վերցված առարկաներին, ապա, ըստ նրանց, այն իր հասարակական վտանգավորությամբ որակապես չի տարբերվում ուղղակի բռնության գործադրման հետ զուգորդված խուլիգանությունից, որքանով որ առանց այդ առարկաների էլ հնարավոր է բավականաչափ մեծ վնաս պատճառել:

Նշված հանգամանքները հաշվի առնելով՝ **Ա.Գաբուլյանը** գտնում է, որ հանցագործության վայրում վերցված առարկաների գործադրումը կամ գործադրման փորձը չպետք է հիմք հանդիսանա արարքը որպես առանձնապես չարամիտ խուլի-

*) Սկիզբը նախորդ համարում:

զանություն որակելու համար, և ըստ նրա՝ ճիշտ կլիներ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում պահպանվեր «մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաներ» ձևակերպումը¹, սակայն, ինչպես ընդունված է ասել, «ունենք այն, ինչ ունենք», և գործող օրենսդրության համաձայն՝ արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով որակելու համար միևնույնն է, թե որտեղից և երբ են վերցված մարդուն վնաս պատճառելու հնարավորություն ընձեռող առարկաները:

Ձենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկայի գործադրման տակ հասկացվում է նրա փաստացի օգտագործումն ուղղակի նշանակությամբ՝ որպես տուժողի նկատմամբ բռնություն գործադրելու միջոցի: Ընդ որում, հանցավորի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով ոչ միայն այն դեպքում, երբ հանցավորը դրանց գործադրմամբ պատճառել կամ փորձել է պատճառել մարմնական վնաս, այլև այն դեպքում, երբ խուլիգանական գործողությունների կատարման ժամանակ նշված առարկաների օգտագործումն իրական վտանգ է ստեղծում քաղաքացիների կյանքի կամ առողջության համար:

Այսինքն, զենքի և որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրման ժամանակ առողջությանը մարմնական վնաս պատճառելու տեսքով հետևանքի առաջացումը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խուլիգանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ է: Այդ իսկ պատճառով, հանցավորի կողմից խուլիգանական գործողությունների կատարման ժամանակ տուժողին վնաս պատճառելու նպատակով նրա ուղղությամբ դանակ, կացին, մարմնական վնաս պատճառելու համար այլ առարկաներ նետելու կամ կրակոց արձակելու դեպքում, անկախ հետևանք առաջացնելու կամ չառաջացնելու հանգամանքից, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

Խուլիգանական գործողությունների ժամանակ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ տուժողին թեթև և միջին ծանրության վնաս պատճառելու դեպքում հանցավորի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, և նրա արարքը դիտավորությամբ մարմնական վնաս պատճառելու համար նախատեսված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ, 117-րդ հոդվածներով չի որակվում:

Ապօրինի կերպով ձեռք բերած, պահած կամ կրած զենքով կատարված խուլիգանության դեպքում հանցավորի արարքը լրացուցիչ որակվում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով: Խուլիգանական գործողությունների ժամանակ տուժողին դիտավորությամբ ծանր մարմնական վնաս պատճառելու դեպքում հանցավորի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ և 112-րդ հոդվածների համակցությամբ:

Խուլիգանական գործողությունների ժամանակ տուժողին դիտավորությամբ մահ պատճառելու դեպքում արարքի որակումը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով:

Այն դեպքում, երբ սպանության հիմնական շարժառիթը խուլիգանական է, հանցավորի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետով՝ որպես խուլիգանական դրդումներով կատարված սպանություն, իսկ այն դեպքում, երբ սպանության հիմնական շարժառիթը վրեժն է, խանդը, նախանձը, անձնական անբարյացակամ հարաբերությունները և այլն, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով կամ համապատասխան այլ հոդվածներով, բայց ոչ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետով:

Այսինքն, խուլիգանական դրդումները և կենցաղային շարժառիթները, ինչպես արդեն նկատել ենք, արարքի որակման ժամանակ բացառում են միմյանց: Հետևաբար, եթե անձի կյանքի նկատմամբ ոտնձգությունն ուղեկցվել է հասարակական կարգը խախտող գործողություններով,

¹ Տե՛ս. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, հատուկ մաս, Երևան, 2009թ., էջ 644-645:

սակայն հանցավորի գործողությունների հիմքում ընկած է վրեժը և վիրավորանքը, այդպիսի սպանությունը, այլ ծանրացնող հանգամանքների բացակայության դեպքում, ենթակա է որակման **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ որպես հասարակ սպանություն: Փաստորեն, նման դեպքերում հանցավորը ոտնձգում է տուժողի կյանքի նկատմամբ՝ ղեկավարվելով ոչ թե խուլիգանական դրդումներով, այլ տուժողի գործողություններով պայմանավորված վրեժի շարժառիթով:**

Այս դիրքորոշումն է արտահայտված նաև սպանությունների վերաբերյալ գործերով դատական պրակտիկայի մասին 1960-ական թվականներից մինչ օրս դատական բարձրագույն ատյանների կողմից ընդունված և գործող բոլոր որոշումներում:

Ինչպես նկատել է **Բ.Ս.Վոլկովը**, խուլիգանական դրդումներով սպանության համար վճռական նշանակություն ունի ոչ թե անձի կյանքի նկատմամբ ոտնձգությանը նախորդող պահին հանցավորի գործողության բնույթը, այլ, նախ և առաջ, կատարված հանցագործության կապը խուլիգանական դրդումների հետ:²

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետը սահմանում է ոչ թե խուլիգանության հետ զուգորդված սպանության, այլ խուլիգանական դրդումներով կատարված սպանության հանցակազմ: Այստեղից հետևում է, որ խուլիգանական դրդումներով կատարված սպանությունն անպայման չէ, որ պետք է զուգորդված լինի խուլիգանության հետ, իսկ խուլիգանության հետ զուգորդված սպանությունն ինքնին չի նշանակում, որ այն կատարվել է խուլիգանական դրդումներով:

Արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով որակելիս՝ անհրաժեշտ է պարզել, որ հանցավորի դիտավորությունն իրականում ուղղված է եղել զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմանը: Հանցավորի մոտ դրանց հայտնաբերման զուտ փաստը, առանց դրանցով մարդու առողջության

ըն վնաս պատճառելու փորձի կատարման, ինչպես նաև դրանց ցուցադրումը, առանց որևէ կոնկրետ գործողությունների կատարման սպառնալիքների կամ առանց հոգեբանական բռնություն գործադրելու նպատակի, այսինքն առանց դրանց իրական գործադրման կամ հոգեբանական բռնության գործադրման նպատակի մասին վկայող հանգամանքների, հիմք չեն հանդիսանում արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով որակելու համար:

Քննարկվող որակյալ հատկանիշով չի որակվում նաև արարքն այն դեպքում, երբ հանցավորն սպառնում է անպետք (անսարք) կամ ոչ լիցքավորված զենքով, առանց գործադրման նպատակի զենքի ցուցադրմամբ, ինչպես նաև, երբ սպառնում է զենքի իմիտացիա առարկաներով, եթե նրանք չեն օգտագործվում որպես կյանքի և առողջության համար վտանգավոր բռնության միջոց:

Ինչպես նկատեցինք, զենքի կիրառումը ենթադրում է դրա խոցող հատկությունների օգտագործումը: Այդ իսկ պատճառով, ինչպես նշել է Ռ.Դ. Գերագույն դատարանի պլենումը Բ-ի վերաբերյալ քրեական գործով՝ խուլիգանության կատարման ժամանակ գազային ատրճանակի բռնակով տուժողին հարվածներ հասցնելը պետք է որակել ոչ թե զենքի գործադրմամբ կատարված խուլիգանություն, այլ՝ որպես զենք օգտագործվող առարկայի գործադրմամբ կատարված խուլիգանություն:³

Քննարկվող որակյալ հատկանիշով չի որակվում նաև արարքն այն դեպքում, երբ զենքը կամ որպես զենք օգտագործվող առարկան գործադրվել է միայն զույքի ոչնչացման կամ վնասման համար, և այն իրական սպառնալիք չի ստեղծել անձանց կյանքի կամ առողջության համար:

Հանցավորի արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով որակելիս՝ անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյո՞ք հանցավորի դիտավորությունն ուղղված չի եղել սպանության կատարմանը:

² Տե՛ս. Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений. Казань. 1968. с.77-79:

³ Տե՛ս. Ведомости Верховного Суда Российской Федерации. 1999, N3. с.19.

Որոշակի բարդություն և հետաքրքրություն է ներկայացնում արարքի որակումն այն դեպքերում, երբ խմբակային խուլիզանության ժամանակ հանցակիցներից որևէ մեկը գործադրում է զենք կամ որպես զենք օգտագործվող առարկա:

Այս խնդիրն իրավաբանական գրականության մեջ չի դարձել լայն քննարկման առարկա, իսկ գործնականում անտեսվել է իրավակիրառ մարմինների կողմից:

Նկատի ունենալով, որ խմբի կողմից կատարված խուլիզանությունը միասնական հանցագործություն է, որի դեպքում հանցակիցներից (համակատարողներից) յուրաքանչյուրը կարող է կատարել հանցակազմի օբյեկտիվ կողմն ամբողջությամբ կամ նրա մի մասը, ապա նման պայմաններում հանցակիցների արարքը կարող է որակվել՝ պայմանավորված նրանց գործողություններով և դիտավորության ուղղվածությամբ:

Այսպես, այն դեպքում, երբ խմբի անդամները տեղյակ են եղել, ունեցել են նախնական համաձայնություն խմբի անդամի կողմից խուլիզանական գործողությունների կատարման ժամանակ զենք կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաներ ունենալու և կիրառելու մասին, թույլ են տվել խմբի անդամի կողմից խուլիզանության ժամանակ դրա գործադրումը, ապա, գործող օրենսդրության համաձայն, խմբի բոլոր անդամների գործողությունները ենթակա են որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

Այն դեպքում, երբ խմբակային խուլիզանության մասնակիցները չեն իմացել խմբի անդամի մոտ եղած զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների առկայության և օգտագործման մասին, սակայն այդ մասին իմացել են նրա գործադրման ընթացքում և չեն խոչընդոտել դրա հետագա գործադրմանը, այլ ընդհակառակը՝ շարունակել են որոշակի օժանդակություն ցույց տալ զինված խուլիզանին, բոլոր հանցակիցների արարքը նույնպես ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

Երբ խմբի կողմից կատարված խուլիզանության ժամանակ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկայի մասին բացի այն գործադրողից այլ հանցակիցների հայտնի չի եղել, և դրանց գործադրումը

խմբի այլ անդամների համար եղել է անսպասելի, ապա նման դեպքում առկա է կատարողի սահմանազանցում, և այդ գործողությունների համար կատարողը կրում է անձնական պատասխանատվություն: Հանցակցի սահմանազանցման համար մյուս հանցակիցները պատասխանատվություն չեն կրում:

Երբեմն խուլիզանություն կատարող անձի գործողություններում միաժամանակ առկա են լինում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի տարբեր մասերով նախատեսված արարքներ: Նման դեպքերում արարքը ենթակա է որակման միայն այն մասով, որն առավել խիստ պատիժ է սահմանում:

Իսկ այն դեպքում, երբ անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի տարբեր մասերով նախատեսված հանցագործությունները կատարել է տարբեր ժամանակ, ապա արարքը ենթակա է որակման հանցագործությունների համակցությամբ: Եթե խուլիզանության ընթացքում անձին պատճառվել է ծանր մարմնական վնաս կամ մահ՝ հանցավորի արարքը որակվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ և 112-րդ կամ 258-րդ և 104-րդ հոդվածների համակցությամբ:

Այն դեպքերում, երբ հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է խուլիզանական դրդումներով առողջությանը վնաս պատճառելուն, խուլիզանական դրդումներով սպանություն կատարելուն և կատարված արարքում առկա է միայն խուլիզանական շարժառիթը, առանց այն արարքների, որոնք հնարավոր են դարձնում արարքն ինքնուրույն 258-րդ հոդվածով որակելը, արարքը որակվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ, 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետերով:

Եթե խուլիզանության ընթացքում հափշտակվում է զույք, դրան կամ այլ իր, ապա արարքը, ըստ կատարման եղանակի և շարժառիթի, ենթակա է որակման համապատասխանաբար՝ գողության և խուլիզանության, կողոպուտի և խուլիզանության, ավազակության և խուլիզանության համակցությամբ: Հանցագործությունների համակցությամբ է որակվում նաև ծանապարհային երթևեկության կանոնների հանցավոր խախտումների հետ զուգորդված խուլիզանությունը:

Անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված խուլիզանությունն անհրաժեշտ է տարբերել 33 քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքից: Նշված հանցակազմերի տարբերությունը պետք է դիտարկել հանցագործության ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ կողմերով:

Ինչպես դժվար չէ նկատել, սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքի հանցակազմի օբյեկտը մարդու կյանքի և առողջության անվտանգության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Օբյեկտիվ կողմից՝ սպանության կամ ծանր մարմնական վնաս պատճառելու սպառնալիքը դրսևորվում է հանցավորի համար կոնկրետ անձին սպանության կամ ծանր մարմնական վնաս պատճառելու իրական սպառնալիքներով, որը, որպես հոգեբանական հարկադրանքի ձև, տուժողի մոտ առաջացնում է վախի, տագնապի, իր անվտանգության համար անհանգստության զգացում, որը, միաժամանակ, հանցավորի մտադրության արդյունքն է:

Առողջությանը միջին ծանրության կամ թեթև վնաս պատճառելու սպառնալիքները 33 քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը չեն առաջացնում: Սպանության և առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքի շարժառիթները կարող են լինել վրեժը, խանդը, անձնական անբարյացակամ հարաբերությունները և այլն:

Խուլիզանության դեպքում հանցագործության հիմնական օբյեկտը հասարակական կարգն է, օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է հասարակական կարգի կոպիտ խախտման մեջ, որն արտահայտվում է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով: Սուբյեկտիվ կողմից՝ հանցավորը գիտակցում է, որ իր արարքները կոպիտ կերպով խախտում են հասարակական կարգը, և որ դրանք բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումներ են հասարակության նկատմամբ: Ի տարբերություն սպանության կամ

առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքի հանցագործության՝ խուլիզանության դեպքում վրեժը, խանդը, անձնական անբարյացակամ հարաբերությունները հանցագործության շարժառիթ չեն կարող լինել:

Դատական պրակտիկան ցույց է տվել, որ 33 քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության դեպքում տուժողի հասցեին սպառնալիքների արտահայտման ժամանակ հանցավորը ցանկանում է, որ տուժողը կամ փոխի իր վարքագիծը, կամ կատարի այնպիսի գործողություններ, որոնք հօգուտ իրեն են, իսկ խուլիզանության ժամանակ հանցավորը կամ ընդհանրապես որևէ պահանջ չի ներկայացնում տուժողին, կամ դրանք կրում են խուլիզանական բնույթ:

Վերջին դեպքում հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է ոչ այնքան սպառնալիքի իրականացմանը, որքան դրանով հասարակական կարգի կոպիտ խախտմանը և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորմանը՝ պայմանավորված իր անձի առավելությունները ընդգծելու մոլուցքով, «ինքնահաստատման» ձգտումով, շրջապատին և հասարակությանը հակադրվելու և հակազդելու հանդուգն ցանկությամբ:

Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ եթե խուլիզանական գործողությունները զուգորդվել են սպանության սպառնալիքով, ապա արարքը ենթակա է որակման միայն 33 քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածով, որքանով որ այս դեպքում սպառնալիքը ներառվում է խուլիզանության հանցակազմի մեջ: 3արկ է նկատել նաև, որ բռնության սպառնալիքով զուգորդված խուլիզանությունը (33 քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր) ավելի խիստ է պատժվում, քան սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու սպառնալիքի (33 քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդված) դեպքերը:

Գործնականում դժվարություններ են առաջանում նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով զուգորդված խուլիզանությունը 33 քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածով նախատեսված ուրիշի գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնա-

սելու հանցակազմերի տարանջատման ժամանակ, որքանով որ երկու հանցագործությունների օբյեկտիվ կողմն էլ դրսևորվում է միևնույն կերպ՝ գույքի ոչնչացմամբ կամ վնասմամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածով նախատեսված՝ գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու՝ որպես սեփականության դեմ ուղղված հանցագործության օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք կարգավորում են գույքի օրինական տիրապետումը, տնօրինումը և օգտագործումը: Հանցագործության անմիջական օբյեկտն այն կոնկրետ սեփականությունն է, որին վնաս է հասցնում հանցավոր արարքը: Քննարկվող հանցագործության առարկան այն իրն է կամ առարկան, որը մարդկային աշխատանքի արդյունքում հանդես է գալիս որպես շարժական կամ անշարժ գույք:

Գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնասելու շարժառիթը կարող է լինել վրեժը, նախանձը, անձնական անբարյացակամ հարաբերությունները և այլն: Ուրիշին պատկանող գույքը կարող է ոչնչացվել կամ վնասվել նաև խուլիգանական դրդումներով: Այս հանցակազմերի տարբերակման համար նույնպես, ինչպես սպանության կամ ծանր մարմնական վնաս պատճառելու սպառնալիքի և խուլիգանության տարբերակման դեպքում, անհրաժեշտ է անդրադառնալ երկու հանցակազմերի տարբերությանը, հանցակազմերի տարբերին, նկատի ունենալով, որ հասարակական կարգը կարող է խախտվել բազմաթիվ հանցագործությունների ժամանակ, այդ թվում և ուրիշի գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնասելու դեպքում, սակայն խուլիգանության համար անհրաժեշտ է ևս մեկ պարտադիր հատկանիշ, այն է՝ հանցավորի կողմից հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումը՝ պայմանավորված խուլիգանական շարժառիթի և նպատակի առկայությամբ:

Գործնականում խնդիր է առաջանում, թե ինչպես որակել արարքն այն դեպքերում, երբ խուլիգանությունը զուգորդվել է ուրիշի գույքի դիտավորությամբ ոչնչացման կամ վնասման այնպիսի դեպքերի հետ, որոնք տուժողին չեն պատճառելու զգալի չափերի վնաս կամ պատճա-

ռել են զգալի, խոշոր կամ առանձնապես խոշոր չափերի վնաս կամ կատարվել են հրկիզման, պայթյունի կամ հանրավտանգ այլ եղանակներով, կամ առաջացրել են պատմական, գիտական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ներկայացնող առարկաների ոչնչացում կամ վնասում, կամ անզուլությանբ առաջացրել են մարդու մահ:

Նման դեպքերում, մեր կարծիքով, պետք է կիրառվեն արարքների որակման հետևյալ կանոնները.

Այն դեպքերում, երբ խուլիգանությունը զուգորդվել է ուրիշի գույքի ոչնչացման կամ վնասման այնպիսի դեպքերի հետ, որոնք տուժողին զգալի չափերի վնաս չեն պատճառել, հանցավորի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որքանով որ օրենսդիրը քրեորեն պատժելի է համարում ուրիշի գույքի դիտավորությամբ ոչնչացման կամ վնասման այնպիսի դեպքերը, որոնք տուժողին զգալի և դրանից ավելի չափերի վնաս են հասցրել:

Այն դեպքերում, երբ խուլիգանության ընթացքում գույքի դիտավորությամբ ոչնչացման կամ վնասման արդյունքում տուժողին պատճառվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված զգալի չափերի վնաս, ապա հանցավորի արարքը դարձյալ ենթակա է որակման միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածով, որքանով որ գույքի դիտավորյալ ոչնչացմամբ կամ վնասմամբ զգալի չափի վնասի պատճառումը ներառվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցակազմի մեջ:

Ինչ վերաբերում է խուլիգանության ժամանակ ուրիշի գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելու կամ վնասելու այն դեպքերին, որոնց ժամանակ անձին պատճառվել է խոշոր վնաս, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 185-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համակցությամբ, իսկ նույն գործողությունների արդյունքում տուժողին առանձնապես խոշոր չափի վնաս պատճառելու դեպքում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 185-րդ հոդ-

վածի 3-րդ մասի 1-ին կետի համակցությամբ:

Խուլիզանության ժամանակ ուրիշի գույքի դիտավորությամբ ոչնչացումը կամ վնասումը հրկիզման, պայթյունի կամ այլ հանրավտանգ եղանակով, որը չի պատճառել առանձնապես խոշոր չափերի վնաս, ենթակա է որակման 33 քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ և 185-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Նույն գործողությունը, որի արդյունքում տուժողին պատճառվել է առանձնապես խոշոր չափերի վնաս կամ առաջացրել է պատմական, գիտական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ունեցող առարկաների ոչնչացում կամ վնասում, կամ անզուգույնությամբ առաջացրել է մարդու մահ, ենթակա է որակման 33 քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ և 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համակցությամբ:

Խուլիզանությունն անհրաժեշտ է տարբերել նաև զանգվածային անկարգություններից, որոնց ժամանակ հանցավորի գործողությունները կարող են ուղեկցվել բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով: Նշված հանցակազմների տարբերակումը հիմնականում պայմանավորված է հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմով:

Ի տարբերություն խուլիզանության՝ զանգվածային անկարգությունների կազմակերպման նպատակը պետական իշխանության կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ինչ-ինչ պահանջների բավարարմանը հարկադրելն է, իշխանության մարմինների հեղինակագրկումը, վարկաբեկումը, որն օբյեկտիվ կողմից արտահայտվում է պետական իշխանության կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի գործողությունների կամ որոշումների դեմ բողոքի անվան տակ մեծաթիվ մարդկանց հավաքելու և նրանց անկարգությունների, վայրագությունների, սանձարձակության

դրդելու և կատարելու մեջ:

Խնդիր է առաջանում նաև խուլիզանության և վանդալիզմի հանցակազմների տարանջատման ժամանակ: 33 քրեական օրենսգրքի 260-րդ հոդվածի համաձայն՝ վանդալիզմը շենքերը կամ այլ կառույցներն անպարկեշտ գրագրություններով կամ պատկերներով պղծելը, հասարակական տրանսպորտում կամ այլ հասարակական վայրերում գույքը վնասելն է, եթե բացակայում են առավել ծանր հանցագործության հատկանիշները: Ինչպես դժվար չէ նկատել, վանդալիզմն իր օրենսդրական նման ձևակերպմամբ խուլիզանության յուրօրինակ դրսևորում է, և այդ հանգամանքը նկատի ունենալով՝ մի շարք հեղինակներ նկատել են, որ նույն հանցակազմի նախատեսելն օրենսգրքի երկու տարբեր հոդվածներով ընդունելի չէ:

Հանցակազմների նշված տարբերակումը հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշներից՝ շարժառիթներից ելնելով՝ նույնպես բավարար լինել չի կարող, քանի որ վանդալիզմի դեպքում նրանք նշանակություն չունեն արարքի որակման համար:

Մնում է վանդալիզմի հանցակազմը դիտարկել՝ որպես խուլիզանության հանցակազմի մասնավոր դեպք, ինչպես, օրինակ, գույքի ոչնչացման կամ վնասման հանցակազմի համար պատմության և մշակույթի հուշարձաններ ոչնչացնելու կամ վնասելու հանցակազմն է:

Վերոհիշյալ համեմատական վերլուծությունները վկայում են այն մասին, որ իր օբյեկտիվ կողմի բովանդակությամբ՝ խուլիզանությունը բազմադեմ բնույթ ունի և կարող է ընդունել այլ հանցագործությունների (առողջության, սեփականության դեմ ուղղված և այլն) կերպարներ:

Այս պարագայում, ինչպես նկատեցինք, գլխավոր տարբերակիչ հատկանիշը մնում է խուլիզանության շարժառիթը, որը մի շարք առանձին դեպքերում նույնպես բավարար պայման չէ այլ հանցագործություններից նրա տարբերակման համար: Հենց նշված հանգամանքով է պայմանավորված տարբեր ժամանակներում տարբեր իրավագետների (Մ. Պ. Չուբինսկի⁴, Ս. Պ. Սոկ-

⁴ Ст. 5. Чубинский М.П. О хулиганстве // Отчет X общего собрания русской группы Международного Союза криминалистов. 13-16 февраля 1914г. в Петрограде. с.128:

րինակի⁵ և այլն) դիրքորոշումը հանցակազմի գոյության աննպատակահարմարության և քրեական օրենսգրքից այն վերացնելու անհրաժեշտության մասին:

Հայտնի լեհ իրավագետ **Ե. Սավիցկին**, հաստատելով վերոհիշյալ տեսակետը, նշել է, որ արտաքին դրսևորմամբ խուլիզանությունը համընկնում է բազմաթիվ հանցագործությունների հատկանիշների հետ և խուլիզանության դիսպոզիցիան համեմատել է մի պարկի հետ, որտեղ կարելի է լցնել հիմար վարքագծի դսևորման ցանկացած դեպք:

Ըստ որոշ հեղինակների է՝ դատական պրակտիկան երկար տարիներ այս հանցակազմն օգտագործում է որպես «պահեստային» հանցակազմ:⁶

Վերոհիշյալ տեսակետները բազմաթիվ այլ հեղինակների կողմից հիմնավոր և ընդունելի չեն համարվել:

Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկման առարկա է հանդիսացել և հանդիսանում նաև խուլիզանության **դեպքում դիտավորության դսևորման եղանակի հարցը**: Հեղինակների մի մասը (**Ն. Ի. Վետրով, Յու. Ի. Լյապունով, Վ. Ի. Գլադկին** և այլն) գտնում է, որ խուլիզանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ, մյուսների (**Ն. Գ. Իվանով, Ա. Ի. Ռարոգ, Ա. Ն. Իգնատով, Վ. Վ. Շուբին** և այլն) կարծիքով՝ այն կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Երկու դեպքում էլ բերվում են հիմնավորումներ՝ առանց հակառակ տեսակետի բացառման: Առաջին տեսակետն է որդեգրել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը⁷ և կոնկրետ քրեական գործի շրջանակում փորձել ձևավորել դատական պրակտիկա:

Վճռաբեկ դատարանի նման դիրքորոշումը, սակայն, գիտական հիմնավորմամբ չի ամրագրվել, որը, անշուշտ, կնպաստեր նրա ավելի հասկանալի դառնալուն իրավակիրառների համար: Ավելին, փորձելով

հիմնավորել խուլիզանությունը միայն ուղղակի դիտավորությամբ կատարվելու իր իրավական դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կատարել է խուլիզանության հասկացության յուրօրինակ մեկնաբանում՝ ընդգծելով, որ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունից երևում է նաև, որ հասարակական կարգի կոպիտ խախտումը կատարվում է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու **նպատակով** (որոշման 20-րդ կետ):

Նպատակի սահմանումը, բնականաբար, հատկանիշ է հանցանքն ուղղակի դիտավորությամբ կատարման մասին, բայց, չէ՞ որ խուլիզանության հասկացությունը սահմանելիս՝ օրենսդիրը որևէ ժամանակ նպատակի մասին որևէ նշում չի կատարել և երբեք չի սահմանել, որ հասարակական կարգի կոպիտ խախտումը կատարվում է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու նպատակով: Հակառակը, թե՛ հասարակական կարգի կոպիտ խախտումը, թե՛ հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումը միշտ էլ դասվել է հանցակազմի ոչ թե սուբյեկտիվ, այլ օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներին:

Մեր կարծիքով, վիճահարույց հարցի ճիշտ լուծումը պետք է պայմանավորել խուլիզանության հանցակազմի օրենսդրական նկարագրման եղանակի առանձնահատկություններով, իսկ ըստ օրենսդրական նկարագրման՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված խուլիզանության հանցակազմը **ձևական հանցակազմ է**, որքանով որ, ի տարբերություն նյութական հանցակազմերի, հետևանքները նկարագրված չեն որպես հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, իսկ ձևական

⁵ Տե՛ս. Мокринский С.П. Озорство и хулиганство // Еженедельник советской юстиции.1924. N 37. с.879:

⁶ Տե՛ս. Даншина И.Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву. Харьков, 1971, с.32:

⁷ Տե՛ս. Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշում, 2012թ. 30-ը մարտի, թիվ ԱՎԴ/0014/01/11:

հանցակազմ ունեցող հանցագործությունները, ինչպես և հատված հանցակազմերով հանցագործությունները կան այն հանցագործությունները, որոնց հանցակազմերը նախատեսում են հանցագործության կատարման նպատակը, կատարվում են միայն ուղղակի դիտավորությամբ, քանի որ հնարավոր չէ սեփական կամքով որոշակի գործողությունների կատարումը՝ չցանկանալով այդ, այսինքն հանցավորը գիտակցում է իր գործողությունների բնույթը, որոնք կոպիտ կերպով խախտում են հասարակական կարգը և դրսևորում բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք հասարակության նկատմամբ և ցանկանում դրանց կատարումը:

Բայց արդյո՞ք խուլիզանության բոլոր դեպքերում է այդպես: Օրինակ, ուրիշի գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով կատարված խուլիզանությունը կամ խուլիզանությունը, որը զուգորդվել է անձի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելով՝ **նյութական հանցակազմեր են**, որքանով որ դրանցում վտանգավոր հետևանքները նկարագրված են կամ դրանց առկայությունը ենթադրում է որպես հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, իսկ նյութական հանցակազմերով հանցագործությունները, ինչպես հայտնի է, կարող են կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ:

Վերջին հաշվով, հնարավոր են դեպքեր, երբ խուլիզանության կատարման ժամանակ անձը չցանկանա այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ տա դրանք, որը ոչ այլ ինչ է, քան անուղղակի դիտավորության դրսևորում:

Սակայն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը այս տեսանկյունով վերլուծություն չի կատարել և դիրքորոշում չի հայտնել արարքի քրեահրավակման որակման համար խիստ կարևոր այն հարցի կապակցությամբ, թե՛ հանցավոր հետևանքը հանդիսանում է խուլիզանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, թե՞ այն գտնվում է խուլիզանության հանցակազմի սահմաններից դուրս:

Եվ, եթե ձևական հանցակազմից դուրս գտնվող և նյութական հանցակազմի տարր համարվող ուղղակի դիտավորությամբ արտահայտված հետևանքը հանդիսանում է ինքնուրույն հանցագործության հատկանիշ, ապա արդյո՞ք նման դեպքում անուղղակի դիտավորությամբ արտահայտված հետևանքը նույնպես հանդիսանում է ինքնուրույն հանցագործության հատկանիշ, և այդ դեպքում այն ինչ կերպ կարող է ազդել արարքի որակման վրա, այսինքն՝ խուլիզանության դեպքում անուղղակի դիտավորությամբ ուրիշի գույքի ոչնչացման կամ վնասման, կամ անձին թեթև կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելու դեպքում հանցավորի արարքը պետք է որակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258 հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասով՝ որպես չարամիտ խուլիզանություն, թե՞ ոչ, այսինքն՝ նյութական հանցակազմի դեպքում արարքը չարամիտ խուլիզանություն որակելու համար անհրաժեշտ է հետևանքների նկատմամբ միայն ուղղակի դիտավորություն, թե՞ ոչ, կամ, եթե հետևանքները խուլիզանության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշներ չեն, այլ գտնվում են խուլիզանության հանցակազմի սահմաններից դուրս, ապա արարքի որակման ի՞նչ կանոններ են կիրառվում:

Սրանք հարցեր են, որոնք ոչ միայն գիտական մեկնաբանման կարիք ունեն, այլև՝ օրենքի միատեսակ կիրառում ապահովելու պահանջ, առավել ևս մեր օրերում, երբ արարքների որակման կանոնների հստակ սահմանումը հատկապես կարևոր է հասարակության համար լուրջ վտանգ ներկայացնող հասարակական կարգի խախտման նոր և առավել հանդուգն ձևերով դրսևորումների դեմ լիարժեք պայքար կազմակերպելու համար, չնոռանալով, որ, ինչպես ընդունված է ասել՝ խուլիզանությունը «հանցավորության դպրոցն» է, իսկ «քրեատոմատիական ճշմարտության կամայական մեկնաբանությունը ի վերջո կարող է հանգեցնել արքսուրդի»:

ԿԻՔԵՐՀԱՆՁԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

զարգացման միտումները, դրանց դեմ պայքարը Հայաստանի Հանրապետությունում և միջազգային համագործակցությունը

Արթուր ԳՈՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ ազգային անվտանգության մարմիններում քննվող և կիբերհանցագործությունների գործերով վարչության պետ

Այսօր քրեական հանցագործությունների ընդհանուր ծավալում մեծ տեղ է զբաղեցնում համակարգչային համակարգերի և ցանցերի օգտագործմամբ կատարվող հանցագործությունները, որոնց աճին և զարգացմանը նպաստում է հանցագործության տվյալ տեսակի էությունը, ինչը պայմանավորված է համացանցի բաց և հանրամատչելի բնույթով ու միջպետական սահմաններ չձանաչող վիրտուալ տարածքում գործող իրավախախտների անպատժելիությամբ և նման հանցագործությունների քննության հարցերով իրավապահ մարմինների ոչ պատշաճ պատրաստվածության մակարդակով:

Ցանկացած պետության ազգային ենթակառուցվածքներն արդեն այսօր սերտորեն առնչվում են ժամանակակից համակարգչային տեխնոլոգիաների կիրառման հետ: Բանկային և էներգետիկ համակարգերի, օդային հաղորդակցության, տրանսպորտային ցանցի կառավարման ամենօրյա գործունեությունը, նույնիսկ շտապ բուժօգնությունը, լիարժեք կախվածության մեջ են ավտոմատացված էլեկտրոնային հաշվողական համակարգերի հուսալի և անվտանգ աշխատանքից:

Համակարգչային տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցավորությունը՝ կիբերհանցավորությունը՝ միջազգային նշանակության երևույթ է, որի մակարդակն անմիջականորեն կախված է ժամանակակից համակարգչային տեխնոլոգիաների զարգացման և ներդրման մակարդակից, դրանց ընդհանուր օգտագործման և հասանելիության համակարգերից:

Այսպիսով, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների սրընթաց զարգացումը շահադիտական և այլ շարժառիթներով

համակարգչային տեխնոլոգիաների օգտագործման պոտենցիալ սպառնալիք է պարունակում, ինչը որոշակիորեն կարող է վտանգել պետության ազգային անվտանգությունը:

Կեբերհանցագործի հիմնական նպատակը տարատեսակ գործընթացները կառավորող համակարգչային համակարգն է, այն տեղեկատվությունը, որը շրջանառվում է դրանում:

Ի տարբերություն իրական կյանքում գործող մյուս հանցագործների, կիբերհանցագործը չի կիրառում հանցագործության ավանդական գործիքներ՝ դանակ, ատրճանակ և այլն: Նրա զինանոցը տեղեկատվական զենքն է, բոլոր այն հնարքները, որոնք կիրառվում են համակարգչային ցանց ներթափանցելու, այն «կոտրելու» և ծրագրային ապահովման մոդիֆիկացիայի, չթույլատրված տեղեկություն ստանալու, կամ համակարգչային համակարգերը արգելափակելու համար:

Կիբերհանցագործությունների զինանոցին կարելի է ավելացնել նաև համա-

կարգչային վիրուսները, տարատեսակ հարձակումները, որոնք հնարավոր են դարձնում չթույլատրված հասանելիությունն ու մուտքը համակարգչային համակարգ:

Ժամանակակից համակարգչային հանցագործների զինամոցում առկա են ոչ միայն ավանդական միջոցներ, այլև ամենաժամանակակից սարքավորումներ. այդ հիմնախնդիրն արդեն վաղուց հատել է պետության սահմանը և ստացել միջազգային նշանակություն:

Արդիական տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրմանը զուգընթաց, Հայաստանում մշտապես ավելանում է վտանգն ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր անձանց և կազմակերպությունների համակարգչային համակարգերի համար:

Տարբեր երկրներում և, առաջին հերթին, զարգացած երկրներում կատարված սոցիոլոգիական հարցումները ցույց են տալիս, որ կիբերհանցավորությունն անձանց հուզող հարցերի շարքում զբաղեցնում է առավել առաջնային տեղ:

Կիբերհանցագործության հասկացությունը դեռևս ամբողջությամբ ընկալելի չէ բոլոր իրավապահ մարմինների համար, մինչդեռ այն հանցավոր գործողությունները, որոնցում օգտագործվում է գլոբալ համակարգչային ցանցը հասարակական վտանգ է ներկայացնում:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցագործություններն իրենց մեջ ներառում են ինչպես վնասաբեր վիրուսների տարածումը, գաղտնաբառերի կոտրումը, կրեդիտ քարտերի համարների և բանկային այլ վավերապայմանների գողությունը (**ֆիշինգ**), այնպես էլ համացանցի միջոցով հակասօրինական տեղեկատվության տարածումը (զրպարտություն, պոռնոգրաֆիական բնույթի նյութեր, ազգամիջյան, ռասայական և միջկրոնական թշնամանք առաջացնող նյութեր և այլն):

Բացի այդ, համացանցի օգտագործմամբ կատարվող առավել վտանգավոր և տարածված հանցագործություններից է՝ խարդախությունը, որն առավել հաճախ դրսևորվում է բանկային և ֆինանսական, հեռահաղորդակցության, էլեկտրոնային առևտրի ոլորտներում:

Շուկայի տվյալ հատվածում աշխատող

կազմակերպությունները պարբերաբար բախվում են կիբերխարդախների կողմից ապրանքների կամ ծառայությունների ապօրինի ստացման փորձերի հետ:

Բացի այդ, վիրտուալ հանցագործներից առավել հաճախ տուժում են բանկերի և վճարային համակարգերի հաճախորդները, հեռախոսային ցանցերի և համացանցի, էլեկտրոնային և մոբիլ առևտրի ծառայությունների օգտատերերը:

Ներկայումս բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցագործությունները վտանգ են ներկայացնում ամբողջ հասարակությանը, ուստի դրանց դեմ պայքարել հնարավոր է միայն ուժերը համախմբելով:

Վիճակագրական տվյալների համաձայն, հենց խարդախություններն են IT-միջավայրում (համացանցում) առավել տարածված հանցագործությունները և դրանց քանակն ավելանում է տարեցտարի, ընդ որում, նման հանցագործություններին առավել բնորոշ է լատենտայնությունը:

Վերջին տարիներին լայն տարածում են ստացել բանկային քարտերի, ցանցային վճարային բանկային քարտերի օգտագործմամբ, ցանցային վճարային ծառայությունների և հեռախոսավարվող բանկային ծառայությունների համակարգերի միջոցով կատարվող հանցագործությունները:

Առավել հաճախ են դարձել սքիմինգային սարքավորման օգտագործմամբ կատարված գործողությունները, որոնք բանկային քարտերի տեղեկությունների ապօրինի ստացման և դրանց կրկնօրինակների պատրաստման հնարավորություններ են ստեղծում: Իսկ սքիմերների աշխատանքին կարելի է խոչընդոտել, օրինակ բանկոմատների վրա հակասքիմինգային սարքավորումներ տեղադրելու միջոցով:

Միաժամանակ, վարկային կազմակերպություններն, իրենց հերթին, լրջորեն պետք է զբաղվեն բնակչության շրջանում տարվող բացատրական աշխատանքներով, քանի որ նրանցից շատերը նույնիսկ չգիտեն նման հանցագործությունների գոյության մասին և հեշտությամբ կարող են դառնալ դրանց զոհը:

Բարձր տեխնոլոգիաների զարգացումը մեզ ստիպում է գնալ ժամանակին համաքայլ, ինչպես իրավական, այնպես էլ տեխնիկական առումով, չէ որ յուրաքանչյուր նորամուծություն նոր հնարավորու-

թյուններ է ստեղծում նաև քրեական տարրերի համար:

Կիբեռհանցագործությունը հսկայական զարգացում է ապրում և, որպեսզի բոլորը կարողանան հաղթահարել այդ հիմնախնդիրը, անհրաժեշտ է ապահովել իրավապահ մարմինների, բանկային կառույցների և IT-ոլորտում աշխատող կազմակերպությունների գործընկերությունը, ինչպես նաև միջազգային փոխհամագործակցության մեխանիզմների ներդրումը:

Norton կազմակերպության՝ 2012թ. սեպտեմբերին ներկայացված՝ օգտատերերի դեմ կատարված կիբեռհանցագործությունների վերաբերյալ տարեկան զեկույցի (**Norton cybercrime report 2012**) համաձայն, կիբեռհանցագործությունների արդյունքում օգտատերերին պատճառվել է շուրջ 110 միլիարդ ԱՄՆ դոլարի վնաս: Ռուսաստանում այն կազմել է 2 միլիարդ ԱՄՆ դոլար, իսկ կիբեռհանցագործությունների զոհ է դարձել ավելի քան 31.4 միլիոն մարդ:

Չնայած այն հանգամանքին, որ օգտատերերի զգալի մասը անհատական տվյալների և տեղեկատվության պահպանման ուղղությամբ ձեռնարկում են հիմնարար միջոցներ, նրանցից 40%-ն, այնուամենայնիվ, զլանում է կիրառել զգուշավորության տարրական մեթոդներ, մասնավորապես ստեղծում են սովորական գաղտնաբառեր կամ պարբերաբար դրանք չեն փոխում: Մեկ այլ խնդիր է այն հանգամանքը, որ բոլոր օգտատերերը չէ, որ գիտեն, թե ժամանակի ընթացքում ինչ փոփոխությունների են ենթարկվել կիբեռհանցագործությունների որոշ ձևերը: Օրինակ, օգտատերերի 40%-ը տեղյակ չէ, որ վնասաբեր ծրագրերը կարող են գործել նաև աննկատ և դժվար է որոշել համակարգչի ախտահարվածությունը, իսկ կեսից ավելին (55%-ը) վստահ չեն՝ իրենց համակարգիչն արդյոք վարակված է, թե՞ ոչ:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ կառավարությունը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտը համարելով տնտեսության զարգացման առաջնային ճյուղերից մեկը, ակտիվ քաղաքականություն է վարում դրա ընդլայնման ուղղությամբ: Արդյունքում՝ պետական կառավարման, կենսաապահովման կարևոր ենթակառուցվածքների, բանկային և այլ բնագավառների օբյեկտներում ավելի լայն կիրառություն են ստա-

նում տարբեր տեսակի տեղեկատվական հեռահաղորդակցական համակարգերը: Պետական մարմինների կողմից կիրառվող որոշ տեղեկատվական համակարգեր ունեն առավել կարևոր պետական և հանրային նշանակություն, որոնց միջոցով հասարակությանը մատուցվում են էլեկտրոնային կառավարման ծառայություններ: Ավտոմատ կառավարման և տեղեկատվական համակարգերը լայն կիրառում են ստանում նաև այնպիսի կարևոր նշանակություն ունեցող ենթակառուցվածքներում, ինչպիսիք են՝ էներգառեսուրսների, օդային և ցամաքային տրանսպորտի, ինչպես նաև կապի և հեռահաղորդակցության ենթակառուցվածքները, որոնք կարող են հանդիսանալ հանցավոր բնույթի, այդ թվում՝ ահաբեկչության հնարավոր ոտնձգությունների պոտենցիալ թիրախներ և դրանց խափանումը կարող է հանգեցնել մարդկային կյանքի կորստի, բնապահպանական ճգնաժամային վիճակի, ինչպես նաև ՀՀ անվտանգության ներուժի քայքայման վտանգների:

Քանի որ վիրտուալ տարածքը չունի սահմաններ, համակարգչային հանցագործությունները կարող են սկսվել մեկ երկրում, շարունակվել այլ երկրում և ավարտվել բոլորովին ուրիշ երկրում, դրանք հիմնականում կրում են անդրազգային բնույթ, և մի առանձին վերցրած երկիր չի կարող միայնակ պայքարել դրանց դեմ: Ուստի, հաշվի առնելով զարգացած երկրների փորձը, 2001թ. Եվրախորհրդի կողմից նշակվել է «Կիբեռհանցագործությունների մասին» կոնվենցիան, որը նման հանցագործությունների դեմ պայքարի միջազգային հիմնական գործիքն է: Այն սահմանում է կիբեռհանցագործությունների տեսակները, կարգավորում միջազգային համագործակցությունը՝ պետություններին պարտավորեցնելով բարձրացնելու դրանց դեմ պայքարի օպերատիվությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունը «Կիբեռհանցագործությունների մասին» Բուդապեշտի կոնվենցիան վավերացրել է 2006թ. մարտի 21-ին, որն ուժի մեջ է մտել 2007թ. փետրվարի 1-ին:

Կիբեռհանցագործությունների վերաբերյալ Բուդապեշտի կոնվենցիան կիբեռտարածքում կատարվող հանցագործությունները դասակարգում է 4 խմբերի.

1. Համակարգչային տվյալների և համակարգերի գաղտնիության, ամբողջա-

կանության և հասանելիության դեմ ուղղված **առաջին խումբ** հանցագործությունների կազմի մեջ են մտնում՝ առանց թույլտվության մուտք գործելը (հոդված 2-րդ), ապօրինի տիրանալը (հոդված 3-րդ), ներգործությունը համակարգչային տվյալների (հակաօրինակաճանխանատածված վնասումը, ջնջումը, որակի վատթարացումը, համակարգչային տվյալների փոփոխումը կամ արգելափակումը) (հոդված 4-րդ) կամ համակարգերի (հոդված 5-րդ) վրա:

Հանցագործությունների տվյալ խմբի մեջ են մտնում նաև հատուկ տեխնիկական սարքերի (հոդված 6-րդ), 2-5-րդ հոդվածներում նախատեսված հանցագործությունների կատարման համար մշակված կամ հարմարեցված համակարգչային ծրագրերի, ինչպես նաև համակարգչային գաղտնաբառերի, մուտքի կոդերի, դրանց անալոգների հակաօրինակաճանխանատածումը, որոնց միջոցով հնարավոր է ստանալ ամբողջ համակարգչային համակարգի կամ դրա մի մասի հասանելիություն:

6-րդ հոդվածի նորմերը կիրառելի են միայն այնպիսի դեպքերում, երբ հատուկ տեխնիկական սարքերի գործածումն (տարածումը) ուղղված է հակաօրինակաճանխարքների կատարմանը:

2. Երկրորդ խմբում են համակարգչային միջոցների օգտագործմանն առնչվող հանցագործությունները, որոնց թվին են դասվում համակարգչային տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ կատարված կեղծիքն ու խարդախությունը (հոդված 7-8-րդ):

Համակարգչային տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ կատարված կեղծիքն իր մեջ ներառում է համակարգչային տվյալների հակաօրինակաճանխարքում, փոփոխումը, ջնջումը կամ արգելափակումը, որոնք հանգեցնում են տվյալների աուտենտիկության (հատկություն, որը բնորոշում է սուբյեկտին առ այն, որ այն համարժեք է հայտարարվածին) խափանմանը՝ այդպիսիք իրավաբանական նպատակներով որպես աուտենտիկ դիտարկելու կամ օգտագործելու դիտարկությանը:

3. Երրորդ խմբում են մանկական պոռնոգրաֆիայի թողարկումը (համակարգչային համակարգի միջոցով տարածելու նպատակով), օգտագործման տրամադրելը և (կամ) դրա առաջարկը, ինչպես նաև համակարգչի հիշողության մեջ գտնվող

մանկական պոռնոգրաֆիային տիրապետելը (հոդված 9):

4. Չորրորդ խմբում են հեղինակային և հարակից իրավունքների խախտման հետ կապված հանցագործությունները:

Համաձայն Կոնվենցիայի, յուրաքանչյուր մասնակից-պետություն պարտավոր է կիրառել հանցագործությունների դեմ պայքարում իրավասու մարմինների համար ստեղծել ստորև թվարկված իրավունքների և պարտականությունների տրամադրման համար անհրաժեշտ իրավական պայմաններ, այն է՝ համակարգչային համակարգի, դրա մի մասի կամ կրիչի ազդարկման, համակարգչային տվյալների պատճենահանման և բռնագրավման, գործին վերաբերող՝ պահպանվող համակարգչային տվյալների ամբողջականության ապահովման, համակարգչային համակարգում գտնվող համակարգչային տվյալների վերացման և արգելափակման հնարավորություն:

Կոնվենցիան պահանջում է նաև, որպեսզի համացանցային-պրովայդերների համար ստեղծվեն համապատասխան իրավական պայմաններ, վերջիններիս՝ առկա տեխնիկական միջոցներով անհրաժեշտ տեղեկության հավաքում, ֆիքսում և որսում իրականացնելը պարտավորեցնելու, ինչպես նաև դրանում իրավապահ մարմիններին օժանդակելու համար: Ընդ որում, առաջարկվում է պրովայդերների հետ նման համագործակցության փաստերի վերաբերյալ պահպանել լիարժեք գաղտնիություն:

2002թ. սկզբներին ընդունվել է կիրառելի հանցագործությունների վերաբերյալ կոնվենցիային կից թիվ 1 հավելվածը, ըստ որի հանցագործությունների թվին են դասվել նաև ռասայական կամ այլ բնույթի՝ բռնի գործողությունների դրդող, ազգային, կրոնական կամ էթնիկական պատկանելության վրա հիմնված առանձին անձի կամ անձանց խմբի նկատմամբ անհանդուրժողականություն կամ խտրականություն առաջացնող տեղեկության տարածումը:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ **կիրառելի հանցագործությունները բարձր տեխնոլոգիաների՝ համակարգչային համակարգի օգտագործմամբ, էլեկտրոնային հաղորդակցությունների ոլորտում (էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին օրենքով կարգավորվող**

ոլորտում) կատարվող և այդ համակարգի, այդ թվում՝ տեղեկության փոխանակման անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններն են:

Ոլորտն, ինչպես նշվեց, անմիջականորեն առնչվում է էլեկտրոնային վճարային համակարգերի և էլեկտրոնային վճարային միջոցներին, որպիսիք են՝ Webmoney, Paypal, Edram և այլ համակարգերը:

Բացի այդ, **կիրբերհանցագործությունները, որպես կանոն, ուղղակի կապի մեջ են հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման՝ փողերի լվացման, ահաբեկչության, դրա ֆինանսավորման և պետության ու հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցակազմերի հետ:**

Միաժամանակ, ինչպես արդեն նշվեց, կիրբերհանցագործությունները, այդ թվում՝ համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները, հաճախ լինում են անդրազգային, այսինքն՝ հանցագործները գործում են մի երկրում, իսկ նրանց զոհերը կարող են գտնվել մեկ այլ պետության տարածքում, ուստի նման հանցագործությունների դեմ պայքարում հատուկ նշանակություն ունի միջազգային համագործակցությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չունի կիրբերհանցագործությունների համար հատուկ նախատեսված առանձին գլուխ: Փոխարենը օրենսգրքի 24-րդ գլուխը նվիրված է համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններին:

Մինչդեռ, ինչպես նախատեսում է կիրբերհանցագործությունների վերաբերյալ Բուդապեշտի Կոնվենցիան, այդպիսին են համարվում նաև համակարգչային տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ կատարված կեղծիքն ու խարդախությունը, մանկական պոռնոգրաֆիայի թողարկումը (համակարգչային համակարգի միջոցով տարածելու նպատակով), օգտագործման տրամադրելը և (կամ) դրա առաջարկը, համակարգչի հիշողության մեջ գտնվող մանկական պոռնոգրաֆիային տիրապետելը, ինչպես նաև հեղինակային և հարակից իրավունքների խախտման հետ կապված հանցագործությունները:

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական օրենսդրության համաձայն, համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործու-

թյուններ են համարվում տեղեկատվական գործընթացների ոլորտում կատարվող և տեղեկատվական անվտանգությանը ոտնձգող այնպիսի արարքները, որոնց առարկան տեղեկատվությունն ու համակարգչային միջոցներ են:

Ոտնձգությունների տվյալ խումբը քրեական օրենսդրության հատուկ մասի ինստիտուտ է, որոնց կատարման համար պատասխանատվություն է նախատեսվում 24-րդ գլխով:

Քննարկվող հանցագործությունների տեսակային օբյեկտ են տեղեկատվության անվտանգության և էլեկտրոնային հաշվողական մեքենաների միջոցով տեղեկատվության մշակման համակարգերի հետ կապված հասարակական հարաբերությունները:

- ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն, համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ են.**
1. Համակարգչային տեղեկատվության համակարգ առանց թույլտվության մուտք գործելը (ներթափանցելը)՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 251-րդ հոդված,
  2. համակարգչային տեղեկատվությունը փոփոխելը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդված,
  3. համակարգչային սաբոտաժը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդված,
  4. համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդված,
  5. համակարգչային տեղեկատվություն ապօրինի մուտք գործելու (ներթափանցելու) համար հատուկ միջոցներ պատրաստելը կամ իրացնելը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 255-րդ հոդված,
  6. վնասաբեր ծրագրեր մշակելը, օգտագործելը և տարածելը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 256-րդ հոդված,
  7. համակարգչային համակարգը կամ ցանցը շահագործելու կանոնները խախտելը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 257-րդ հոդված:

Էլեկտրոնային-հաշվողական տեխնիկայի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հակաօրինական գործողությունների հասարակական վտան-

զավորությունն այն է, որ դրանք կարող են հանգեցնել կառավարման ավտոմատացված համակարգերի և տարատեսակ օբյեկտների վերահսկման գործունեության խափանումների, էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների և դրանց համակարգերի աշխատանքի լուրջ խանգարումների, տեղեկատվության և տեղեկատվական ռեսուրսների ոչնչացման, մոդիֆիկացիայի, խեղաթյուրման, արտատպմանն ուղղված չթուլատրված գործողությունների, տեղեկատվական համակարգեր ապօրինի միջամտելու այնպիսի եղանակների, որոնք կարող են առաջացնել ոչ միայն գույքային վնաս, այլ նաև մարդկանց ֆիզիկական վնաս հասցնելու հետ կապված ծանր և անդառնալի հետևանքներ:

Համակարգչային տեղեկատվության համակարգ առանց թույլտվության մուտք գործելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 251-րդ հոդված), ինչպես նաև վնասաբեր ծրագրեր մշակելը, օգտագործելը և տարածելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 256-րդ հոդված) կարող են կատարվել միայն գործողությունների արդյունքում, այն դեպքում, երբ համակարգչային համակարգը կամ ցանցը շահագործելու կանոնները խախտելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 257-րդ հոդված) ինչպես գործողության, այնպես էլ անգործության արդյունքում:

Համակարգչային տեղեկատվության համակարգ առանց թույլտվության մուտք գործելը նյութական հանցագործություն է, իսկ վնասաբեր ծրագրեր մշակելը, օգտագործելը և տարածելը՝ ձևական:

Որպես հետևանք, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 251-րդ և 256-րդ հոդվածներով նախատեսված են գույքային զգալի վնասն ու տեղեկատվության ոչնչացումը, ուղեփակումը, վերափոխումը կամ պատճենահանումը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքը սահմանում և նախատեսում է ըստ էության կիբերհանցագործության հատկանիշներ պարունակող նաև այնպիսի հանցավոր արարքներ, որոնք ընդգրկված չեն օրենսգրքի՝ համակարգչային տեղեկատվության ամվտանցության դեմ ուղղված հանցագործություններին նվիրված 24-րդ գլխում, մասնավորապես՝ սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների գլխում ընդգրկված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 181-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմա-

նում համակարգչային տեխնիկայի օգտագործմանը կատարված հափշտակությունների համար, իսկ հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունների գլխում ընդգրկված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում պոռնկագրական բնույթի համակարգչային ծրագրերի, կինոյի կամ տեսաֆիլմերի նյութերի, պատկերների կամ պոռնկագրական բնույթի այլ առարկաների ստեղծմանն անչափահասներին մասնակից դարձնելու, ինչպես նաև համակարգչային համակարգի միջոցով մանկական պոռնոգրաֆիայի ներկայացման կամ համակարգչային համակարգում կամ համակարգչային տվյալների պահպանման համակարգում մանկական պոռնոգրաֆիայի պահպանման համար:

Հարկ է նշել, որ չնայած այն հանգամանքին, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, Բուդապեշտի Կոնվենցիան վավերացրել է դեռևս 2006թ. և 2008թ. ստեղծել 24/7 ազգային կոնտակտային կետը, մեր քրեական օրենսդրությունը լիովին չի համապատասխանում Բուդապեշտի կոնվենցիայից բխող պահանջներին:

Մասնավորապես՝ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսվում է քրեական պատասխանատվություն սահմանել համակարգչային համակարգ անօրինական հասանելիություն ստանալու համար, մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 252-րդ հոդվածով պատասխանատվություն է սահմանվում այնպիսի անօրինական հասանելիության համար, որը վնաս է առաջացրել անզուլույթյամբ:

Նման ձևակերպումը չի բխում Կոնվենցիայի պահանջներից, քանի որ անօրինական հասանելիությունն անկախ վնասի պատճառման հանգամանքից, արդեն իսկ պետք է դիտվի քրեորեն պատժելի արարք, իսկ ներկայիս ձևակերպումը կարող է դիտվել որպես հանցակազմի առանձին տեսակ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 256-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում վնասաբեր ծրագրերով կրիչներ տարածելու համար, մինչդեռ ժամանակակից թվային տեխնոլոգիաները թույլ են տալիս վնասաբեր ծրագրեր տարածել նաև համացանցով, որն, ըստ էության, առաջացնում է անպատժելիության մթնոլորտ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասով պատասխանատվություն է նախատեսվում մանկական պոռնոգրաֆիայի ներկայացման կամ պահպանման համար, այնինչ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը սահմանում և պատասխանատվություն է նախատեսում նաև համակարգչային համակարգով նման նյութերի ձեռքբերման համար:

Բացի այդ, նպատակահարմար է համապատասխան լրացումներ և փոփոխություններ կատարել նաև «Ձանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքում, որպեսզի սոցիալական ցանցերն ու բլոգները նույնպես դիտվեն որպես զանգվածային լրատվության միջոցներ, որի արդյունքում հնարավոր կլինի ՋԼՍ-ներում տեղադրված համապատասխան նյութերը դիտարկել որպես տարածում ստացած:

Նման փոփոխությամբ հնարավոր կլինի լուծել նաև Կոնվենցիայի քսենոֆոբիայի համար պատասխանատվություն նախատեսող հավելվածով սահմանվող նյութերի տարածման արդյունքում առաջացող հիմնախնդիրների հարցը:

Բացի այդ, Կոնվենցիայի առանձին հոդվածներ կարգավորում են տեղեկատվության նախապահպանության ներպետական և միջազգային հարցումների կատարման կարգը: Ներկայումս ՀՀ-ում նմանատիպ հարցում հնարավոր չէ կատարել, քանի որ, համացանցային ծառայություն մատուցող կազմակերպությունների կողմից տեղեկության պահպանման ժամկետների, ձևաչափերի համապարտադիր լինելու մասին դեռևս օրենսդրական կարգավորում չկա:

Կոնվենցիայի 16-րդ (Կուտակվող համակարգչային տվյալների պահպանման օպերատիվ ապահովումը) հոդվածը հնարավորություն է տալիս իրավապահ մարմինն հարցման հիման վրա ԻԾՄ և այլ իրավաբանական ու ցանկացած ֆիզիկական անձի հանձնարարել նախապահպանել համակարգչային ցանկացած տեղեկություն, ներառյալ այն տեղեկությունը, որն արդեն իսկ առկա է ԻԾՄ-ի մոտ, այդ թվում հոսքի (traffic data), պարունակության (content data) վերաբերյալ, ինչպես նաև ցանկացած տեղեկություն՝ հարցումը ստանալու պահից սկսած:

Հանձնարարություն տալուց հետո իրավապահ մարմինը նախապահպան-

ված տեղեկությունը նախապահպանողից կարող է ստանալ օրենքով սահմանված կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության ներպետական օրենսդրությունը Եվրախորհրդի «Կիրբերհանցագործությունների մասին» Բուդապեշտի կոնվենցիայի պահանջներին համապատասխանեցնելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության և քրեական օրենսգրքերում, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» և «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին» ՀՀ օրենքներում համապատասխան փոփոխություններ ու լրացումներ կատարելու վերաբերյալ հիմնախնդրի ուսումնասիրության, անհրաժեշտ առաջարկությունների ներկայացման և օրենսդրական բարեփոխումների փաթեթի նախագծի կազմման նպատակով, ՀՀ գլխավոր դատախազի 24.08.2012թ. հրամանով ստեղծվել է միջգերատեսչական աշխատանքային խումբ՝ ՀՀ գլխավոր դատախազության, ՀՀ ԿԱ ոստիկանության և ազգային անվտանգության համապատասխան ստորաբաժանումների ներկայացուցիչների կազմով:

Հայաստանի Հանրապետությունում կիրբերհանցագործությունների, այդ թվում՝ համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների պայքարով զբաղվում են ՀՀ ոստիկանության կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի գլխավոր վարչության՝ 3-րդ վարչության 1-ին՝ բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցագործությունների դեմ պայքարի բաժնի և ՀՀ ԿԱ ԱԱԾ հակահետախուզության գլխավոր վարչության 4-րդ բաժնի մասնագիտացած ստորաբաժանումները, որոնք էլ իրականացնում են օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ և հայտնաբերված փաստերով նախապատրաստում նյութեր:

Արդի ժամանակաշրջանում բարձր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ պայմանավորված՝ նոր հանցատեսակների դեմ պայքարի միջազգային փորձը և միջազգային մասնագիտացված կառույցների համապատասխան պահանջները հաշվի առնելով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 181, 251-257-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների գործերով նյութերի նախապատրաստման և քրեական գոր-

ծերի նկատմամբ դատավարական ղեկավարման ու դատախազական հսկողության լիազորությունը դրվել է ՀՀ գլխավոր դատախազի 06.04.2012 թ. N 15 հրամանով վերանվանված՝ ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ ազգային անվտանգության մարմիններում քննվող և կիրբերհանցագործությունների գործերով վարչության վրա:

Նշված ժամանակահատվածից սկսած վարչությունը, ԱԱԾ քննչական վարչությունում քննվող քրեական գործերի և նախապատրաստվող նյութերի մասով պայմանավորված լիազորություններից զատ, միասնական, կենտրոնացված կարգով իրականացնում է նաև բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարված վերոհիշյալ հանցագործությունների գործերով հետաքննության և նախաքննության նկատմամբ դատավարական ղեկավարումն ու դատախազական հսկողությունը:

Հաշվի առնելով համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով նյութերի նախապատրաստման, քրեական գործերի քննության առանձնահատկությունները, տվյալ հանցատեսակի դեմ պայքարի արդիականությունն ու զարգացման միտումները, դրանցով պայմանավորված՝ նոր մարտահրավերներին պատշաճ կերպով դիմակայելու անհրաժեշտությունը, որոնք պահանջում են նաև հատուկ մասնագիտական գիտելիքներ և պարբերական վերապատրաստություն, ինչպես նաև ՀՀ գլխավոր դատախազության կազմում գործող համապատասխան վարչության դատախազների հետ ամփոփապես աշխատելու, դատախազական հսկողությունն ու տվյալ հանցատեսակի բացահայտելիությունն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով, ՀՀ գլխավոր դատախազի՝ համապատասխան ոլորտը համակարգող տեղակալի առաջարկով, ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության ՀԿԳ քննության վարչության կազմում առանձնացվել են 2 փորձառու քննիչներ, որոնք պետք է մասնագիտաման բարձր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ պայմանավորված հանցատեսակների գործերով քննության մեջ:

Նկատի ունենալով, որ ՀՀ ոստիկանության ԿՀԴԴ ԳԿ-ում գործում է բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցագործությունների դեմ պայքարի հարցե-

րով մասնագիտացած 3-րդ վարչության 1-ին բաժինը, որտեղ և հիմնականում նախապատրաստվում են հանցագործության դեպքերով նյութերը, ուստի ոստիկանապատին հասցեագրված համապատասխան գրությամբ հանձնարարվել է բաժնի՝ դատախազական հսկողության մասով աշխատանքները համակարգել ՀՀ գլխավոր դատախազության վարչության հետ:

Քննիչների մասնագիտացմամբ, քննության կենտրոնացմամբ, ինչպես նաև տվյալ հանցատեսակի քննության առանձնահատկություններով պայմանավորված, ոլորտում համապատասխան լիազորությունների ստանձնումից հետո ընկած ժամանակահատվածում վարչությունն մուտքագրված հիշյալ կատեգորիայի բոլոր նյութերն ու քրեական գործերը կենտրոնացվել են ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության ՀԿԳ քննության վարչությունում:

Մասնագիտացման կարևորությունն ու առանձնահատկությունը պայմանավորված է նաև նրանով, որ տվյալ հանցատեսակի պարագայում գործ ենք ունենում, այսպես կոչված, թվային-էլեկտրոնային ապացույցների հետ: Նման պայմաններում անհրաժեշտ են դրանց հայտնաբերման, ֆիքսման, զննման, առգրավման, պահպանման և փորձաքննությունների անցկացման միանգամայն նոր մոտեցումներ, իմացություններ և հմտություններ:

Մասնավորապես՝ ոչ երկրի տարածքում տեղակայված, սակայն կիրբեր տարածության առումով հասանելի սերվերներից անհրաժեշտ տեղեկության առգրավումը, որը չի հակասում ոլորտը կարգավորող՝ «Բուդապեշտի կոնվենցիային»:

Հայաստանի Հանրապետությունում, մինչ օրս քննված քրեական գործերի շարքում, առավել հաճախ հանդիպել են համակարգչային տեխնիկայի օգտագործմամբ կատարված հափշտակություններ, այդ թվում՝ խարդախություններ ու շորթումներ: Վերջիններիս համար պարարտ հող են բնակչության շրջանում լայն տարածում գտած սոցիալական ցանցերը, մասնավորապես՝ «odnoklassniki.ru»-ն, «vkontakte.ru»-ն, «mamba.ru»-ն, «facebook.com»-ը և այլն: Ընդ որում, զոհերից, որպես կանոն, զումար են շորթում վերջիններիս մասնակցությամբ պոռնկագրական

բնույթի լուսանկարները կամ արատավորող այլ տեղեկություններ հրապարակելու սպառնալիքով: Գրանցվել նաև այս կամ այն ծառայությունների մատուցման կամ ապրանքների մատակարարման պատրվակով օգտատերերի վստահությունը չարաշահելու եղանակով խարդախությամբ գումարներ հափշտակելու դեպքեր, որոնց կատարողները գործել են Չինաստանի ժողովրդական Հանրապետության տարածքից: Սասնավորապես՝ հաճախորդներին վճարման են ներկայացվել ապրանքների իրական մատակարարի հետ որևէ առնչություն չունեցող բանկային հաշվեհամարներ:

Որպես ՀՀ իրավապահների կողմից քննված և դատական ակտով ավարտված կիբերհանցագործությունների վերաբերյալ ուշագրավ քրեական գործերի օրինակներ ներկայացն ենք հետևյալ գործերը:

1. Նիդերլանդների Թագավորության իրավապահների կողմից՝ կազմակերպված հանցավոր խմբավորմանն անդամակցելու, կիբերհանցավորության և փողերի լվացման մեղադրանքով հետախուզման մեջ գտնվող ՌԴ քաղաքացի Գեորգի Ավանեսովը, 2010թ. հոկտեմբերի 26-ին ժամանելով Երևան, հայտնաբերվել և օդանավակայանից բերման է ենթարկվել ոստիկանություն:

2010թ. հոկտեմբերի 27-ին Նիդերլանդների Թագավորության իրավապահ մարմիններից ստացվել է իրավական օգնություն ցույց տալու մասին միջնորդություն՝ խնդրանքով՝ ձերբակալել Գ. Ա.-ին և նրա նկատմամբ հարուցել քրեական հետապնդում, միաժամանակ տեղեկացնելով, որ վերջինս ազատության մեջ մնալու դեպքում կվտանգվեն Նիդերլանդների Թագավորության իրավապահ մարմինների կողմից գործի բացահայտման ուղղությամբ կատարվող գործողությունները:

Միջնորդությանը կից ներկայացվել են փաստաթղթեր, համաձայն որոնց Գ. Ա.-ն, հանդիսանալով «Bredolab» բոտնետի համակարգող, բոտնետի կառավարման համար օգտագործել է «Lease Web» հոլանդական հոսթինգ պրովայդերին պատկանող 143 սերվեր: Ձայնագրված սերվերի տվյալների հենքի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ 2009թ. հունիսից հայտնաբերված «բոտնետ» ենթակառուցվածքը հնարավոր է պատասխանատու է ամբողջ աշխարհում համակարգչային համակարգե-

րի վնասակար ծրագրային միջոցներով 29 միլիոն վարակների և շուրջ 26 միլիոն վարակման փորձի համար: Գ. Ա.-ն համացանցում ստեղծել է խանութ, «բոտնետ»-ի գնորդների հետ շփվելու և գնային պայմանավորվածություններ ձեռք բերելու համար օգտագործել է չափի ֆորումները:

Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության քրեական հետախուզության վարչության միջոցով պարզվել է, որ Գ. Ա.-ն բազմիցս այցելել է Հայաստան:

2010թ. հոկտեմբերի 29-ին ՀՀ գլխավոր դատախազությունը դիմել է դատարան՝ Գեորգի Ավանեսովի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշումը Հանձնման մասին 13.12.1956թ. Եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին, 16-րդ հոդվածներով, ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 3-րդ, 4-րդ, և 7-րդ կետերով վերահաստատելու և նրա նկատմամբ 40 օրով էքստրադիցիոն կալանք կիրառելու միջնորդությամբ, որը բավարարվել է, և նա տեղափոխվել է ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ԶԿՀ:

Այնուհետև Գ. Ա.-ն իր մոտ հրավիրելով դատախազին, բացատրություն է տվել այն մասին, որ 2009թ. հունիսին գտնվելով ՀՀ տարածքում, շահադիտական նկատառումներով մշակել և համացանցում իրացրել է համացանցի օգտվողների համակարգիչները վիրուսով վարակելու ծրագրային հատուկ համակարգ, որի ներդրման արդյունքում զոհերի համակարգիչները վարակվում են գաղտնի ծրագրերով՝ բոտով և ստեղծվում է վարակված համակարգչային ցանց՝ բոտնետ: Ծրագրային համակարգի կիրառման հետևանքով հնարավորություն է ընձեռնվել վարակված համակարգիչներից, այդ թվում՝ բանկային հաշիվների վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու և դրանք ղեկավարելու:

Գ. Ա.-ի վերոհիշյալ բացատրության հիման վրա, ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ ազգային անվտանգության մարմիններում քննվող գործերով վարչությունում հարուցվել է քրեական գործ՝ Գ. Ա.-ի կողմից համակարգչային տեղեկատվության համակարգ առանց թույլտվության մուտք գործելու (ներթափանցելու), համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալու, համակարգչային տեղեկատվություն ապօրինի մուտք գործելու (ներթափանցելու) համար հատուկ միջոցներ պատրաստելու և իրացնելու, ինչպես նաև

վնասաբեր ծրագրեր մշակելու, օգտագործելու և տարածելու դեպքի առթիվ, որի նախաքննության կատարումը հանձնարարվել է ՀՀ ԿԱ ԱԱԾ քննչական վարչությանը:

Խուզարկությամբ Գ. Ա.-ի բնակության վայրում առգրավվել է համակարգչային տեխնիկա, կալանք է դրվել նրան պատկանող գույքի վրա, հարցումներ են ուղարկվել ՀՀ ԿԱ անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտե, այլ պետական մարմիններ, առգրավվել են բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություններ:

Նախաքննությամբ պարզվել է, որ «DDos» հարձակումների պատվիրատուներից, ինչպես նաև վնասաբեր ծրագրերի և սպամի տարածման արդյունքում, Գ. Ա.-ի տրամադրության տակ գտնված «WebMoney» վճարային համակարգի էլեկտրոնային դրամապանակին, միայն 2010թ. ընթացքում մուտքագրվել է 700.000 ԱՄՆ դոլար, որը նա փոխանցել է օվշորային գոտիներում գտնվող տարբեր հաշվեհամարներին, ձեռք է բերել առանձնատուն Բալի կղզում, որով էլ օրինակացրել (լվացել) է հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցները:

Գ. Ա.-ի կողմից վերոհիշյալ կիբերհանցագործությունները կատարելու վերաբերյալ քրեական գործով վերջինս դատապարտվել է 4 տարի ժամանակով ազատազրկման, իսկ փողերի լվացման մասով նախաքննությունը՝ պայմանավորված իրավական օգնություն ցույց տալու վերաբերյալ արտասահմանյան մի շարք երկրներ ուղարկված և չստացված միջնորդություններով դեռևս շարունակվում է:

2. Գվինեայի Հանրապետության քաղաքացի Ա. Ք-ն «Hacker's Lodge» համացանցային ֆորումի միջոցով ծանոթացել է քննությամբ դեռևս չչարգրված Ռոդրիգո անունով անձնավորության հետ և իմացել, որ վերջինս հնարավորություն ունի համացանցի միջոցով ապօրինի ներթափանցելու այլ անձանց պատկանող բանկային հաշվեհամարներ և տնօրինելու դրանց հաշվեկշիռին եղած գումարները, այդ թվում նաև համացանցի միջոցով դրանք փոխանցելու ավիաընկերությունների հաշվեհամարներին: Դրա շուրջ վերջինիս հետ եկել է հանցավոր համաձայնության, ըստ որի՝ պատրաստակամություն է հայտնել շուկայականից էժան գներով

ավիատոմսեր գնել ցանկացող անձանցից ստանալ կանխիկ գումարներ, իսկ Ռոդրիգոն պարտավորվել է տրամադրել էլեկտրոնային ավիատոմսեր, համացանցի միջոցով ավիաընկերությանը վճարելով դրանց համար այլ անձանց բանկային հաշվեհամարներից, և դրանով իսկ, Հայաստանի քաղաքացիներին տրամադրած ավիատոմսերի դիմաց վճարումը կատարելով Քենիայում, Տանզանիայում և ԱՄՆ-ում գրանցված պրովայդերների IP-հասցեներից խաբեության եղանակով կատարված մի շարք գործարքների կապակցությամբ, քարտապանների կողմից ներկայացվել են հետգանձումային պահանջներ, որի հետևանքով «Սիբիր» ավիաընկերությանը պատճառվել է 2.469.989 դրամի վնաս:

Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավճռով Ա. Ք.-ն մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 181-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով, 184-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով և 190-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել է ազատազրկման 6 տարի ժամկետով, որը պայամնականորեն չի կիրառվել:

Այսօր որևէ պետություն առանձին վերցրած ի գորու չէ վերոհիշյալ չարիքին դիմակայելու ինքնուրույն:

Հրատապ է միջազգային համագործակցության ակտիվացման խնդիրը, մասնավորապես՝ կարգավորման միջազգային-իրավական առավել գործուն մեխանիզմների ներդրումը, սակայն նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ժամանակակից պայմաններում կիբերհանցագործությունների դեմ պայքարի միջոցների ինչպես զգալի մասը, այնպես էլ միջազգային բնույթի մյուս հանցագործությունները ենթակա են առանձին վերցրած պետությունների ներքին իրավասությանը, անհրաժեշտ է զուգահեռաբար զարգացնել նաև համակարգչային հանցագործությունների դեմ պայքարին ուղղված ազգային օրենսդրությունը՝ այն համապատասխանեցնելով իրավունքի միջազգային նորմերին՝ հղում կատարելով գոյություն ունեցող դրական փորձի վրա:

Կիբերհանցագործությունների դեմ պայքարի արդյունավետ մեխանիզմների բացակայությունը կարող է դիտարկվել որպես պետության ազգային անվ-

տանգության կարևորագույն սպառնալիքներից մեկը:

Նման պայմաններում Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես անկախ ժողովրդավարական պետություն, չի կարող ձեռնպահ մնալ համակարգչային հանցավորությանը, մասնավորապես՝ դրա անդրազգային դրսևորումներին հակազդելու հիմնախնդրից:

Առաջացել է կիբերհանցագործների նոր սերունդ, որոնք գիտակ են և զինված հզոր սարքավորումներով, շատ վտանգավոր են և ունակ են պատճառելու լուրջ վնասներ: Առավել խոցելի է դարձել միջուկային էներգիային առնչվող արդյունաբերությունը, այն ընդհանրապես «ախորժալի պատառ» է դիվերսանտների, ահաբեկիչների համար և հատուկ պահպանության կարիք ունի:

«New York Times» օրաթերթում վերջերս հրապարակված տեղեկատվության համաձայն, դեռևս 2010թ. **Բարաք Օբամայի** հրամանով իրանական միջուկային օբյեկտների համակարգ է ներդրվել Իսրայելի գաղտնի ծառայության կողմից մշակված «Stauxnet» անվանումով վիրուսը և իրանական համակարգիչների վարակումն իրականացվել է ամերիկյան և իսրայելական հատուկ ծառայությունների համատեղ միջոցառման շնորհիվ, որը ոչ այլ ինչ է, քան կիբերպատերազմ:

Վիրուսը հանգեցրել է ուրանի հարստացման աշխատանքում ներգրավված ցենտրիֆուգերի ֆիզիկական ոչնչացմանը, որով իսկ կասեցվել է միջուկային ծրագրի զարգացումը:

Որոշակի տեղեկություններ են հրապարակվել նաև, այսպես կոչված, «Flame» անվանմամբ վիրուսի մասին, որի միջոցով ապահովվել է համակարգիչներից տեղեկության կորզումն ամբողջ աշխարհով, սակայն առավել շատ վարակի դեպքեր են արձանագրվել Իրանում:

Հատկանշական է, որ 2012թ. հունիսի սկզբին ռուսական «Կասպերսկու լաբորատորիան» հայտարարել է, որ իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզել է, որ «Stauxnet» և «Flame» համակարգչային վիրուսներն ունեն միասնական ծագումնաբանություն:

Կիբերհանցավորության դեմ պայքարին նվիրված միջազգային ֆորումներում տեսակետներ են հնչում, մաս-

նավորապես, Ռուսաստանի Դաշնության ներկայացուցիչների կողմից, այն մասին, որ Բուդապեշտի Կոնվենցիայի որոշ դրույթներ ենթակա են փոփոխության:

Կոնվենցիայի առավել խոցելի դրույթ է 32-րդ հոդվածը, որը սահմանում է համաձայնության առկայության դեպքում, կամ երբ դա հրապարակավ մատչելի է պահպանվող համակարգչային տվյալների անդրսահմանային հասանելիության հնարավորություն: Նրանք պատճառաբանում են, որ ԱՄՆ-ը այլ երկրների վրա համացանցի միջոցով ազդելու նոր տեխնոլոգիաներ է մշակում: Ցանկանում են վերահսկել այլ երկրների քաղաքացիների տեղաշարժը, նրանց մամակագրությունը, տվյալների բազաները և այլն, ինչպես նաև օրինականացնել առանց ազգային մարմիններին տեղյակ պահելու անդրսահմանային էլեկտրոնային խուզարկությունների իրականացումը:

Մասնավորապես, Կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածի համաձայն՝

Կողմն առանց մյուս կողմի թույլտվության կարող է՝

ա) մուտք գործել հրապարակավ մատչելի (բաց աղբյուր), պահպանվող համակարգչային տվյալների մեջ՝ առանց հաշվի առնելու տվյալների՝ աշխարհագրական տեսանկյունից գտնվելու վայրը, կամ

բ) իր տարածքում գտնվող համակարգչային համակարգի միջոցով հասանելություն ունենալ այլ երկրի տարածքում գտնվող և պահպանվող համակարգչային տվյալներ մուտք գործելու համար, ստանալ դրանք, եթե կողմն ստացել է համակարգչային համակարգի միջոցով մյուս կողմին տվյալներ հայտնելու օրինական լիազորություն ունեցող անձի օրինական և կամավոր համաձայնությունը:

Կոնվենցիան, ըստ էության, պատասխանատվություն չի սահմանում հաքերական ակտ՝ կիբերհարձակում կատարած անձի համար, ուստի չի կարող պաշտպանել նաև վերոհիշյալ հայտնի վիրուսից:

Որպես հիմնախնդրի լուծում, բանախոսներն առաջարկում են կիբերհանցագործությունների ստանդարտացումը գլոբալ իմաստով, որը պետք է իրականացվի ՄԱԿ-ի հովանու ներքո:

ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՆԱԽԱՔՆՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ՑՈՒՑՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴԵՊՈՆԱՑՈՒՄԸ

Արթուր ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության բաժնի պետ,
Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր

Գևորգ ԲԱՂՂԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի նախագահի խորհրդական,
Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Ապացույցների անմիջական հետազոտումը դատաքննության ընդհանուր պայմաններից է, որը դատարանին հնարավորություն է տալիս անմիջականորեն ընկալել ապացույցների բովանդակությունը և դրա հիման վրա ձևավորել ներքին համոզմունք: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 12.02.2010թ.-ի որոշման 19-րդ կետում սահմանված է, որ ներքին համոզմամբ ապացույցների ազատ գնահատումը ենթադրում է, որ ապացույցը գնահատող անձը կաշկանդված չէ տվյալ ապացույցին դատավարության նախորդ փուլերում կամ տվյալ փուլի շրջանակներում այլ անձանց կամ մարմինների տված գնահատականներով: Նախապես հաստատված ապացույցի ուժ չունենալու օրենսդրական արգելքը բացառում է որևէ ապացույցի նկատմամբ կանխակալ մոտեցում ցուցաբերելը (մյուս ապացույցների նկատմամբ այդ փաստական տվյալի ապացուցողական արժեքին առավելություն վերագրելը կամ այդ արժեքը նվազեցնելը), քանի դեռ այդ ապացույցը քրեադատավարական օրենսգրքով ամրագրված ընթացակարգով օրինականության, մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության, մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովման և այլ սկզբունքների պահպանմամբ չի հետազոտվել պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում:

Հաշվի առնելով, որ նախաքննության մարմինները հանդիսանում են քրեական հետապնդման սուբյեկտներ, ուստի նրանց կողմից ձեռք բերված ապացույցներին, ինչպես նաև պաշտպանության կողմի ներկայացրած նյութերին պետք է մոտենալ քննադատաբար: Իրավաբանական ռեալիզմի տեսանկյունից պետք է ընդունել, որ քրեական հետապնդման մարմինների գործառույթները չեն կարող չազդել նրանց կողմից ընկալվող ապացուցողական տեղեկատվության բնույթի և քննչական գործո-

ղությունների արձանագրություններում դրանց ամբողջական արտացոլման վրա: **Ի. Միխայիլովսկայան** նույնպես նշում է, որ քննչական գործողությունների արձանագրությունների բովանդակության մեջ արտացոլված տեղեկատվությունը շատ դեպքերում քննիչի կողմից ընկալվում է ոչ ամբողջական և ոչ համարժեք, այդ իսկ պատճառով կարևորվում է դատարանի կողմից այդ տեղեկատվության անմիջականորեն ընկալումը սկզբնաղբյուրից¹: Դատարանի կողմից ապացույցների անմիջա-

¹ Михайловская И.Б. Настольная книга судьи по доказыванию в уголовном процессе. М.: Проспект, 2006, С. 126.

կան հետազոտումը կոչված է չեզոքացնելու քննության մարմինների գործունեության միակողմանիությունը:

Դատարանում նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ապացույցների անմիջական հետազոտման ընդհանուր պայմանից բացառություն է, որի թույլատրելիության վերաբերյալ տեսության մեջ արտահայտվել են իրարամերժ կարծիքներ: Այսպես, **Դ. Վելիկին** նշում է, որ քննչական գործողությունների արձանագրությունները որպես ապացույց ճանաչելու օրենսդրի մոտեցումը զրոյի է հավասարեցնում քրեական արդարադատության բարեփոխման այն միտումը, ըստ որի պետք էր հրաժարվել նախաքննության ընթացքում մեղադրյալի՝ պաշտպանության իրավունքի խախտմամբ ձեռք բերված ցուցմունքների հրապարակումից²: **Վ. Լազերևան և Դ. Պոպովան** նշում են, որ դատական նիստում վկայի նախաքննական ցուցմունքների լայն օգտագործումը խախտում է ոչ միայն անմիջականության սկզբունքը, այլև պաշտպանության իրավունքը³: Նշենք, որ քրեական դատավարության գիտության դասականները նույնպես դեմ էին ամբաստանյալի ցուցմունքների հրապարկմանը, նշելով, որ քրեական դատավարության մրցակցային համակարգի պահպանման դեպքում մեղադրյալի ցուցմունքները չպետք է հրապարակվեն և դրվեն մեղադրական ակտի հիմքում⁴: Ի դեպ, 13.04.2012թ.-ին ընդունված Ուկրաինայի քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում նախատեսված չէ դատարանում նախաքննական ցուցմունքները հրապարակելու ինստիտուտ: Այսպես, Ուկրաինայի քր. դատ. օր.-ի 23-րդ հոդվածում ամրագրվել է դատարանում ցուցմունքներն անմիջականորեն հետազոտելու սկզբունքը, իսկ 95-րդ հոդվածի 4-րդ մասում սահմանվել է, որ դատարանը կարող է հիմնավորել իր եզրակացությունները միայն այն ցուցմունքներով, որոնք անմիջականորեն ընկալել է դա-

տական նիստում կան ձեռք են բերվել 225-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: Նույն օրենսգրքի 225-րդ հոդվածը նախատեսում է նախաքննության ընթացքում տուժողին և վկային քննիչ դատավորի մոտ հարցաքննելու ինստիտուտը: Այլ կերպ ասած, դատարանում կարող են հրապարակվել բացառապես նախաքննության ընթացքում քննիչ դատավորի մոտ դեպոնացված վկայի և տուժողի ցուցմունքները:

Կարծում ենք, որ ՀՀ գործող քրեական դատավարության մոդելի պայմաններում, որտեղ առկա է ձևականացված նախաքննություն, որոշակի դատավարական երաշխիքների հիման վրա ապացույցման գործընթաց, չեն կարող առհասարակ անտեսվել նախաքննության ընթացքում ձեռքբերված ապացույցները: Օրինակ՝ դատարանում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումն ապացույցների անմիջական հետազոտման պայմանից բացառություն է, որն առնչվում է մրցակցության և պաշտպանության իրավունքի սահմանափակմանը: Այս իմաստով նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման դատավարական ձևը պետք է ընդգրկի բավարար երաշխիքներ՝ կանխելու մրցակցության և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի չարդարացված և ոչ իրավաչափ սահմանափակումը:

Սույն հոդվածում առանձին կներկայցվի՝ նախաքննական ցուցմունքների հրապարկման թույլատրելիության սահմանադրաիրավական և կոնվենցիոնալ սահմանները, նախաքննական ցուցմունքների հրապարկման իրավական կարգավորումն առանձին երկրների օրենսդրությամբ, Հայաստանի Հանրապետությունում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման իրավական կարգավորումը, դրանց գործնական խնդիրները և նախաքննական ցուցմունքների դատական դեպոնացման հարցերը:

1. Նախաքննական ցուցմունքների

² Великий Д.П. Новые виды доказательств в УПК РФ. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной принятию нового Уголовно-процессуального кодекса РФ. Отв. Ред. П.А. Лупинская, Г.В. Дашков. М.: МГЮА, 2002, С. 99-101.

³ Лазерева В.А., Попов Д.В. Проблемы использования свидетельских показаний в уголовном процессе. М.: Изд. Юрлитинформ. 2009, 25.

⁴ Устав уголовного судопроизводства. Систематизированный комментарий (ст. 595 - 764) / Под ред. проф. М.Н. Гернета. Выпуск 4. М., 1916. С. 1025 - 1026. մեջբերումն ըստ՝ Александрович А. Оглашение показаний подсудимого. <http://www.lawmix.ru/comm/3523>

հրապարկման թույլատրելիության՝ սահմանադրաիրավական և կոնվենցիոնալ սահմանները:

Նախաքննական ցուցմունքների հրապարկման թույլատրելիության հիմնախնդիրն ուղղակիորեն կապված է Եվրոպական կոնվենցիայով ու ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի հետ: ՀՀ սահմանադրական դատարանը չի քննարկել դատաքննության ժամանակ նախաքննական ցուցմունքների հրապարկման սահմանադրականությունը, սակայն ՌԴ սահմանադրական դատարանը բազմիցս անդրադարձել է այս խնդրին: Այսպես, ՌԴ սահմանադրական դատարանը 21.12.2000թ.-ի որոշմամբ նշել է, որ դատարանի կողմից օրենքով նախատեսված հիմքերով նախաքննական ցուցմունքների և նյութերի հրապարկման դեպքում մեղադրյալին՝ մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքի համաձայն, պետք է հնարավորություն տրվի օրենքով սահմանված բոլոր միջոցներով պաշտպանել իր շահերը, այդ թվում՝ վիճարկել հրապարակված ցուցմունքները և նյութերը, միջնորդություն ներկայացնել՝ ստուգելու դրանք այլ ապացույցներով: Հրապարակված նյութերի գնահատման ժամանակ առկա կասկածները պետք է մեկնաբանել հոգուտ ամբաստանյալի: ՌԴ սահմանադրական դատարանը 24.09.2012թ.-ի որոշմամբ նշել է, որ նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը դիտվում է որպես բացառություն և թույլատրվում է միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Դա պայմանավորված է ինչպես մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև ապացույցների հետազոտման դատավարական հնարավորությունների միջև անհավասարության վերացման անհրաժեշտությամբ, այնպես էլ դատարանի համար ցուցմունքները կողմնակի այլ ազդեցություններից ազատ ընկալելու և գնահատելու համար պայմաններ ստեղծելու ձգտմամբ: Դրա հետ մեկտեղ անթույլատրելի է ցուցմունքների հրապարկման հիմքերի տարածական մեկնաբանությունը: Նախաքննական ցուցմունքների հրապարկման թույլատրելիության հարցերին ՌԴ սահմանադրական դատարանը անդրադարձել է նաև 24.02.2011թ.-ի և 22.03.2011թ.-ի ակտերով:

Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդ-

վածի 3-րդ կետի «ժ» ենթակետի՝ հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր անձի՝ մեղադրանքի կողմի վկաներին հարցաքննելու իրավունքի մեկնաբանության վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայի ընդհանրացումը թույլ է տալիս ձևակերպել այն չափանիշները, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատարանները՝ 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ժ» ենթակետի խախտումից խուսափելու համար:

1. Վկան (տուժողը) պետք է պաշտոնապես կանչվի դատարան, ընդ որում՝ դատարանը պետք է արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկի վկայի (տուժողի) ներկայությունը դատարանում ապահովելու ուղղությամբ (տես՝ «Վոժիգովն ընդդեմ Ռուսաստանի» գործով վճռի 23-25 և 53- 54-րդ կետերը, Պոլուֆակինը և Չերնիշևն ընդդեմ ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 191-192, 195-198 կետերը, Վլադիմիր Ռոմանովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 16,17,19-րդ կետերը):
2. Կարևոր նշանակություն ունի չներկայացած վկայի (տուժողի) ցուցմունքները հրապարակելու վերաբերյալ պաշտպանության կողմի դիրքորոշումը: Պաշտպանության կողմը կարող է համաձայնություն տալ ցուցմունքների հրապարակմանը, կարող է առարկել դրա դեմ, կամ գործի նյութերից կարող է երևալ, որ պաշտպանության կողմի դիրքորոշումը դատարանի կողմից չի պարզվել (տես՝ Վոժիգովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 57-րդ կետը, Անդանդոնսկին ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 53-54-րդ կետերը, Տրոֆիմովն Ռուսաստանի գործով վճռի 34-րդ, Պոլուֆակինը և Չերնիշևն ընդդեմ ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 45, 65-66, 202-րդ կետերը, Վլադիմիր Ռոմանովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 98-րդ կետը):
3. Մեղադրյալի իրավունքը՝ հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տված վկաներին, կարող է իրացվել ոչ միայն առաջին ատյանի դատարանում, այլ նաև մինչդատական վարույթում առերես հարցաքննության ժամանակ (տես՝ Վոժիգովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 51, 55-րդ կետերը, Վլա-

դիմիր Ռոմանովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 38-րդ կետը):

4. Չներկայացած վկայի կամ տուժողի ցուցմունքների հրապարակման իրավաչափությունը գնահատելիս հարկ է հաշվի առնել, թե որքանով են ցուցմունքի տվյալները հիմնական և որոշիչ եղել մեղադրյալի մեղքի ապացուցվածության գնահատման համար, այսինքն՝ որքանով են դրանք հաստատվում այլ ապացույցներով (տես՝ Անդանդոնսկին ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 52-րդ կետը, Վլադիմիր Ռոմանովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռի 101-103-րդ կետերը)⁵:

2. Նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման իրավական կարգավորումն առանձին երկրների օրենսդրությամբ:

Մի շարք երկրների քրեադատավարական օրենքներին բնորոշ է վկայի և մեղադրյալի նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման իրավական կարգավորումը, որը բնականաբար պայմանավորված է վարույթին այդ սուբյեկտների դատավարական վիճակի առանձնահատկություններով: Այսպես, Մոնտենեգրոյի քրեական դատավարության օրենսգրքի 341-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ամբաստանյալի նախաքննական ցուցմունքները հրապարակվում են, եթե նա հրաժարվում է պատասխանել հարցերին ընդհանրապես կամ մասամբ, կամ եթե նա հրաժարվում է իր նախկին ցուցմունքից: Մոնտենեգրոյի քրեական դատավարության օրենսգրքը նախատեսում է նախաքննական ցուցմունքների ինչպես ամբողջական, այնպես էլ մասնակի հրապարակում: Վկաների և փորձագետ-վկաների ցուցմունքները կարող են հրապարակվել, եթե նրանք հայտնել են այնպիսի տեղեկություններ, որոնք չեն կարող վերհիշել կամ փոխում են իրենց ցուցմունքը:

Բուլղարիայի քրեական դատավարության օրենսգրքը ամբաստանյալի նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը հնարավոր է համարում, եթե 1. ամբաստանյալը մահացել է և գործը քննվում է

այլ ամբաստանյալների վերաբերյալ, 2. գործը քննվում է ամբաստանյալի բացակայությամբ, 3. առկա է էական հակասություն մինչդատական վարույթում և դատարանում տրված ցուցմունքների միջև, 4. ամաստանյալը հրաժարվում է ցուցմունք տալ կամ պնդում է, որ ոչինչ չի հիշում: Վկայի մինչդատական ցուցմունքները դատարանում կարող են հրապարակվել, եթե 1) առկա են էական հակասություններ մինչդատական վարույթում և դատարանում տրված ցուցմունքների միջև, 2) վկան հրաժարվում է ցուցմունք տալ կամ պնդում է որ ոչինչ չի հիշում, 3) պատշաճ կարգով ծանուցված վկան չի կարող ներկայանալ տևական կամ անորոշ ժամանակով կամ մեղադրյալը չի կարող հարցաքննվել գրավոր ծանուցման միջոցով, 4) վկան չի հայտնաբերվել կամ մահացել է, 5) վկան չի ներկայացել և կողմերը համաձայն են ցուցմունքների հրապարակմանը:

Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 243-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատաքննության ժամանակ վկայի կողմից մինչդատական վարույթում տված ցուցմունքների հրապարակումը կամ հարցաքննության աուդիո կամ վիդեո ձայնագրության հրապարակումը թույլատրելի է, եթե վկան մահացել է, գտնվում է Վրաստանի սահմաններից դուրս, նրա գտնվելու վայրն անհայտ է և սպառվել են նրան դատարան ներկայացնելու բոլոր հնարավոր միջոցները և հարցաքննությունը կատարվել է սույն օրենսգրքով սահմանված կարգին համապատասխան:

Ռուսաստանի Դաշնության, Ղազախստանի Հանրապետության և Ղրղզստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքերն ամբաստանյալի մինչդատական ցուցմունքների հրապարակումը հնարավոր են համարում երեք դեպքում, այն է՝ 1) առկա են էական հակասություններ դատարանում և մինչդատական վարույթում տրված ցուցմունքների միջև, 2) մեղադրյալը հրաժարվում է ցուցմունք տալ, 3) երբ դատական քննությունն անցկացվում է ամբաստանյալի բացակայությամբ:

Ինչպես տեսնում ենք, որպես կանոն, նշ-

⁵ Кипнис Н. М. Правовые основы оглашения показаний не явившегося в судебное заседание потерпевшего и свидетеля в российском уголовном судопроизводстве (с учетом правовых позиций Европейского Суда по правам человека) <http://www.iuaj.net/node/535>.

ված երկրների քրեադատավարական օրենքները մեղադրյալի բացակայության հիմքով նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը հնարավոր են համարում միայն ամբաստանյալի բացակայությամբ վարույթի շրջանակներում (հեռակա դատաքննություն)՝ ի տարբերություն վկայի, որի ցուցմունքների հրապարակումը հնարավոր է նրա ներկայության ապահովման անհնարինության բոլոր դեպքերում: Հիշատակված երկրներից միայն Բուլղարիայի քրեական դատավարության օրենսգիրքն է նախատեսում մեղադրյալի ցուցմունքի հրապարակման առանձնահատուկ հիմք, այն է՝ երբ մեղադրյալը մահացել է և գործը քննվում է այլ մեղադրյալի նկատմամբ:

3. Հայաստանի Հանրապետությունում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման իրավական կարգավորումը և դրանց գործնական խնդիրները:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 337-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նախաքննության ընթացքում մեղադրյալի տված ցուցմունքների հրապարակումը, ինչպես նաև այդ ցուցմունքների ձայնագրառումների վերարտադրումը թույլատրվում է, եթե՝ 1) ամբաստանյալը հրաժարվում է դատական քննության ժամանակ ցուցմունքներ տալ մեղադրանքի տույժի մասին. 2) էական հակասություններ կան դատական քննության ընթացքում տված ցուցմունքների և նախորդ ցուցմունքների միջև: ՀՀ քր.դատ. օր-ի 342-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հետաքննության, նախաքննության կամ նախորդ դատական քննության ընթացքում վկայի տված ցուցմունքների հրապարակումը, ինչպես նաև նրա ցուցմունքների ձայնագրառման վերարտադրումը դատական քննության ժամանակ թույլատրվում է, երբ վկան դատական նիստից բացակայում է այնպիսի պատճառներով, որոնք բացառում են նրա դատարան ներկայանալու հնարավորությունը, էական հակասություններ կան այդ ցուցմունքների և դատարանում վկայի տված ցուցմունքների միջև, ինչպես նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված այլ դեպքերում: Ինչպես նկատում ենք, գործող քր. դատ. օր.-ը տարբերակված ձևով է կարգավորում մեղադրյալի և վկայի ցուցմունքների հրապարակման իրավական հիմքերը: Մեղադրյալի ցուցմունքների հրապարակման հիմքերը սպառիչ են և, ի տարբերություն վկայի՝ դատարան ներկայանալու անհնարինության հիմքով նրա

ցուցմունքների հրապարակման, օրենքը չի նախատեսում ամբաստանյալի բացակայության հիմքով նրա նախաքննական ցուցմունքների հրապարակում, ինչը բացատրվում է նրանով, որ գործող քր. դատ. օր.-ը չի նախատեսում ամբաստանյալի բացակայության դեպքում նրան դատապարտելու հնարավորություն:

ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման կապակցությամբ ծագում են որոշ հիմնախնդիրներ:

3.1. Հանցակցությամբ կատարված հանցագործությունների գործերով մեղադրյալներից մեկի մահվան դեպքում դատարանում նրա նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման թույլատրելիությունը:

Հանցակցությամբ կատարված հանցագործությունների գործերով հանդիպում են իրավիճակներ, երբ նախաքննության ընթացքում մեղադրյալները միմյանց դեմ տալիս են ցուցմունքներ, սակայն մեղադրյալներից մեկը նախաքննության ընթացքում մահանում է: Արդյո՞ք թույլատրելի է մահացած մեղադրյալի նախաքննական ցուցմունքները դատարանում հրապարակել և օգտագործել մյուս մեղադրյալների դեմ: Խնդիրն այն է, որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 337-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված չէ մահվան հիմքով մեղադրյալի ցուցմունքների հրապարակման հնարավորություն: Կարծում ենք՝ նման դեպքում մահացած մեղադրյալի ցուցմունքները, մյուս ամբաստանյալների մասով, գործառնական իմաստով հանդես են գալիս որպես վկայի տված ցուցմունքներ, ուստի դրանք պետք է հրապարակվեն վկայի ցուցմունքների հրապարակման համար նախատեսված իրավական ռեժիմով: Ասվածը հիմնավորվում է միջազգային իրավունքում «վկա» հասկացության ինքնավար մեկնաբանությամբ: Այսպես, Եվրոպական դատարանը **Լուկան ընդդեմ Իտալիայի** գործով կայացված որոշման 41-րդ կետում նշել է. «Այն փաստը, որ ցուցմունքները տրվել են հանցակիցների (համամեղադրյալի) և ոչ թե վկայի կողմից, նշանակություն չունի: Կոնվենցիայի համակարգում «վկա» հասկացությունն ունի ինքնավար բնույթ (Տես՝ նաև **Վիդալն ընդդեմ Բելգիայի** գործով 22.04.1992թ. կետ 33.): Այսպիսով, երբ ցուցմունքները կարող են հանդիսանալ դատավճռի նշանակալի հիմք, այդ դեպ-

քում անկախ այն բանից, դրանք տրվել են վկաների կողմից, բառի բուն իմաստով, թե հանցակիցների կողմից, դրանք իրենցից ներկայացնում են մեղադրական ցուցմունքներ, որոնց կապակցությամբ գործում են Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով և 3-րդ կետի «ժ» ենթակետով սահմանված երաշխիքները:

Ի տարբերություն մեղադրյալի՝ 33 քր. դատ. օր-ը հնարավորություն տալիս է հրապարակել վկայի ցուցմունքը՝ մահվան պատճառով դատարան ներկայանալու անհնարինության հիմքով: Սակայն իրավակիրառ պրակտիկայում դատարանում հրապարակված մահացած վկայի ցուցմունքները թույլատրելի են, եթե նախաքննության ընթացքում մեղադրյալը հնարավորություն ունեցել է առերես հարցաքննել իր դեմ վկայություն տված անձին: Այսպես, **Կրաքսին ընդդեմ Իտալիայի** գործով վճռում Եվրոպական դատարանը նշել է, որ վկայի մահվան փաստը չի կարող մեղադրյալին զրկել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ժ» ենթակետում սահմանված իրավունքից: Համաձայն գործի նյութերի՝ ոչ դիմումատուն (գործով մեղադրյալը), ոչ նրա ներկայացուցիչը քրեական գործով վարույթի ոչ մի փուլում հնարավորություն չեն ունեցել հարցաքննելու այն անձանց, որոնց ցուցմունքները իտալական դատարանների կողմից օգտագործվել են որպես ապացույց և դրվել են մեղադրական դատավճռի հիմքում: Արդյունքում դատարանը որոշել է, որ առկա է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ կետի «ժ» ենթակետի խախտում:

3.2. Նյութերի նախապարտաստման (քրեական գործի հարուցման) փուլում անձից վերցված բացատրության կամ նախաքննության ընթացքում՝ վկայի տված ցուցմունքների հրապարակումը, եթե տվյալ անձը հետագայում ձեռք է բերել մեղադրյալի կարգավիճակ:

33 քր. դատ. օր-ի 337-րդ և 342-րդ հոդվածները կարգավորում են բացառապես նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ցուցմունքների հրապարակման հետ առնչվող հարաբերությունները, ուստի նշված հոդվածները չեն նախատեսում բացատրությունների հրապարակմանը հնարավորություն, եթե նույնիսկ առկա են էական

հակասություններ բացատրությունների և դատարանում տված ցուցմունքների միջև:

Գործնականում բացատրության և ցուցմունքի միջև հակասության դեպքում, որպեսզի դատարանում հնարավոր լինի հրապարակել բացատրությունը և այդ հակասությունների շուրջ ամբաստանյալին հարցեր տալ, իրավակիրառ մարմինները բացատրությունը ճանաչում են որպես այլ փաստաթուղթ և այդ ապացույցի համար նախատեսված իրավական ռեժիմի շրջանակներում հրապարակում բացատրությունը, այնուհետև՝ ամբաստանյալին հարցաքննում հակասությունների շուրջ: Նման պրակտիկայի իրավաչափությունը կախված է այն ընդհանուր հարցից, թե արդյոք բացատրությունը կարելի է ճանաչել որպես այլ փաստաթուղթ: Մի շարք իրավաբաններ (**Ա. Բելլուսով, Ն. Գրոմով, Վ. Գրիգորև, Ա. Գուշին, Ա.Սոլովյով, Յու. Ֆրանցիֆորով** և ուրիշներ) գտնում են, որ բացատրությունը կարելի է օգտագործել որպես ապացույց: Կարծում ենք առավել ընդունելի այն մոտեցումը, որ փաստական տվյալները զնահատվում են որպես այլ փաստաթղթեր, եթե դրանք ոչ դատավարական փաստաթղթեր են: **Ա. Ի. Տրուսովը** արդարացիորեն առանձնացնում է փաստաթղթի որպես թույլատրելի ապացույցի երկու ընդհանուր պայման 1. եթե դրանք ծագել են քրեական գործով վարույթից դուրս, կազմակերպությունների, հիմնարկների և պաշտոնատար անձանց բնականոն գործունեության ընթացքում և համապատասխանում են տվյալ փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջներին, 2. երբ դրանց օգտագործումը որպես ապացույց չի հանգեցնում նույն փաստի վերաբերյալ ինչ-որ մեկի՝ հարցաքննության ժամանակ տրվող ցուցմունքների փոխարինմանը՝ ապաստված չլինելով ստուգման և հավաստիցման անհրաժեշտ երաշխիքներով⁶: Այստեղ ցանկանում ենք կատարել մեկ ճշգրտում: Այլ փաստաթղթերը կարող են կազմվել քրեական գործի վարույթին զուգահեռ կամ վարույթի կապակցությամբ, սակայն կարևորն այն է, որ այլ փաստաթուղթը որպես ապացույց չի կարող կազմվել քրեական գործով վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից: Բացատրություն վերցնելը չի կարող համարվել այլ փաստաթուղթ, քանի որ այն ձևավորվում է

⁶ Советский уголовный процесс. Под. ред. А.С. Кобликова. М.: 1972. С. 79.

վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից⁷:
Ա. Սմիրնովը արդարացիորեն նշում է, որ քննիչը, հետաքննիչը, դատախազը և դատարանը չեն կարող լինել այլ փաստաթղթի աղբյուր, քանի որ գործով իրենց հայտնի հանգամանքները նրանք պետք է ամրագրեն քննչական և դատական գործողությունների արձանագրությունների ձևով: Այլ փաստաթղթերն ամրագրում են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հայտնի են դարձել ոչ թե քննչական գործողությունների արդյունքում, այլ դրանց շրջանակից դուրս⁸: Այստեղ կարևոր է նկատել նաև, որ այլ փաստաթուղթն ապացույց դառնում է վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ այդպիսին ճանաչվելու արդյունքում: Նույնպիսի շեփման քրեադատավարական օրենքը սահմանել է նաև իրեղեն ապացույցների համար: Այսինքն՝ ճանաչման միջոցով քրեական դատավարություններում և ապացույցի կարգավիճակ են ստանում այն փաստական տվյալները, որոնք ստեղծվել, առաջացել են վարույթից դուրս և ոչ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից: Վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից չի կարող «ճանաչել» և վարույթն անցնել այն, ինչ ձևավորվել է վարույթի շրջանակում՝ իր կողմից: Ասվածը ևս վկայում է բացատրության արձանագրությունը այլ փաստաթուղթ ճանաչելու և որպես ապացույց օգտագործելու անթույլատրելիության մասին: Այս առումով կարծում ենք ժամանակն է հրաժարվել բացատրությանը դատավարական ապացույցի կարգավիճակ տալու և դատարանում այն հրապարակելու պրակտիկայից:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի նախագծում (այսուհետ՝ Նախագիծ) նախատեսված են նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման միասնական հիմքեր ինչպես մեղադրյալի, այնպես էլ վկայի և տուժողների համար: Նախագծի 354-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմի միջնորդությամբ և դատարանի որոշմամբ մինչդատական վարույթում կամ դատարանում սույն օրենսգրքով սահմանված պահանջների պահպանմամբ տրված ցուցմունքի, ինչպես նաև դրան կցված հավելվածների (նկարների, գծագրերի, սխեմաների, լուսանկարների, ձայնագրությունների, տեսագրությունների, նկարահանումների, տեսաֆիլմերի) հրապարակումը թույլատրվում է, եթե՝ 1) առկա է էական հակասություն անձի դատարանում և նախկինում տված ցուցմունքների միջև. 2) անձն օգտվելով իր սահմանադրական իրավունքից՝ իրավաչափորեն հրաժարվել է դատարանում ցուցմունք տալուց. 3) անձը մահացել է կամ չի կարող հարցաքննվել ֆիզիկական կամ հոգեկան ոչ լիարժեքության պատճառով. 4) անձը գտնվում է ՀՀ սահմաններից դուրս կամ գործում է անձի դատարան ներկայանալուն խոչընդոտող անհաղթահարելի ուժ և չկա տեսահաղորդակցության տեխնիկական միջոցներով նրան հարցաքննելու հնարավորություն. 5) հայտնի չէ անձի գտնվելու վայրը կամ սպառվել են նրան դատարան ներկայացնելու բոլոր ողջամիտ միջոցները. 6) մինչդատական վարույթում անձի ցուցմունքը սույն օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան դեպոնացվել է:

4. **Մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքների դատական դեպոնացման նպատակահարմարությունը:**
 Նախագծով նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման հիմքերի համակարգում նախատեսված է ցուցմունքների դատական դեպոնացումը: Նախագծի 328-րդ հոդվածի համաձայն՝ ցուցմունքների դատական դեպոնացումը կատարվում է՝ 1) մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքի արժանահավատության ապահովման նպատակով՝ քննիչի միջնորդությամբ. 2) դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չունենալու հիմնավոր ենթադրության պարագայում ցանկացած անձից արժանահավատ ցուցմունք ստանալու

⁷ Հովսեփյան Ա., Շահինյան Վ., Ղանբարյան Ա. Մինչդատական վարույթի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում: Փիտագործնական ձեռնարկ. Եր., «ԵՊՀ» հրատ., 2009, Ղանբարյան Ա. Ապացույցների թույլատրելիությունը քրեական դատավարությունում (մինչդատական վարույթ): Մենագրություն. Եր., «Եգես» հրատ., 2004.

⁸ Смирнов А., Калиновский К. Комментарий к Уголовного-процессуальному кодексу РФ. 2-е изд., перераб. и доп. Питер. 2004, С. 241.

նպատակով՝ քննիչի կամ վարույթի մասնավոր մասնակցի միջնորդությամբ⁹:

Դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չունենալու հիմնավոր ենթադրության պարագայում վկայի կամ տուժողի ցուցմունքի դեպոնացումն, ընդհանուր առմամբ, ընդունելի է, մնան ինստիտուտ նախատեսված է մի շարք երկրների օրենսդրությամբ: Այսպես, Մոլդովայի 2003թ.-ի քր. դատ. օր.-ի 109-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե վկան արտասահմանում գտնվելու կամ այլ հիմնավոր պատճառներով չի կարող մասնակցել դատարանում գործի քննությանը, ապա դատախազի պահանջով նրան կարող է հարցաքննել քրեական հետապնդման դատավորը՝ ապահովելով կասկածյալի, մեղադրյալի, նրա պաշտպանի, տուժողի և դատախազի՝ հարցաքննվող վկային հարցեր տալու հնարավորությունը: Էստոնիայի Հանրապետության 2004թ.-ի քր. դատ. օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի համաձայն՝ նախնական քննության դատավորը, հաշվի առնելով հանցագործության ծանրությունը կամ բացառիկ հանգամանքների առկայությունը, դատախազության միջնորդությամբ՝ վկայի անվտանգության ապահովման նպատակով, վերջինիս անանուն վկա ճանաչելու որոշում կայացնելուց առաջ, հարցաքննում է՝ նրա անվտանգությունն ապահովելու անհրաժեշտությունը որոշելու նպատակով: Ուկրաինայի քր. դատ. օր.-ի 225-րդ հոդվածը կարգավորում է նախաքննության ընթացքում վկայի և տուժողի հարցաքննությունը դատական նիստում, որը կարող է կատարվել բացառիկ դեպքերում՝ վկայի և տուժողի կյանքին կամ առողջությանը սպառնացող վտանգի, ծանր հիվանդության կամ այլ հանգամանքների առկայության դեպքում, որոնք կարող են անհնար դարձնել դատարանում նրանց հարցաքննությունը կամ ազդել ցուցմունքների հավաստիության և լրիվության վրա: Ինչպես նկատում ենք, նշված պետություններում

նախատեսված չէ մեղադրյալի նախաքննական ցուցմունքների դատական դեպոնացման հնարավորություն:

Կարծում ենք, խիստ վիճելի է մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքի հավաստիության ապահովման նպատակով դրանց դեպոնացումը հետևյալ պատճառաբանությամբ.

1. Նախագծում նախատեսված է, որ խոստովանական ցուցմունքների դեպոնացում իրականացվում է քննիչի միջնորդությամբ, սակայն օրենքով նախատեսված չեն այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում քննիչը պետք է որոշի խոստովանական ցուցմունքը դեպոնացնել, թե ոչ: Ցուցմունքների դեպոնացման օրենսդրական հիմքերի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե քննիչը ինչպես կարող է կատարել Նախագծի 329-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված այն պահանջը, որ ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը պետք է բովանդակի դրա անհրաժեշտության հիմնավորումները:

Բացի այդ, պարզ չէ նաև, թե ինչ դատավարական ձևի շրջանակներում քննիչը պետք է հանդգնի լինի, որ մինչև ցուցմունքի դատական դեպոնացումը, մեղադրյալը տալու է խոստովանական ցուցմունքներ, արդյոք նա պետք է նախապես հարցաքննի մեղադրյալին:

2. Եթե անձը ներկայացել է մեղայակաճով և ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, ապա գործնականում նրա հնարավոր խոստովանական ցուցմունքի դատական դեպոնացումը դառնում է անհնարին, քանի որ մի կողմից՝ Նախագծի 239-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քննիչը պարտավոր է մեղադրյալին հարցաքննել նրան մեղադրանք ներկայացնելուց հետո՝ անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ընթացքում, մյուս կողմից՝ Նախագծի 330-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը բավարարելու դեպքում դատարանը կայացնում է ցուց-

⁹ Ներկայումս ՀՀ-ում ձևավորվել է նախաքննության ընթացքում մեղադրյալի բացատրությունների դատական դեպոնացման մասն արակտիկա: Այսպես, նախաքննության ընթացքում մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդությունը դատարանում քննարկելու ժամանակ հաճախ մեղադրյալը դատավորի հարցերին պատասխանելիս, փաստացի տալիս է խոստովանական ցուցմունքներ, որոնք ձայնագրառվում են: Քրեական գործով հետազայում արդարադատություն իրականացնելիս, եթե ամբաստանյալը հրաժարվում է նախաքննական ցուցմունքներից կամ տալիս է հակասական ցուցմունքներ, ապա մեղադրանքի կողմը դատարան է ներկայացնում կալանքի միջնորդության՝ դատական նիստի ձայնագրառումը:

մունքի դեպոնացում կատարելու մասին որոշում, որում պետք է նշվեն դեպոնացման օրը, ժամը և վայրը, իսկ ցուցմունքի դեպոնացումը նշանակվում է որոշման կայացումից հետո ողջամիտ ժամկետում, բայց ոչ ուշ, քան 10 օր հետո: Գործնականում հնարավոր չէ ցուցմունքների դատական դեպոնացման վերը նշված կարգի (ցուցմունքի դեպոնացման մասին միջնորդության ներկայացում, քննարկում, դեպոնացման համար դատական միստի օր և ժամ նշանակում, ցուցմունքի դեպոնացման համար դատական միստի անցկացում) պայմաններում մեղադրանք ներկայացնելուց հետո 24 ժամվա ընթացքում մեղադրյալի հնարավոր խոստովանական ցուցմունքների դեպոնացումը:

3. Նախագծի 331-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանն ապահովում է սույն օրենսգրքով սահմանված հարցաքննության ընթացակարգի պահպանումը, ինչպես նաև ցուցմունքի դեպոնացման ընթացքում հակընդդեմ հարցման իրավունքի իրականացումը: Թեև ինքնին ողջունելի է ցուցմունքների դատական դեպոնացման ժամանակ հակընդդեմ հարցման իրավունք ունեցող անձանց մասնակցությունը, սակայն այս կարգավորումը հակասում է Նախագծի 239-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջներին, քանի որ մեղադրյալը հարցաքննվում է այլ անձանցից անջատ: Քննիչը միջոցներ է ձեռնարկում, որպեսզի մեղադրյալը չհաղորդակցվի տվյալ վարույթի շրջանակներում հարցաքննված կամ հարցաքննման ենթակա այլ անձանց հետ:

4. Դատարանը մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքների դեպոնացման դեպքում ինչպիսի լիազորություններ ունի, ինչպե՞ս պետք է ապահովի այդ ցուցմունքների հավաստիությունը: Մինչդատական վարույթում դատարանն իրականացնում է նախնական կամ հետագա վերահսկողություն, որի արդյունքում որոշվում է քրեական հետապնդման մարմնի որոշումների, գործողությունների կամ անգործության օրինականությունը: Արդյո՞ք դատավորի ներկայությունը հարցաքննությանը և ցուցմունքների ամրագրմանը տեղավորվում է դատավորի գործառույթների շրջանակում, արդյո՞ք ապացույցների ամրագրումը կապված է դատավորի պարտականու-

թյունների հետ: Քննարկումների ժամանակ որոշ տեսաբաններ նշում են, որ մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքի արժանահավատության ապահովման նպատակով դատարանի մասնակցությունը հարցաքննությանը հանդիսանում է դատական վերահսկողության **դրսևորում**: Այս հարցին պատասխանելու համար պետք է պարզել խոստովանական ցուցմունքների դեպոնացման դեպքում դատավորը ինչպիսի լիազորություններ ունի: Այսպես, Նախագծի 331-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանն ըստ էության հարցեր տալու իրավունք չունի, իսկ 5-րդ մասի համաձայն՝ ցուցմունքի դեպոնացման արդյունքում կազմվում է հարցաքննության արձանագրություն, որը հաստատվում է միտը նախագահող դատավորի ստորագրությամբ: Ինչպես նկատում ենք, դատավորը մեղադրյալի ցուցմունքների դեպոնացման դեպքում մեղադրանքի էության վերաբերյալ հարցեր տալու իրավունք չունի, իսկ հարցաքննության արձանագրության հաստատումն, ըստ էության, դատավորի պարտականությունն է: Նախագծի նշված գլխում նախատեսված չէ նաև դատավորի կողմից արձանագրության մեջ առարկություններ ներկայացնելու հնարավորությունը: Ստացվում է՝ դատավորը ոչ թե մասնակցում, այլ պասիվ կերպով ներկա է գտնվում հարցաքննությանը, չունի հարցաքննության ընթացքում հնարավոր խախտումները կանխելու կամ դրանց արձագանքելու հնարավորություն: Հարցաքննության ընթացքի օրինականության ստուգման անմիջական դիտարկումը հատուկ է ոչ թե վերահսկողությանը, այլ հսկողությանը: Մինչդատական վարույթում կատարվող հարցաքննությանը դատավորի ներկայությունը չի կարող համարվել դատական վերահսկողություն: Ստացվում է, որ դատավորը, խոստովանական ցուցմունքների հավաստիությունն ապահովելու նպատակով հարցաքննությանը ներկա գտնվելով, իրականացնում է նոտարին կամ ընթերակային հատուկ գործառույթներ, այն է՝ հաստատել կամ անրագրել իր մասնակցությամբ կատարված քննչական գործողության արդյունքները¹⁰:

5. Այդ իմաստիտուտի **կողմնակիցները** նշում են, որ դատավորի մասնակցությամբ հարցաքննության անհրաժեշտությունը

¹⁰ Ղամբարյան Ա. Մինչդատական վարույթի բարեփոխումները ՀՀ քրեական դատավարությունում. Գիտագործնական ձեռնարկ. Եր., 2010. էջ 76:

պայմանավորված է նշված սուբյեկտների նկատմամբ որևէ ճնշում և խոշտանգում բացառելու հանգամանքով, քանի որ անձը դատավորի ներկայությամբ ավելի անկաշկանդ և վստահ ցուցմունք կտա, իսկ հետագայում էլ՝ դատական քննության փուլում, չի փոխի իր կողմից նախաքննության ժամանակ տված ցուցմունքները: Սակայն, կարծում ենք՝ իրականում նշված ինստիտուտը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ քննիչի կողմից նույն այդ անձանց նկատմամբ բռնություն կամ խոշտանգում կիրառելու և դրանից հետո դատավորի ներկայությամբ նրանց հարցաքննելու համար: Բանն այն է, որ մինչդեռատական վարույթի ընթացքում մեղադրյալը, հատկապես եթե նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառվել է կալանք, գտնվում է քրեական հետապնդման մարմնի անմիջական հսկողության տիրույթում, իսկ հարցաքննությանը դատավորի մասնակցությունը ունի հատվածային բնույթ: Ավելին, դատավորի ներկայությամբ իրականացված հարցաքննությունը և ցուցմունքները գործնականում կդիտվեն առավել արժանահավատ և անվիճելի ապացույցներ, նույնիսկ այն պարագայում, երբ անձը հետագայում դատարանում ներկայացնի իր նկատմամբ խոշտանգում կիրառելու վերաբերյալ վստահելի հայտարարություն: Այս հայտարարությունը ի սկզբանե կդիտվի ոչ հավաստի, զուտ այն պատճառով, որ ցուցմունքները ստացվել են դատավորի ներկայությամբ, իսկ մեղադրյալը ցուցմունքի դեպոնացման ժամանակ չի հայտարարել իր նկատմամբ խոշտանգում կիրառելու մասին: Մինչդեռ, ինչպես նշվեց, տեսականորեն անձի նկատմամբ խոշտանգում կարող է կիրառվել մինչև նրան դատարան տանելը:

Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ 1984թ. հոկտեմբերի 10-ի Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Յուրաքանչյուր մասնակից պետություն ապահովում է, որ ցանկացած անձ, ով պնդում է, թե ինքն այդ պետության իրավազորության ներքո գտնվող ցանկացած տարածքում ենթարկվել է խոշտանգումների, ունենա տվյալ պետության իրավասու մարմիններին բողոք ներկայացնելու և նրանց կողմից իր գործի անհապաղ ու անաչառ քննության իրավունք: Ձեռ-

նարկվում են միջոցներ՝ ապահովելու համար հայցվորի և վկաների պաշտպանությունն ընդդեմ վատ վերաբերմունքի կամ ահաբեկման՝ որպես նրա բողոքի կամ վկայության հետևանքի»:

Միջազգային նման նորմի առկայության դեպքում անկախ այն հանգամանքից, մինչդեռատական վարույթում կասկածյալը կամ մեղադրյալը հարցաքննվել է դատավորի ներկայությամբ, թե՛ ոչ, եթե նա դատական քննության ժամանակ հայտարարի իր նկատմամբ խոշտանգումներ կիրառելու մասին, ապա պետական իրավասու մարմինները պարտավոր են անհապաղ և անաչառ քննություն իրականացնել: Տվյալ պարագայում այս ինստիտուտի օրենսդրական ամրագրումն աննպատակահարմար է:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ ներկայիս մինչդեռատական վարույթում կանոնակարգված ապացուցման գործընթացի առկայության պարագայում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը, թեև որոշակիորեն սահմանափակում է դատարանում ապացույցներն անմիջական հետազոտելու պահանջը և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը, սակայն նման սահմանափակումը, թույլատրելի է, եթե պահպանվում են նախաքննական ցուցմունքների հրապարակման՝ օրենքով նախատեսված հիմքերը, կարգը և Եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված չափորոշիչները:

Հիմք ընդունելով միջազգային իրավունքում «վկա» հասկացության ինքնավար մեկնաբանությունը, կարծում ենք հանցակցությամբ կատարված հանցագործությունների վարույթով մահացած մեղադրյալի նախաքննական ցուցմունքները, մյուս ամբաստանյալների մասով, հանդես են գալիս որպես վկայի տված ցուցմունքներ, ուստի դրանք դատարանում պետք է հրապարակվեն վկայի ցուցմունքների հրապարակման համար նախատեսված իրավական ռեժիմով:

Անթույլատրելի պետք է համարել քրեական գործի հարուցման փուլում վերցված բացատրությանը «այլ փաստաթղթի» դատավարական ապացույցի կարգավիճակ տալու և դատարանում դրանք հրապարակելու պրակտիկան:

Առաջարկում ենք, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծից հանել մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքների դեպոնացման ինստիտուտը:

ԱՆՁԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀԱՐՅԵՐՆ ԸՍՏ ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇԻ ՀԱՅՈՑ ՂԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐՔԻ

Էդգար ՆԱԶԱՐՅԱՆ

Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի
դատախազության դատախազ

Հայ իրավունքի պատմության մեջ մարդու իրավունքների և ազատությունների իրավական ամրագրման ու դրանց պաշտպանվածության տեսակետից հատկապես առանձնանում է Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը /1184թ./:

Միջնադարյան իրավահայեցողության պայմաններում խնդրո Դատաստանագրքում առավել ընդգրկուն արտացոլված են անձի իրավական կարգավիճակի հետ կապված հարցերը: Դատաստանագրքում արձանագրված մարդկանց ազատության և հավասարության իրավական դրույթները հիմնված են աստվածային և բնական իրավունքի հայեցակարգի վրա:

Լինելով ավատատիրական հասարակարգի գաղափարախոսներից մեկը, Գոշը իր Դատաստանագրքով օրինականացրեց գոյություն ունեցող հասարակական, տնտեսական և իրավական հարաբերությունները: Սակայն, վերոնշվածով հանդերձ, նա սահմանել և օրենքի աստիճանի է բարձրացնել անձի իրավական պաշտպանության դրույթները, որոնք կենսական ու առաջադիմական են եղել ոչ միայն իր ժամանակաշրջանի, այլև հետագա դարերի համար: Հենց դա էլ հանդիսացել է այն կարևոր գործոններից մեկը, որի շնորհիվ Դատաստանագիրքը կիրառվել է «դատական ատյանում գրեթե մինչև հոկտեմբերյան հեղափոխությունը»¹:

Ըստ Դատաստանագրքի մարդիկ Աստծո կողմից ստեղծվել են ազատ, սակայն տերերին ծառայելը պայմանավորված է տնտեսական պատճառներով. «Մարդկային բնությունը ազատ եղավ Արարչի կողմից, իսկ կարիքների համար տերերին ծառայելը հողի և ջրից» /հոդվ. 21/: Մարդիկ ոչ միայն ի ծնե ազատ են, այլ նաև ազատ տեղաշարժվելու իրավունք ունեն. «Ովքեր չունեն հող և ջուր, ազատ են, ուր կամենան, կարող են

գնալ և բնակվել և թագավորներն ու իշխաններն իրավունք չունեն ստիպել նրանց բնակվելու որևէ գյուղում կամ երկրում» /նույն տեղը/:

Քաջ գիտակցելով, որ ավատատիրական համակարգում անձի իրավունքների ոտնահարման հիմնական սուբյեկտներն են թագավորական իշխանությունը և ավատատերերի կամայականությունները Մխիթար Գոշը իր «Դատաստանագրքով» փորձել է իրավունքով սահմանափակել դրանց իշխանությունը և դիմակայել իշխանազանցությունները:

Պետական իշխանությունը, ի դեմս թագավորի, ավատատերերի, աստվածային ծագում ունի, սակայն ժողովրդաիշխանությունը, ողջ հասարակության շահը առավել է նրանից: Ժողովուրդը կարող է փոխել, պատժել, նույնիսկ աքսորել իրեն չարդարացրած թագավորին, իշխանին: Այդպիսի դեպքում թագավորը կարող է հեռացվել իշխանությունից կամ մեկ ուրիշ թագավորի, կամ կաթողիկոսի կամքով և համընդհանուրի համաձայնությամբ: Թագավորը երկիրը պետք է կառավարի օրենքի հիման վրա.

¹ Տե՛ս. Մխիթար Գոշ Գիրք Դատաստանի, աշխատասիրությամբ Խոսրով Թորոսյանի, Երևան, 1975, Առաջաբան, էջ ԼԱ:

«Ամեն պարագայում և ամեն գործի մեջ իրավունքով /թող/ վարվի հավատացյալ թագավորը»²:

Դեռ ավելին, հասարակությունում օրինականության և իրավակարգի, ինչպես նաև անձի իրավունքների պաշտպանության խնդրում Մխիթար Գոշը նախապատվությունը տալիս է ոչ թե թագավորին, այլ դատական իշխանությանը. «Դատավորների և նրանց դատական կարգավիճակը առաջնահերթ սահմանեցինք, որովհետև առաջինը և կարևորը նրանց պատիվն է: Իսկ երկրորդ /տեղում/ դնում ենք թագավորների կանոնակարգը... /հոդվ.2/:

Իշխանությունը որոշակի իրավական շը-

պահպանության համար կարգվեցին, այլ ոչ կործանման համարե /հոդվ.2/: Դեռ ավելին, Գոշը կտրականապես արգելում է գլխահարկը, քանի որ այն նսեմացնում է անձի պատիվն ու արժանապատվությունը, «...բնակիչները արհեստներով կամ առևտրով պետք է հարկվեն, քանզի քրիստոնյաներին գլխահարկ չկա, գլխահարկը այլադավաններին է, երբ բռնությամբ հարկատու են դարձվում» (նույն տեղը):

Միջնադարի պայմաններում, որտեղ տիրում էր կամայականությունը և «բռունցքի իրավունքը» մասն իրավական կարգադրագրերը խնդրի իրավականության և անձի իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից ակնհայտորեն լուրջ առաջընթաց էր: Այս կապակցությամբ, ուշագրավ է նկատել, որ դեռևս վաղ ավատատիրության շրջանում հայ կանոնական օրենսդրությամբ թե հպատակներին, ե թե՛ տերերին

«...Դատաստանագրքում արձանագրված մարդկանց ազատության և հավասարության իրավական դրույթները հիմնված են աստվածային և բնական իրավունքի հայեցակարգի վրա...»

ջանակներով սահմանափակելու միտումը առավել կոնկրետ և հստակ արտահայտված է Դատաստանագրքի մի շարք հոդվածներում, որոնցում որոշակիորեն նշարկվում է նաև դրանց սոցիալական ուղղվածությունը: Այդ նորմերն իրենց էությանը և բովանդակությամբ կարելի է բնութագրել որպես անձի սոցիալական իրավունքներ: Այսպես, Մխիթար Գոշի Դատաստանագրքը սահմանում է, որ «թագավորը և իշխանավորները մարդկանցից և ժողովուրդներից հարկերը հավաքեն արդարացի» այսինքն մախնիների սովորույթներով սահմանված չափով, քանի որ իշխանները և թագավորները Աստծո կողմից նշանակվել են երկիրը պահպանելու ու փրկելու համար. «Իսկ գավառների ու ժողովուրդների հարկերը թագավորներն ու իշխանները արդարությամբ գանձեն, ոչ ավելին, քան նախնական սովորությունն էր, քանզի ամեն բանի համար հաշիվ պետք է տան, որովհետև Աստծո կողմից աշխարհի փրկության և

րին կոչ էր արվում խստորեն պահպանել «օրենքը»: Այս մասին վկայում է հինգերորդ դարի հայ պատմիչ Փավստոս Բուզանդը. «բոլոր աշխարհին պատվիրում էր նա /Կաթողիկոս Ներսես Մեծը/, նույն ինքը թագավորին, մեծամեծերին և առհասարակ նրանց, որ գութ ունենան իրենց ծառաների, ստորադրյալների վրա, սիրել նրանց իբրև իրենց ընտանիքներին, ապօրինի կերպով ու չափազանց հարկերով նրանց չնեղել, հիշեցնելով, որ նրանց համար էլ Աստված կա երկնքում: Ծառաներին էլ պատվիրում է հավատարիմ ու հնազանդ լինել իրենց տերերին, որի համար վարձ կստանան տերերից»³:

Անձի սոցիալական իրավունքների շարքում հատկապես ընդգծվում է աշխատանքի և աշխատանքի պաշտպանության հետ առնչվող հարցերը: Դատաստանագրքը էական նշանակություն է տալիս վարձու աշխատանքի իրավական կարգավորման խնդիրներին, նպատակ հետապնդելով իրա-

² Տես. Ռուբեն Ավագյան. Հայ իրավական մտքի զանգարան /մ.թ.ա. IX դ.- XIX դ./, Երևան, 2001, էջ 394, /այնուհետ տեքստում նշելով «Դատաստանագրքի» հոդվածները:

³ Փավստոս Բուզանդ. Հայոց պատմություն, Երևան, 1987, էջ 121-123:

վական միջոցներով սահմանափակել «շահագործումը»: Այսպես, օրինակ, աշխատանքի պաշտպանության և աշխատավարձի հարցերին են նվիրված Դատաստանագրքի 35, 126, 222, 226, 227, 236, 237, 238, 242 հոդվածները: Դատաստանագրքի 35 հոդվածը սպանության է հավասարեցնում այն արարքը, երբ տերը կախման մեջ գտնվող անձին հարկադրում է աշխատել օրենքով սահմանվածից ավելի, որի հետևանքով մահ է պատճառում. «Եթե առավել անգթաբար, քան օրենքն է /թույլատրում/ տերերի լծի տակ ընկածները /պատժվեն/ և դրանով մահացու վնաս հասցվի /նրանց/, Տերերից Գերագույնին /Աստծուն/ արյան դատարանի պատասխան լինեն և արդարացիորեն ապաշխարեն խոնարհությանը», իսկ առողջությանը վնաս պատճառելու կամ հաշմանդամության դեպքերում, Դատաստանագիրքը տերերին

Աշխատանքի պաշտպանվածության հետ կապված հարցերը առավել կոնկրետացված են Դատաստանագրքի 222, 226, 227 և 236 հոդվածներում, որոնցում նախատեսված են այն դեպքերը, երբ տիրոջ մեղավորությամբ անձին պատճառվում է մահ: Մասնավորապես, 222 հոդվածում սահմանված է հետևյալը, «...Եթե տերերի կամքով նրանց ծառաները հասարակական միաբանության և սիրո ու մեր կյանքի խաղաղությանն ընդդեմ են գործում և այդպիսով մահվան են մատնվում կամ սպանվում, նրանց հրամայող տերը մահապարտ է: Կրկին եթե նրանցից /ծառաներից/ մեկնումեկը զգուշացնում է իր տիրոջը առջևում առկա վտանգի մասին, իսկ տերն անհոգաբար և անպատրաստ վիճակում ծառային գործի է ուղարկում և նրան հասցվում է վնաս, որից նա վախենում էր ով որ ուղարկել է նրան, արյունապարտ է», իսկ Դատաստանագրքի 226-

«...ժողովուրդը կարող է փոխել, պատժել, նույնիսկ արքային իրեն չարդարացրած թագավորին, իշխանին...»

րդ հոդվածում ուղղակիորեն ամրագրված է. «Եթե որևէ մեկն իրեն յուրային չհանդիսացող մարդուն գործի ուղարկի, որի պատճառով վերջինս ընկնի որոգայթի մեջ, ուղարկողն արյունապարտ է: Կանոնները հրահանգում են զգուշանալ և որևէ օտարի,

պարտավորեցնում է համապատասխան հատուցում. «Իսկ այլ վնասների /դեպքում/ բուժման և վնասվածքների /ծախսը/ հատուցեն, անբուժելիներին էլ տուգանքներ վճարեն» (նույն տեղը):

որը վարձկան չէ, կամ օրինական աշխատող համապատասխան ուղարկել իր գործով, որովհետև կանոններով հրամայված է վնաս կրելու դեպքում հատուցել արյամբ»:

Դատաստանագրքի 126 հոդվածը տերերին պարտավորեցնում է վարձկանների աշխատանքի դիմաց համապատասխան վարձը տալ ժամանակին, հակառակ դեպքում վարձկանն իրավունք ունի դատական կարգով ոչ միայն ստանալ աշխատավարձը, այլ նաև ուշացման համար գանձել տուգանք. «Չզլանաս տալ պանդուխտի և քո կարոտյալ եղբայրների կամ քո քաղաքներում բնակվող օտարականների վարձը: Նույն օրը հատուցիր նրանց վարձը, և արևը մայր չմտնի դրա վրա, քանի որ նա տնանկ է, և այդ է նրա հույսը, չլինի, որ քեզնից բողոքի Տիրոջը և դա քեզ համար մեղք լինի: Պարզ է, որ աղքատության և կարիքի համար է քեզ վարձկան դարձրել: Եթե օրվա աշխատանքի համար նրան չվճարվի, պիտի ավելին հատուցվի դատարանի վճռով»: Այսինքն անձին իրավունք է վերապահվում դատական կարգով պաշտպանել է իր աշխատանքային իրավունքը:

Անձի աշխատանքային իրավունքների պաշտպանության խնդրում, հատկապես կարևորվում են Դատաստանագրքի 227 և 236 հոդվածները, որոնց դիսպոզիցիաներում արգելվում է անձին հարկադիր աշխատանքի ենթակելը. «Եթե մեկը վարձկան /վարձու աշխատող/ լինի և տանուտերն ասի, թե ինձ ուղարկիր կամ գործ տուր, որ կատարեմ, իսկ նա /տանուտերը/ նախապես ծանոթացնի նրան տվյալ գործում առկա մահվան վտանգն ու վնասները, բայց վարձկանը, իր կարիքից ելնելով, հանձն առնի կատարել վտանգավոր գործը, ու սա տանուտերը, կրկին իր անպարտությունը վկայող զգուշացում անի նրան, և տվյալ գործում վարձկանը մահանա, ուրեմն տանուտերն անպարտ է և մեղք չունի: Իսկ եթե անզգուշաբար շահերի կողմից վկայված վտանգն անտեսելով վարձկանին գործի ուղարկի կամ հրամայի աշխատել, ու այնտեղ մահվան որոգայթ հանդիպի աշխատող մարդուն, այնժամ ուղարկողը արյունա-

պարտ է համարվում, իսկ 236 հոդվածում նախատեսված է հետևյալը. «Եթե մեկը ծառային հարկադրի մի գործ կատարել, որը հղի է մահվան վտանգով, այսպիսի դեպքերի համար պետք է իմանալ հետևյալը, եթե տերը հարկադրի աշխատողին ծառ բարձրանալ ու թափ տալ պտուղը, կամ հարկադրի ուրիշի այնպիսի բաներ կատարել, որի

նորմերը շարադրված են Դատաստանագրքի 125-րդ հոդվածում, որտեղ նշված է. «Եթե քո ընկերը քեզ ինչ որ պարտք լինի չմտնես նրա տունը որևէ բան գրավ առնելու, այլ դրսում կանգնիր, և մարդը, որը պարտք է քեզ, թող գրավը դուրս հանի: Եթե մարդն աղքատ լինի, նրա հագուստը գրավ չվերցնես: Իսկ եթե վերցնես ետ վերադարձրու արևը մայր չմտած, որ նա քան տուն մտնի իր հանդերձներով և օրհնի քեզ, և քեզ ողորմություն կլինի քո Տեր Աստծո առջև:

«...Հասարակությունում օրինականության և իրավակարգի, ինչպես նաև անձի իրավունքների պաշտպանության խնդրում Մխիթար Գոշը նախապատվությունը տալիս է ոչ թե թագավորին, այլ դատական իշխանությանը...»

նախապես, դուրս հանվածը գոյության համար անհրաժեշտներից չլինի դարձյալ: Աղքատությունը հաշվի առնելով անհրաժեշտ է աղքատին թողնել օթևանը, և այսպիսով հնարավորինս, ներողամիտ լինել նրանց նկատմամբ: Այսպես վարվելը, համաձայն արդարացի վճռի, նախընտրելի է մեզ համար»:

Թույլ չի տրվում տուն մտնել և գրավն առնել, որպեսզի բռնություն չլինի, այլ լինի կա-

հետևանքը լինի աշխատողի մահը, արյան վճիռ է հասնում հարկադրողին, թե՛ ակամա, թե՛ կամավոր կատարվածի համար, առավել խիստ է դատավճիռը բռնադատողների համար: Իսկ եթե տերը վարձու աշխատողին կամ իր ծառայողին հարկադրի կամ բռնադատի խախտելով ընդունված ավանդույթը, նա պետք է պատասխանատու լինի կամավոր ու ակամա հանցանքների համար սահմանված դատավճիռներով»:

Ուշագրավ է նաև, որ Դատաստանագիրքը նախատեսել է անվճար կրթության իրավունքը, ընդ որում հատուկ հոգատարություն դրսևորելով աղքատ, շուկոր, որք երեխաների նկատմամբ. «Ըստ կանոնական հրամանների, չի կարելի մանուկներին վարձով ուսուցանել:

Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքի» նորմերը որոշակիորեն կարգավորում են նաև անձի առողջության ու կյանքի դեմ ուղղված ոտնձգություններից պաշտպանվելու հետ կապված հարցերը: Նման արարքները որակելով որպես քրեաիրավական, Դատաստանագիրքը սահմանում է խիստ պատիժներ: Մասնավորապես Դատաստանագրքի 62 հոդվածը սահմանում է հետևյալը. «Եթե մեկը գավազանով հարվածի իր ծառային կամ աղախնուն, և /սա/ մեռնի նրա ձեռքով տերը վրեժխնդրության դատաստանով դատվի», իսկ մեկ այլ հոդվածով նախատեսում է տիրոջ կողմից պատժված մարմնական վնասվածքի հանդեպ ազատություն տրվի տուժածին. «Եթե մեկը հարվածի իր ծառայի կամ աղախնու աչքին և կուրացնի, աչքի փոխարեն թող ազատություն տա նրան»:

Ուշագրավ է նաև, որ Դատաստանագիրքը նախատեսել է անվճար կրթության իրավունքը, ընդ որում հատուկ հոգատարություն դրսևորելով աղքատ, շուկոր, որք երեխաների նկատմամբ. «Ըստ կանոնական հրամանների, չի կարելի մանուկներին վարձով ուսուցանել:

Եթե որբեր լինեն, տեղին է ամենայն խնամք ցույց տալ նրանց, իսկ եթե որբեր չլինեն միայն նրանց կերակուրն ու հագուստը հոգացվեն: Եթե վճարունակ լինեն և իրենց հոժար կամքով ուսուցանողներին նվեր տան, այդպես արժանի է հոգևորը սերմանելու փոխարեն հնձել մարմնավորը, իսկ եթե աղքատ են պետք չէ ոչինչ պահանջել» /հոդվ.223/: Այսինքն հասարակության սոցիալապես անապահով խավից որբերից ու աղքատներից ընդհանրապես ոչինչ չի պահանջվում, իսկ մյուսներից, եթե ի վիճակ են, առաջին անհրաժեշտ պարագաները, սնունդ, հագուստ միայն: Ուսուցման համար, որպես մտավոր, հոգևոր գործ, ընդհանրապես արգելվում է որևէ վճար վերցնել:

Ժամանակակից տերմինաբանությամբ արտահայտված Դատաստանագիրքը որոշակիորեն սահմանում է նաև անձի բնակարանի և նրա գույքի անձեռնմխելիության իրավունքը: Այս իրավունքի վերաբերյալ

Ընդհանրապես, Դատաստանագրքի սոցիալական ուղղվածությունը սատար

կանգնելու և պաշտպանելու սոցիալապես անապահով դասի ներկայացուցիչներին, առավել ցայտուն արտացոլված է Դատաստանագրքի 128 հոդվածում. «Չխախտես եկվորի, որբի և այրու իրավունքը: Օրենքը պատվիրում է դատավորներին չգործել կաշառքով և խաբեությամբ ուրիշներին այլ բան ցույց չտալ, եթե դատավորը այդպես վարվի թող պատվազուրկ արվի»:

Իր դարաշրջանի համար չափազանց առաջադիմական այս նորմերը նույնքան անհրաժեշտ և առաջադիմական են նաև մեր օրերում, հատկապես, այսպես կոչված, անցումային հասարակության համար:

Ամուսնաընտանեկան հարաբերություններում Դատաստանագիրքը սահմանում է անձի կամքի ազատության իրավունքը, այ-

պես, Դատաստանագրքում ամրագրված է անձի իրավունքների պաշտպանության հետևյալ կարեոր սկզբունքը. «Չկա հանցանք, չկա պատիժ առանց օրենքի»: Ահա այդ հոդվածը. «Առանց վճռի պատիժ կամ տուգանք չլինի, այլ ըստ անհրաժեշտության» /հոդվ. 2/:

Դատաստանագիրքը որոշակիորեն պաշտպանում է նաև հանցանք կատարած անձի իրավունքները, որպեսզի յուրաքանչյուրը պատասխան տա իր արարքի համար և կատարված հանցանքին համապատասխան: Այսպես, անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցում Դատաստանագրքում նախատեսված է հիմնական երկու սկզբունք.

ա/ քրեական պատասխանատվության հիմքում պետք է ընկած լինի մեղքը քրեաիրավական իմաստով: Գոչի Դատաստանագիրքը սահմանել է մեղքի երեք ձև. «կանավոր» դիտավորություն, «ակամա» անզգուշություն և «խառն», որը պարունակում է դիտավորության և անզգուշության տարրեր: Մեղքի ձևին և կատարած արարքի վտանգավորության աստիճանին համապատասխան էլ կիրառվում են տարբեր պատիժներ:

Անկախ մեղքի ձևերից, հանցագործություն կատարած մարդը պետք է իր գործողությունների համար հաշիվ տալու և արարքի հետևանքները գիտակցելու հոգեկան - մտավոր կարողություն ունենար, այսինքն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար հանցագործության սուբյեկտը պետք է մեղսունակ լինի: Մեղսունակությունը կապված էր ինչպես տարիքի /ըստ Դատաստանագրքի 15-ից բարձր լիակատար մեղսունակության հասակն է/, այնպես էլ մարդու հոգեկան - ֆիզիկական պայմանների հետ:

բ/ Երկրորդ հիմնական սկզբունքը, որ ընկած է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքում, դա պատասխանատվության անհատականացումն է, այսինքն, յուրաքանչյուր մարդ ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն իր կատարած արարքի համար: Այս սկզբունքն ամրագրված է Դատաստանագրքի 127 հոդվածում, որտեղ մասնավորապես ամրագրված

«...Դատաստանագիրքը նախատեսել է անվճար կրթության իրավունքը, ընդ որում հատուկ հոգատարություն դրսևորելով աղքատ, չունևոր, որբ երեխաների նկատմամբ...»

սինքն արգելվում է բռնանալ ամուսնության հարցերում մարդու ազատ ընտրության վրա. «Չայտնի է, որ պսակված կամ առանց պսակի բռնապսակությունը գերություն է» /հոդվ.53/, իսկ մեկ այլ հոդվածում ամրագրված է ամուսնանալու կամավորության սկզբունքը,«...արգելվում է պսակել առանց միմյանց տեսնելու, որովհետև դեռես անհայտ է կամենում են նրանք առհասարակ ամուսնություն, և կամ հավանում են արդյոք իրար, ուստի իրամայում է չտեսածին չառնել» /հոդվ.192/:

Դատաստանագրքի 140-րդ հոդվածը ուղղակիորեն արգելում է բռնությամբ ամուսնությունը. «Եթե մեկ անգամ արդեն խոսք տված է նշանված աղջիկներին ուրիշները հափշտակեն, թող ազատ կամքով աղջկան դարձյալ հետ տանեն նրան ում հետ որ նշանված է եղել, և չպահեն բռնության մեջ» /հոդվ.140./:

Մխիթար Գոչի Դատաստանագրքի քրեաիրավական նորմերի խորքային վերլուծությունը վկայում է, որ խնդրո հարցում շեշտադրումը նույնպես կատարված է հանցավոր ոտնձգություններից անձի քրեաիրավական պաշտպանվածության վրա: Այս-

է. «Որդիների փոխարեն չպետք է մեռցվեն հայրերը, և որդիները չպետք է մեռնեն իրենց հայրերի փոխարեն, յուրաքանչյուր ոք պետք է մահապատիժ ստանա իր գործած մեղքի համար»:

Եվ սա ասվում է այն պատճառով, որ եթե օրենքով մահապատիժ որոշվի և հայրերը, ասենք ստանձնեն մեռնել որդիներին փրկելու համար, ապա չմեռցվեն, եթե մահապարտ է, թող մեռցվի որդին, որպեսզի վճիռը թյուր չլինի: Նույնպես և որդիները չպետք է մեռցվեն իրենց հայրերի փոխարեն: Եթե դատավորները չկարողանան զավակի մահապարտությունը ցույց տալ, իրավունք չունեն հոր փոխարեն դատապարտել: Եվ սա հաստատուն օրենք է մեզ մոտ»:

Անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար անհրաժեշտ է, որ նրա մեղավորությունը ապացուցվի դատական կարգով. «Յուրաքանչյուր դատավճիռ պիտի կայացնի ամեն բան քննելուց հետո» /հոդվ.243/: Որպեսզի արդարացի վճիռ կայացվի, Դատաստանագրքով սահմանված է գործերի քննության կոլեգիալ կարգը. «Դատավորության ժամանակ դատավորը պետք է իր հետ ունենա երկու կամ երեք փորձառու մարդ, և հետո միայն վճիռ կայացնի, որպեսզի դատը լինի արդար, և այդ մարդիկ վկա լինեն վճռի արդարությանը» /Դատաստանագրքի 2 գլուխը/: Բացի դրանից, լիակատար դատաքննության համար «... դատավորը միայն ամբաստանյալի կամ ամբաստանողի խոսքը չլսի, իսկ եթե լսում է թող ուսումնասիրի, բայց վճիռ չկայացնի, մինչև նրանց երկուսին միասին կատարելապես չքննի» /նույն տեղը/:

Դատավարության մասնակիցներն, ըստ Դատաստանագրքի, հավասար են օրենքի և դատարանի առջև անկախ իրենց սոցիալական և գույքային դրությունից. «Դատավորը իր անձի օգուտը չհետամտի, այլ կարծիքը հօգուտ շատերին դարձնի և դատը կայացնի արդար վճռով: Եվ թեպետ ամեն բանում ողորմածությունը պետք է հիշել, սակայն դատ վարելիս պետք է զգույշ լինել երկու կողմերի նկատմամբ էլ արդարությունը ուղիղ և հստակ պահելու համար» /գլուխ 2/: Բայց ավատատիրական հասարակարգում Դատաստանագրքի նշված նորմը, ըստ էության,

անհրազործելի էր: Ինչպես նշում է Խ. Թորոսյանը, այդ սկզբունքը գործում էր միայն այն դեպքում, երբ դատարանի առաջ կանգնած կողմերը պատկանում էին միևնույն դասին շահագործող կամ շահագործվող, հակառակ դեպքում դատարանը, որպես տիրապետող դասակարգի մեխանիզմի մի մասը, այսպես թե այնպես, պաշտպանում էր իր դասակարգի շահերը⁴: Այդպես էր, ամենուր, այդպես էր նաև Հայաստանում:

Դատաստանագիրքը սահմանել է նաև դատավարության մրցակցության սկզբունքը, որպեսզի կողմերը հնարավորություն ունենան իրենց փաստարկներն ու տեսակետներն արտահայտեն գործի վերաբերյալ. «Կողմերից յուրաքանչյուրին թույլ տան ըստ կարգի խոսելու, մեկը խոսի, մյուսը թող լռությամբ սպասի իր հերթին, որպեսզի ճշմարտությունն ստուգելով նրանով վճիռ կայացվի» /նույն տեղը/:

Պատժաչափը պետք է համարժեք լինի կատարված արարքի վտանգավորությանը. «Իսկ պատիժը պետք է սահմանվի հասցրած վնասի համեմատ... յուրաքանչյուրը պիտի հատուցի իր արած գործերի համեմատ» /հոդվ. 243/: Սակայն, պատիժը ինքնանպատակ չէ, այն կոչված է ուղղելու և վերադաստիրակելու հանցագործին. «Դատավորը պետք է բանտ ունենա, որպեսզի նրանով խրատի ստահակներին» /Դատաստանագրքի 2 գլուխը/:

Այսպիսով, Դատաստանագրքի նորմերի իրավաբանական բովանդակության վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ միջնադարյան հայ իրավունքի կարեորագույն աղբյուրներից մեկը Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը որոշակիորեն կարգավորել և ամրագրել է անձի իրավունքների պահպանման ու պաշտպանության հետ կապված հարցերը հիմնականում ավատատիրական իրավահայեցողության շրջանակներում: Սակայն, ինչպես նշեցինք, անձի իրավունքներից մի մասը, որոնք ամրագրված են «Հայոց Դատաստանագրքում» /օրինակ սոցիալական իրավունքները, օրենքի և դատարանի առաջ հավասարության սկզբունքը և այլն/ երևան եկան հետագա երկար ու ձիգ դարերի ընթացքում:

⁴ Տես Хосров Торосян. Суд и процесс в Армении X-XIII вв., Ереван, 1985, 211-212 էջերը:

Մարդու իրավունքների ժամանակակից ընկալման հիմնական ասպեկտները

Հակոբ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ

Ժամանակակից աշխարհում բազմազան են ընկալումները մարդու իրավունքների եռության և դրանց սոցիալական նշանակության մասին¹:

Հենց դրանով է պայմանավորված, որ Մարդու իրավունքները, դրանց սոցիալական արմատները և նշանակությունը մարդկության պատմական զարգացման հավերժական հիմնահարցերից են: Մարդու իրավունքները բազմաբնույթ և բազմաշերտ են²: Տարբեր ժամանակաշրջաններում մարդու իրավունքների հիմնահարցերը հիմնականում մնալով քաղաքական-իրավական տեսադաշտում, այդուհանդերձ, մերթ կրում էին կրոնական, մերթ էթնիկական և մերթ փիլիսոփայական երանգավորում պայմանավորված դաշաշրջանին հարի՛ր գաղափարախոսությամբ:

Մարդու իրավունքների բացառիկ կարևորությունը և նշանակությունը սոցիալական կյանքում պայմանավորված են դրանց բնական և անօտարելի հատկանիշներով, որոնք համապատասխանում են մարդու էությանը: Մարդու իրավունքները նրա բնականոն կեցության, ինքնահաստատման միջոց են, հասարակական կյանքում նրա ինքնիշխան կամքի և ազատության դրսևորման համընդհանուր չափորոշիչ: Մարդու իրավունքներն իրավունքի, որպես սոցիալական երևույթի, ամբաժան հատկանիշը և իրավունքի էության արտահայտման սուբյեկտիվ (անհատականացված) դերն են: Գործող իրավունքով ամրագրված մարդու իրավունքները՝ որպես նյութական և ոչ նյութական (հոգևոր, մշակութային) բարիքներ ձեռք բերելու հնարավորություն, իրականացվում են սուբյեկտիվ իրավունքի՝ մարդու իրավունքների միջոցով: Հետևաբար, ինչպես անհ-

նարին է իրավունքն առանց մարդու իրավունքների, այնպես էլ անհնարին են մարդու իրավունքներն առանց պոզիտիվ իրավունքով ամրագրված իրավունքի: Եթե մարդը զրկված է իրավունքներից (օրինակ՝ ստրուկները Հին Հռոմում), ապա նա դադարում է լիարժեք մարդկային անձնավորություն լինելուց և հավասարվում է «խոսող գործիքի»:

Թերևս այդ հանգամանքով է պայմանավորված «մարդու իրավունքներ» հասկացության վերաբերյալ մոտեցումների և հայեցակարգերի բազմազանությունը:

Տեսության մեջ և պրակտիկայում օգտագործվում է նաև «մարդու հիմնական իրավունքներ» հասկացությունը: Ի՞նչ է մարդու հիմնական իրավունքը: Այն կարող է բնորոշվել տարբեր կերպ, ինչն էլ ապացուցվում է գիտական հրապարակումներով³: Այնուամենայնիվ, գոյություն ունեցող շատ բնորոշումների կարե-

¹ Տես՝ Лукашев Е.А. Человек, право цивилизации: нормативно-ценностное измерение. М., 2009, с. 11-13.

² Տե՛ս Երիցյան Ա. Հ. Մարդու իրավունքների և դրանց պաշտպանության հիմնախնդիրները գլոբալիզացիայի դարաշրջանում: Երևան, 2007, էջեր 5-13: Նույնի Մարդու իրավունքները տեսության և պրակտիկայի հիմնահարցեր: Երևան, 1999, էջեր 7-22: Այվազյան Վ. Ն. Մարդու իրավունքներ: Ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2007, էջեր 12-17: Права человека. Под ред. проф. М. Ф. Чудакова. М., 2006, с. 11-19; Общая теория прав человека. Под ред. Е. А. Лукашева. М., 1996, с. 1-5; Права человека. Минск, 2002, с. 9-16.

³ Конституция Российской Федерации. Науч.- практ. комментарии / Под ред. и со вступ. ст. Б. Н. Топорина. К., 1997, с. 169; Бахин С. В. О классификации прав человека, провозглашенных в международных соглашениях // Правоведение, 1991, N 2, с. 47-48; Стремоухое А. А. Основные права человека: сущность и содержание // Сб. науч. трудов Санкт-Петербургской Академии права и бизнеса, СПб, 2001, с. 182-185.

լի է համաձայնել միայն մասամբ և որոշակի վերապահումներով, քանի որ դրանք լիովին չեն արտահայտում այդ հասկացությունը, օրինակ՝ **Ե. Ա. Լուկաշևսկի** տված բնորոշումը: Նա գրում է. «Մեր կարծիքով մարդու հիմնական իրավունքներ ասելով պետք է հասկանալ այն իրավունքները, որոնք պարունակվում են պետության սահմանադրությունում և մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերում»⁴: Գիշտ լինելով իր ձևական (տեխնիկական-իրավաբանական) հատկանիշներով՝ այն նեղ է բովանդակային առումով, չի բացահայտում հիմնական իրավունքների էությունն ու նշանակությունը:

Նման թերություններից գերծ է **Յու. Վ. Տրոշկինի** կողմից ձևակերպված բնորոշումը, նա համարում է, որ հիմնական իրավունքները նրանք են, որոնք ամրագրված են սահմանադրությունում և մարդու իրավունքների մասին կարևորագույն միջազգային փաստաթղթերում, սահմանում են հասարակության մարդասիրական (հումանիստական) իդեալները, սահմանափակում իշխանությունը և պաշտպանում մարդուն նրա կամայականությունից⁵:

Հանդիպում են բնորոշումներ, որոնցում շեշտվում է հիմնական իրավունքների սոցիալական բաղադրիչը: Հեղինակներից մեկը պնդում է, որ հիմնական իրավունքները համաշխարհային հանրության կողմից ճանաչված այն չափորոշիչներն ու արժեքներն են, որոնք անհրաժեշտ են և բավարար հասարակության տվյալ փուլում մարդու գոյության և զարգացման համար⁶:

Ի մի բերելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է առաջարկել հիմնական իրավունքների հետևյալ բնորոշումը՝ **մարդու հիմնական իրավունքները պետությունների սահմանադրություններով, նաև միջազգային հանրաձանաչ ակտերով սահմանված՝ անհատի անօտարելի, սոցիալապես անհրաժեշտ ու պետության կողմից երաշխավորված հնարավորություններն են՝ ազատ, գիտակցված և պատասխանատու կերպով տիրապետելու կենսականորեն կարևոր նյութական ու հոգևոր բարիքներն:**

Այսպիսով՝ մարդու այլ իրավունքների համեմատ, հիմնական իրավունքների սոցիալական ու իրավական առանձնահատկությունները Հայաստանում պայմանավորված են դրան-

ցով կարգավորվող համապատասխան հասարակական հարաբերությունների բնույթով ու նշանակալիությամբ, դրանց սոցիալական բովանդակությամբ, սահմանադրական իրավունքի համակարգում իրենց դերակատարությամբ և մարդու այլ իրավունքների համադրական առանձնահատուկ բնույթով: Այլ կերպ՝ մարդու հիմնական իրավունքները կարգավորում են հասարակական մարդու փոխհարաբերությունների տեսակետից առավել էական, կենսականորեն կարևոր հարաբերությունների ոլորտը, արտահայտում են անհրաժեշտ բարիքներից ու արժեքներից օգտվելու սոցիալական հիմնական հնարավորությունները: Իրենց հասարակական-քաղաքական կարևորության շնորհիվ դրանք ամրագրվում են սահմանադրություններում և միջազգային իրավական ակտերում: Հիմնական իրավունքները որոշիչ ու բնորոշիչ են ճյուղային օրենսդրություններում ամրագրված մյուս բոլոր իրավունքների համար:

Յուրաքանչյուր հետազոտողի համար ակնհայտ է դասակարգման առավելությունները, երբ որպես տարանջատման հիմք է ընդունվում հստակորեն որոշարկված ձևական գործոնը: Նման դեպքերում էականորեն հեշտանում է մարդու իրավունքների՝ հիմնականների ու ոչ հիմնականների բաժանման ձևական-տրամաբանական գործողությունը: Սահմանադրության շրջանակներից դուրս գտնվող իրավունքների տարանջատման չափանիշի որոնումը հավելյալ դժվարություններ է հարուցում, քանի որ ամենևին էլ ոչ ուրիմ չէ բացահայտել մարդու համար այս կամ այն իրավունքի կենսական այն կարևորությունը, որը թույլ կտա այն դասել հիմնականների շարքին: Սահմանադրական իրավունքի մասնագետները նշում են մի շարք բովանդակային գործոններ, որոնք թույլ են տալիս մարդու իրավունքների հսկայական թվից առանձնացնել հիմնականները: Դրանք հետևյալ գործոններն են՝

- 1) իրավունքի նշանակալիության աստիճանը մարդու համար
- 2) իրավունքի նշանակալիության աստիճանը հասարակության համար
- 3) իրավունքի համամարդկային բնույթը
- 4) մարդու իրավունքների համակարգում հիմնական իրավունքների կարևոր տեղը:

Սահմանադրության մեջ անհնարին է ամրագրել մարդու բոլոր իրավունքները, եթե

⁴ Лукашева Е. А. Права человека: понятие, сущность, структура // Общая теория прав человека. М., 1996, с. 19.

⁵ Трошкин Ю. В. Право человека. Уч. пособие. М., 1997, с. 31.

⁶ Кочев В. А. Категории и принципы конституционно-правового института прав и свобод человека и гражданина // Проблемы российского государственного строительства и законодательства Сб. науч. трудов. Владивосток, 1994, с. 24.

նույնիսկ այն դարձնենք բազմահատոր: Այդ իսկ պատճառով, ինչպես շեշտում է **Բ. Ն. Տնպորոնինը**, բարձրագույն օրենսդրական մակարդակով ամրագրվում են միայն այն իրավունքները, որոնք մարմնավորում են մարդկային գոյի բարձրագույն իդեալները, հասարակության մարդասիրական (հումանիստական) արժեքները, որոնք պաշտպանում են մարդուն իշխանության կամայականությունից և անօրինություններից: Այս կապակցությամբ զանազան պետությունների հիմնական իրավունքների ցանկերի (կատալոգների) համեմատությունից շատ ավելի քիչ տարբերություններ են բացահայտվում, քան մյուս բոլոր իրավունքների ցանկերի համեմատությունից⁷:

«Մարդու համար իրավունքների նշանակալիություն» հասկացությունն օրենքում չի հատկանշվում: Այն բնորոշվում է ըստ սոցիալական կյանքի և իրավակիրառ պրակտիկայի:

Հիմնական են համարվում մարդու այնպիսի իրավունքները, որոնք անհրաժեշտ նախադրյալներ են ապահովելու համար՝

ա) մարդու արժանապատիվ և ազատ գոյությունը.

բ) իր ապրած հասարակության կառուցվածքի ու կառավարման հարցերի լուծմանը մասնակցելու հնարավորությունը,

գ) տնտեսական և սոցիալական այն պայմանները, որոնք անհրաժեշտ են նրան կենսականորեն կարևոր նյութական ու հոգևոր պահանջները բավարարելու համար,

դ) ազատության այնպիսի ոլորտ, որում սահմանափակված են պետական միջամտությունն ու վերահսկողությունը⁸:

Այդ իսկ պատճառով, ինչպես գրում է **Ֆաբրիցիուսը** գերմանացի ժողովուրդը մարդու անձեռնմխելի և անօտարբեկ իրավունքները համարում է ցանկացած մարդկային համակեցության, աշխարհում խաղաղության ու արդարության հիմքը: Բացի դրանից, հիմնական իրավունքները պարտադիր են օրենսդիր, գործադիր իշխանության ու արդարադատության համար որպես անմիջականորեն գործող իրավունք⁹:

Հիմնական իրավունքները հանդիսանում են անհատի սահմանադրա-իրավական կարգավիճակի առանցքը: Դրանցում պարունակվում են մարդու բնականոն կենսագործունեության համար անհրաժեշտ բազում այլ իրավունքների գոյացման հնարավորություններ: Այդ իրավունքները շատ կարևոր են անհատի, այլ մարդկանց, հասարակության ու պետության հետ շփման առումով¹⁰:

Հիմնական իրավունքները սուբյեկտիվ իրավունքներ են: Այս ճշմարտությունը, որն այսօր միանգամայն ակներև է, պատմական զարգացման ընթացքում բազմիցս է վիճարկվել: Միայն 20-րդ դարի սկզբին, սուբյեկտիվ իրավունքի մասին ընդհանրապես, և հիմնական իրավունքի մասին երկար վեճերից հետո, բյուրեղացավ հիմնական իրավունքների՝ որպես սուբյեկտիվ իրավունքների մասին նոր մտածողությունը, և այսօր մարդը կարող է վկայակոչել դրանք իշխանական կառույցների առջև:

Հիմնական իրավունքները կազմում են սահմանադրական իրավահարաբերությունների հիմքը: Իրավահարաբերությունները հանդիսանում են իրավունքների գոյության (իրագործման) ձև: Ընդ որում, սահմանադրական իրավունքի շատ մասնագետներ (**Օ.Օ. Միրոնովը, Վ. Ա. Ռժևսկին, Վ. Ա. Բոբրովը, Յու. Պ. Երյոմենկոն, Տ. Դ. Ջրաժևսկայան, Լ. Ղ. Վոևոդինը, Վ. Ֆ. Կոտովը, Օ. Ե. Կուտաֆինը և այլք**) համարում են, որ եթե մարդու իրավունքները բաժանվում են հիմնականների և ճյուղայինների, ապա իրավահարաբերությունները ևս բաժանվում են ընդհանուրների և կոնկրետ ճյուղայինների¹¹: Եթե հիմնական, այդ թվում նաև սահմանադրական իրավունքները, ինչպես դա միահամուռ կերպով ճանաչում են բոլորը, համընդհանուր են, հավասար ու մշտական պատկանելով բոլորին ու յուրաքանչյուրին, ապա դրանք միջնորդականացնող իրավահարաբերություններն էլ հանդես են գալիս որպես ընդհանուր, անփոփոխ (ստատիկ) ու անժամկետ՝ ընդգրկելով այդ իրավունքները կրող բոլոր անհատներին¹²: Ընդ-

⁷ Топорнин Б. Н. Декларация прав человека: новые подходы // Права человека: проблемы и перспективы. М., 1990, с. 23.

⁸ Мутагинова Д. З. Права и свобода человека. М., 2006.

⁹ Фабрициус Ф. Положение рабочего в системе рыночного хозяйства и общепризнанные права человека // За рубежом, 1992, N1, с. 149.

¹⁰ Хессе К. Основные конституционные права ФРГ. Под ред. Н. А. Сидорова, М., 1981, с. 148-149; Колотова Н. В, Лукашева И. А. Структура прав человека и гражданина // Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. Е. А. Лукашева. М., 1999, с. 136.

¹¹ Козлова Е. П., Кутафин О. Е. Конституционное право России- Учебник, 3-е изд., перераб. и доп. М., 2003, с. 22-23.

¹² Матузов Н. И. Личность, права, демократия: теоретические проблемы субъективного права. Саратов, 1972, с. 176.

հանուր հարաբերությունները երբեմն անվանվում են բացարձակ հարաբերություններ: Այդ իրավահարաբերությունները ծագում են մարդու և պետության միջև՝ առաջացնելով պետության պարտականությունը՝ պահպանել և պաշտպանել յուրաքանչյուր առանձին մարդու իրավունքները: Մարդը կարող է ոչ թե խնդրել, այլ պահանջել պաշտպանել իր այն շահերը, որոնք պետությունը ճանաչել է որպես բնական ու անբաժանելի: Հասկանալի է, որ անհատի այնպիսի իրավունքները, ինչպիսիք են կյանքի, պատվի, արժանապատվության, ազատության, ընտանիքի, սեփականության, բնակավայրի և այլ իրավունքները, գտնվում են այդ իրավունքները կրողների և դրանց պաշտպանությանը կոչված պետության միջև իրավահարաբերությունների համակարգում: Եթե այդ իրավունքները խախտվում են անզգուշությամբ կամ գիտակցաբար, ապա ծագում են դրանց վերականգնմանն ուղղված կոնկրետ իրավահարաբերություններ:

Պետք է համաձայնել **Ն. Ի. Մատուզովի** այն կարծիքին, որ ընդհանուր և կոնկրետ իրավահարաբերությունների միջև տարբերություններն այն են, որ եթե առաջինները կապված են հիմնական իրավունքների իրացման այնպիսի ձևերի հետ, ինչպիսիք են պահպանումը, կատարումը և օգտագործումը, ապա՝ երկրորդները՝ միայն կիրառման հետ: Համապատասխանաբար, ընդհանուր իրավահարաբերությունները կրում են իրավապահպան բնույթ, իսկ կոնկրետ իրավահարաբերությունները՝ իրավակիրառական¹³: Մարդիկ հաճախ չեն էլ մտածում իրենք հանդիսանում են ընդհանուր, թե կոնկրետ տեսակի իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ, այնքան աննկատ ու սովորական են դրանք: Այդպիսի իրավահարաբերությունները կազմում են մարդու պարտադիր ներկայության միջավայրը: Եթե իրավունքների իրականացման գործընթացը տեղի է ունենում առանց խափանումների, ապա մարդիկ ուղղակի մոռանում են, որ գտնվում են օրենքի անտեսանելի պաշտպանության ներքո: Այլ է դրությունը, եթե մարդու հիմնական իրավունքների իրացման գործընթացը խախտվում է կամ վիճարկվում: Այս դեպքում ծագում են կոնկրետ իրավապաշտպան իրավահարաբերություններ:

Ընդհանուր իրավահարաբերությունների սահմաններում պետությունը ոչ թե պարզապես կաշկանդված է մարդու ընդհանուր իրավունքներով, այլ սահմանափակված է այդ իրավունքներով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Այն չի կարող վերացնել, փոփոխել, սահմանափակել դրանք կամ որևէ մեկին զրկել այդ իրավունքներից: Ընդհակառակը, լինելով այդ իրավահարաբերությունների կողմ պետությունը բազում պարտականություններ ունի մարդու հիմնական իրավունքների իրացման, պահպանման, իրավական պաշտպանության և երաշխավորման առումով: Ինչ խոսք, փոխադարձ կապ և պատասխանատվություն գոյություն ունեն ոչ միայն պետության ու մարդու միջև, այլև անհատների միջև, այսինքն՝ ինչպես ուղղահայաց, այնպես էլ հորիզոնական կապ:

Մարդու հիմնական իրավունքները՝ իրենց համակցությամբ, ապահովում են մարդու և հասարակության առաջընթաց զարգացումը, և դրանց իրականացմանը խոչընդոտելը խախտում է իրավունքների համակարգային միասնականությունը և վտանգ է ներկայացնում մարդու և հասարակության բնականոն կեցության համար:

Ընդունված է հիմնական իրավունքներ համարել նաև այն իրավունքները, որոնց նշանակալիությունն արտահայտվում է նրանով, որ հենց դրանց իրագործումն է անհրաժեշտ ժողովրդավարական պետությանը բնորոշ էական հատկանիշների կիրառման համար: Չէ՞ որ պետության և հասարակության գոյությունն ապահովվում է բոլոր կենսոլորտներում՝ տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր, մարդկանց համակցված գործունեության շնորհիվ: Այդ իսկ պատճառով, օրինակ, առանց գործարարության ազատության իրավունքի անկարելի է ստեղծել ժամանակակից պետության գոյության տնտեսական հենք, իսկ առանց քաղաքացիների ընտրական իրավունքի իրագործման անհնարին է հասարակությունը կառավարող կառույցների ձևավորումը և այլն:

Ինչպես գրում է **Լ. Գ. Վոևոդինը**՝ իրավունքները հիմնական են կոչվում այն պատճառով, որ դրանք միջնորդ են հանդիսանում հասարակության ու մարդու միջև առավել էական, արմատական հարաբերություններում¹⁴: Այդ հա-

¹³ Матузов И. И. Права человека и общерегулятивные правоотношения // Правоведение, 1996, N3, с. 44.

¹⁴ Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России. Уч. пособие, М., 1997, с. 143-144;

Кутафин. О. Е. Основные права, свободы и обязанности граждан в СССР / Сов. государственное право. Учебник, 2-е изд., изм. и доп. М., 1985, с. 164.

րաբերությունները կանխորոշված են անհատական ազատության ոլորտում, արտադրության, սեփականության, համապատասխան բարիքների բաշխման ու սպառման ոլորտներում, մշակույթի և հոգևոր, հասարակական ու քաղաքական կյանքի ոլորտներում մարդու պետության կողմից ճանաչվող անառարկելի կարգավիճակով¹⁵: Հիմնական իրավունքները հանդիսանում են իրավունքի համակարգի և օրենսդրության համակարգի ակտիվ կենտրոններ, քանի որ արտահայտում են մարդու բնականոն կենսագործունեության համար անհրաժեշտ առավել կարևոր պահանջմունքները: Դրանք նախատեսված են և ծնունդ են ածանցյալ (ճյուղային) իրավունքներ, ինչպես նաև դնում են մարդու ազգային իրավական կարգավիճակի հիմքերը: Շնորհիվ հենց այս հանգամանքների՝ մարդու հիմնական իրավունքները ոչ միայն ճանաչվում, այլև պաշտպանվում են պետության կողմից՝ որպես նրա գոյության անհրաժեշտ պայման¹⁶:

Մարդու հիմնական իրավունքների կատարման ու պաշտպանության մասին կարելի է խոսել միայն հասարակության հիմնախնդիրների շրջանակներում: Հանդիսանալով քաղաքական, տնտեսական ու բարոյական առաջընթացի ելակետ՝ դրանք ունեն պատմական որոշակիություն և գտնվում են մշտական զարգացման ընթացքում: Ուստի, մարդու իրավունքները չեն կարող մեկընդմիջտ նույնը լինել: Դրանց լիակատար իրականացումն այն իդեալն է, որին ձգտում է հասարակությունը:

Ցույց տալով հասարակական եվոյուցիայի ուղղությունը՝ մարդու իրավունքները դարձան քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, հոգևոր վերափոխումների շարժիչ ուժը և գործելակերպի պրակտիկ ձեռնարկ, սոցիալական կյանքի հումանիզացման միջոց:

ՀՀ Հիմնական օրենքն առաջին անգամ ամրագրում է մարդու իրավունքների բնական բնույթը: Այն կանխորոշում է դրանց գերակայությունը պետական իշխանության նկատմամբ, այդ իշխանության կապն ու կախվածու-

թյունը մարդու իրավունքներից ու ազատություններից: Մարդու իրավունքների ու ազատությունների բնական բնույթի ճանաչումը նշանակում է հրաժարում մարդուն իշխանության կամ օրենսդրի կողմից շնորհված իրավունքների տեսությունից: Այդ իրավունքները ոչ թե շնորհված են իշխանության կողմից, այլ ծագում են առանց նրա համաձայնության, նրանից անկախ և չեն կարող հետ վերցվել: Պետությունը պարտավոր է միայն ճանաչել այդ իրավունքները, ամրագրել սահմանադրության մեջ և պաշտպանել իր ողջ զորությամբ: Դա իրեն ժողովրդավարական համարող յուրաքանչյուր պետության սրբազան պարտք է: Այսպիսով՝ բնական, անօտարելի իրավունքներն ամբողջովին նույնանում են հիմնական իրավունքների հետ¹⁷:

«Դրանք պատկանում են մարդուն ի ծնե և ծննդյան իրավունքով: Այդ իրավունքները շնորհված չեն իշխանության կողմից, ծագում են նրանից անկախ և առանց նրա համաձայնության և չեն կարող հետ վերցվել: Պետությունը պարտավոր է ճանաչել այդ իրավունքները, ամրագրել դրանք իր սահմանադրության մեջ և պաշտպանել հնարավոր բոլոր միջոցներով: Դա իրեն ժողովրդավարական համարող յուրաքանչյուր պետության սրբազան պարտք է: Բնական, անբաժանելի, անօտարելի իրավունքներն սկսեցին ամբողջապես նույնանալ հիմնական, հիմնարար իրավունքների հետ»¹⁸:

Հիմք ընդունելով մարդու հիմնական իրավունքների բնական բնույթը՝ ՀՀ Սահմանադրության դրույթները շեշտում են դրանց հատուկ նշանակալիությունը և հիմնարար (ֆունդամենտալ) բնույթը: Ինչպես արդարացիորեն նշում է **Ե. Ի. Կոզլովան**՝ հիմնական իրավունքներն այն իրավունքներն են, որոնք անխազելի են մարդու և քաղաքացու էությունից, պատկանում են յուրաքանչյուր անձի՝ անկախ նրա կողմից սեփական իրավագործության իրագործումից, և կազմում են նրա անբաժանելի հատկանիշը¹⁹:

Մարդու իրավունքները հիմնական են կոչվում այն պատճառով, որ ընկած են իրավունքի

¹⁵ Эбзеев Б. Ф. Конституция. Демократия. Права человека. М., 1992, с. 130-150.

¹⁶ Козлова Е. И. Конституционные права и свободы человека и гражданина // Государственное право Российской Федерации. М., 1996, с. 209.

¹⁷ Конституция Российской Федерации. Науч.-практ. комментарии / Под ред. и со вступ. ст. Б. Н. Топорнина. М., 1997, с. 32.

¹⁸ Конституция Российской Федерации. Науч.-практ. комментарии / Под ред. и со вступ. ст. Б. Н. Топорнина, Вступительная статья, с. 32.

¹⁹ Козлова Е. И. Основы правового статуса личности как государственно-правовой институт. Гражданство Российской Федерации // Государственное право Российской Федерации. Учебник / Под ред. О. Е. Кутафина. М, 1996, с. 164.

տարբեր ճյուղերի նորմերից բխող մյուս բոլոր իրավունքների ու ազատությունների հիմքում, պատկանում են ողջ բնակչությանը և ամրագրվում են սահմանադրության մեջ որպես հիմնական օրենք²⁰: Այդ իրավունքները կազմում են մարդու իրավական կարգավիճակի կորիզը, միջուկը, որը բնորոշվում է իրավունքի՝ առանց բացառության բոլոր ճյուղերի նորմերի համալիրով:

Հիմնական իրավունքները հանդիսանում են իրավունքի համակարգի, օրենսդրության համակարգի ակտիվ կենտրոնները, քանի որ արտահայտում են մարդու բնականոն կենսագործունեության համար առավել նշանակալից պահանջումները: Դրանք նախասկիզբ են և ծնունդ են ածանցյալ (ճշուդային) իրավունքներ, դնում են մարդու ազգային իրավական կարգավիճակի հիմքը: Հենց նշված հանգամանքների շնորհիվ էլ մարդու հիմնական իրավունքները ոչ միայն ծանաչվում, այլև պաշտպանվում են պետության կողմից՝ որպես նրա գոյության անհրաժեշտ պայման²¹:

Այն հանգամանքից, որ հիմնական իրավունքները բազա են հանդիսանում այլ իրավունքների համար, ամենակին չի բխում, որ վերջինները առաջինների մասն են: Դրանց հարաբերակցությունն ամբողջի և մասի հարաբերակցությունն է: Եվ հիմնական, և՛ իրավունքի ճյուղերի նորմերով սահմանված իրավունքները կրում են ինքնուրույն բնույթ: Իրավունքների այս երկու խմբերի հարաբերակցությունը կայանում է նրանում, որ հիմնական իրավունքները կանխորոշում են ոչ միայն կոնկրետ իրավունքի, այլև մարդու իրավունքների ողջ համակարգի բովանդակությունը և զլխավոր դերը:

Մարդու հիմնական իրավունքների տարանջատումը ամենակին չի նշանակում նաև, որ մյուս իրավունքները «երկրորդական» են, նվազ նշանակալից, իրենց ապահովման համար պետությունից պակաս ջանքեր պահանջող: Դա նշանակում է միայն, որ հիմնական իրավունքները հանդիսանում են այն հողը, որի վրա աճում են մյուս իրավունքները, որոնք անհրաժեշտ են մարդու բարվոք գոյության համար: Հիմնական իրավունքից կարող են

առաջանալ բազում այլ իրավունքներ:

Մարդու հիմնական իրավունքներն ունիվերսալ են և կիրառելի ամենուրեք՝ անկախ այս կամ այն երկրի մակարդակից և առանձնահատկություններից: Դրա հետ մեկտեղ հենց այդ ունիվերսալությունը հաճախ խոչընդոտ է հանդիսանում դրանց իրացման համար, չէ որ յուրաքանչյուր ժողովուրդ ունի բարու և չարի իր պատկերացումը, իր լեզուն, և հարևաններն այդ լեզուն հաճախ չեն հասկանում: Մարդու իրավունքների վերաբերյալ մոտեցումները միանման չեն: Այսպես՝ մահմեդական երկրներում անձին այս կամ այն հիմնական իրավունքով օժտելը զգալի չափով կախված է նրա կրոնական և սեռական պատկանելությունից: Մահմեդականները որոշակի առավելություններ ունեն ոչ մահմեդականների հանդեպ, դասական մահմեդական իրավունքի համաձայն տղամարդը գերակայություն ունի կանանց նկատմամբ: Ժառանգորդ կինն ստանում է տղամարդու ստացած բաժնի միայն կեսը: Գոյություն ունեն կանանց իրավունքների այլ սահմանափակումներ²²:

Եվ վերջապես, մարդու հիմնական իրավունքներին բնորոշ են բարձր մշտակայություն ու կայունություն, բովանդակության հիմնարար բնույթ, ինչպես նաև երաշխավորվածություն՝ պետության կողմից տնօրինվող բոլոր միջոցներով, այդ թվում՝ իրավաբանական²³:

Այսպիսով՝ մարդու իրավունքների սոցիալական նշանակությունը պայմանավորված են դրանցով կարգավորվող համապատասխան հասարակական հարաբերությունների բնույթով ու նշանակությամբ, իրավունքների սոցիալական բովանդակությամբ, մարդու մյուս իրավունքների համեմատ իրավունքի համակարգում հիմնական իրավունքի զբաղեցրած կարևոր տեղով ու դերով:

Մարդու հիմնական իրավունքները՝ քաղաքացիական և քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները փոխկապակցված, միասնական և ամբողջական համակարգ է, հետևաբար դրանք բոլորն էլ առաջնային և դատաբանելի են:

²⁰ Конституционный статус личности в СССР. Под ред. Н. В. Витрука, В. А. Масленникова, В. Н.Топорнина. М., 1980, с. 68; Советское государственное право / Под ред. Е. И. Козловой, М., 1983, с. 195-196; Хазов Е. Н. Юридические гарантии основных прав, свобод и обязанностей человека и гражданина. Автореф. канд. дисс., СПб, 1997, с. 13.

²¹ Козлова Е.И. Конституционные права человека и гражданина // Государственное право Российской Федерации, М., 1996, с. 299.

²² Торшшин Ю. В. Права человека. Уч. пособие, М., 1997, с. 32; Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран. Учебник, 3-е изд. перераб. и доп. М., 2001, с. 61.

²³ Мостовщиков И. В. Права личности в России: их обеспечение и защита органами внутренних дел. Волгоград, 1997, с. 55.

Միջազգային քաղաքացիական դատավարություն. հասկացությունը, դերը և նշանակությունը

Տաթևիկ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ

Յուրաքանչյուր իրավական համակարգում և իրավունքի ճյուղում արձանագրվում են իրավունքի այս կամ այն ճյուղի նորմերի բովանդակությունը, իրավունքի համակարգում նրա տեղը, դերը և նշանակությունը, ինչպես նաև իրավակիրառման և ամբողջապես իրավունքի իրականացման գործընթացի բովանդակային բնույթը սահմանող հիմնարար ելակետեր: Իրավունքի ճյուղի, նրա նորմերի բովանդակությունում առարկայացված և արտացոլված այդպիսի ելակետային դրույթները ստացել են իրավունքի սկզբունքներ անվանումը: Իրավունքի էությունը և սոցիալական նշանակությունը բացահայտվում և կոնկրետացվում են մի շարք իրավական երևույթներում, նախևառաջ նրա սկզբունքներում¹:

Իրավունքի այս կամ այն ճյուղի առանձնահատկությունը առավել տեսանելի արտահայտվում է նրա սկզբունքներում: Իրավունքի տեսությունում սկզբունքների տակ հասկացվում են նրա բովանդակությունը, հիմնդրույթները, նրանում ամրապնդված հասարակական օրինաչափությունների բնութագրիչը կազմող, իրավունքում արտահայտված ելակետային նորմատիվ-դեկլար դրույթները: Սկզբունքը այն է, ինչ ճեղքում է իրավունքը, երևան է բերում նրա բովանդակությունը: Սկզբունքներում կարծես թե պարզորոշվում են ինչպես իրավունքի ընդհանրապես, այնպես էլ նրա կոնկրետ ճյուղի բնութագրիչ հատկանիշները: Նրանք կարծես թե լուծված են իրավունքում, տարածված են նրանում, իրենցով պարզորոշում են բոլոր կամ գրեթե բոլոր իրավական նորմերը: Համապատասխան իրավունքի ճյուղում ներառված նորմերի մեծամասնությունը ձևավորվում է ճյուղի այս կամ այն սկզբունքի կամ սկզբունքների խմբի ազդեցությամբ և դրանց զարգացման

արդյունքում:² Սկզբունք եզրույթը ունի լատինական ծագում (լատ.-principiium) և թարգմանաբար նշանակում է «հիմք», «նախասկիզբ»: Այդ բառի ստուգաբանական նշանակությունից ելնելով՝ ՄՔԴ սկզբունքներ են անվանվում նրա հիմնական դրույթները, հիմնական իրավական գաղափարները, որոնք ներթափանցում են ՄՔԴ բոլոր ինստիտուտներ և սահմանում են ՄՔԴ այնպիսի կառուցվածք, որը ապահովում է օրինական և հիմնավոր ակտերի կայացում և դրանց կատարում³:

Իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղի սկզբունքները կարևոր դեր ունեն տվյալ ճյուղի նորմատիվային հիմքի կայացման և դրա կիրառման համար: Գործնականորեն սկզբունքները իրավական կարգավորման առարկայի և մեթոդի հետ հավասար սահմանում են իրավունքի ճյուղի ինքնուրույնությունը, այդ պատճառով նրանք արտահայտում են իրավունքի կոնկրետ ճյուղի էությունը: Դրանց հիմքի վրա է տեղի ունենում բոլոր նորմերի, ինստիտուտների կա-

¹ Տե՛ս Алексей и Амаглобелий Гражданское процессуальное право России, 2005, էջ 11.

² Տե՛ս Шакарян М. С Гражданское процессуальное право, Учебник_2004, էջ 21.

³ Տե՛ս Треушников М. К Гражданский процес, Учебник_2007, 2-е изд, էջ 35.

ռուցումը, որոնք չեն կարող հակասել սկզբունքներին:

Միջազգային իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղում գործում են սեփական սկզբունքները, որոնք արտացոլում են ճյուղի՝ որպես տվյալ իրավունքի համակարգի կառուցվածքային օղակի բովանդակային էությունը: Սկզբունքները կարծես թե լուծված են իրավունքում, լցված են նրա մեջ, իրենցով ճեղքում են բոլոր կամ գրեթե բոլոր նորմերը⁴: Նրանք ամրապնդվում են ճյուղի տարբեր ինստիտուտների նորմերում, դրանով իսկ դրանք միավորելով մեկ ամբողջու-

Սակայն հարկավոր է հաշվի առնել, որ սկզբունքների համակարգը նրանց կամայական հավաքածու, թվաբանական գումար չէ, այլ իր հատկանիշները օղակների օրգանական միաձուլման արդյունքում ստացած մեկ ամբողջություն: Պուշմինի կարծիքով, միջազգային իրավունքի սկզբունքները, իրավաբանական նորմերի որոշակի ամբողջության մեջ ամրապնդված լինելով որպես հանրամատչելի, համընդհանուր և համապարտադիր վարքագծի կանոններ, արտացոլում են տվյալ իրավունքի համակարգի կոնկրետ նորմատիվ

«...Սկզբունքը այն է, ինչ ձեռքում է իրավունքը, երևան է բերում նրա բովանդակությունը...»

բովանդակությունը⁷: **Ե. Ուսենկոն** դիտարկում է սկզբունքները որպես նյութական աշխարհի հետ անխզելիորեն կապված կատե-

թյան մեջ: Ինչպես նշում է **Ն. Չեչինան**. «Իրավական սկզբունքը որպես ղեկավար գաղափար տարբերվում է գիտական ու փիլիսոփայական սկզբունքերից նրանով, որ միշտ գտնում է իր հստակ արտահայտումը իրավունքի նորմում կամ նորմերում, ... իրավունքի նորմերում չամրագրված գաղափարը չի կարող դառնալ իրավական սկզբունք»⁵: Ճյուղային և միջճյուղային սկզբունքները սեղմ փոխկապված են իրավունքի համակարգի ընդհանուր սկզբունքների հետ, դրանք հարստացնում և կոնկրետացնում են նրա բովանդակությունը⁶: Ճյուղի փոխհարաբերակցությունը իրավունքի համակարգի հետ պայմանավորված է իրավունքի համակարգի ընդհանուր սկզբունքների հետ տվյալ ճյուղի նորմերի և սկզբունքների համապատասխանությամբ:

գորիա, քանի որ այն բնորոշ է հասարակական հարաբերություններին:

Կարգավորման առարկայի հետ մեկտեղ սկզբունքները հանդիսանում են ճյուղի ձևավորման հիմնական գործոններից մեկը⁸: Ինչպես նշում է **Լ. Անուֆրիևան**. «Ի տարբերություն ներպետական իրավունքի՝ միջազգային իրավունքում սկզբունքները համակարգաձևավորման կարգի՝ հերթականությամբ գրեթե երկրորդ իրավական-տեսական ընդհանրացումն են»⁹: Իրավական նորմերի կոնկրետ ամբողջությունում հատուկ սկզբունքների առկայությունը կամ բացակայությունը ձևավորում է ինքնուրույն իրավական ճյուղի ձևավորման համար չափանիշ¹⁰: Սկզբունքները ձևավորվում են միջազգային իրավունքի ճյուղի ձևավորման հետ մեկտեղ: Նրանք այդպիսի իրավական ձևավորման, ինչպիսին հանդի-

⁴ Տե՛ս Алексеев С.С. Проблемы теории права. Свердловск, 1972. Т. 1. էջ102:

⁵ Տե՛ս Чечина Н.А. Принципы советского гражданского процессуального права и их нормативное закрепление // Правоведение. 1960. N 3. էջ 78-84. Опубликовано в кн.: Чечина Н.А. Избранные труды по гражданскому процессу. СПб., 2004. էջ 266-267:

⁶ Տե՛ս Байтин М.И. О принципах и функциях права: Новые моменты // Правоведение. 2000. N 3. էջ 16:

⁷ Տե՛ս Пушмин Э.А. О понятии основных принципов современного общего международного права // СЕМП. 1978. М., 1980. էջ 76:

⁸ Տե՛ս Усенко Е.Т. Общие принципы социалистической экономической интеграции // Принципы социалистической экономической интеграции. М., 1985. Ч. I. էջ 7:

⁹ Տե՛ս Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права (сравнительное исследование правовых категорий): Дис. ... д-ра юрид. наук. էջ 138 :

¹⁰ Տե՛ս Усенко Е.Т. О системе международного права // Советское гос-во и право. 1988. N 4. էջ 124-125:

սանում է ճյուղը, կարգավորման անբակտելի մասն են հանդիսանում: Իրավունքի համակարգում այս կան այն, հարաբերականորեն համապարփակ իրավական գոյացումների (ճյուղերի, ենթաճյուղերի, ինստիտուտների, ենթաինստիտուտների) անջատման գործընթացը զուգորդվում է կարգավորման իրավաբանական ռեժիմում առանձնահատկության կուտակմամբ, որը

գավորվող հարաբերությունների՝ այլ հարաբերությունների հետ փոխհարաբերությունները ցույց տվող նշանակություն:

ՄՔԴ իրավունքի ձևավորումը՝ որպես միջազգային հանրային իրավունքի ճյուղ հիմնվում է միջազգային իրավունքի, ինչպես նաև ազգային քաղաքացիական դատավարության և արբիտրաժային դատավարության սկզբունքների վրա: Դրա հետ մեկտեղ՝ յուրաքանչյուր ճյուղային սկզբունք, մտնելով համակարգ, զբաղեցնում է իր սեփական, հատուկ և ինքնուրույն, միայն իր համար նախատեսված տեղը: Դրանց այդ տեղը, պայ-

**«...Իրավունքի նորմերում
չամրագրված գաղափարը չի
կարող դառնալ իրավական
սկզբունք...»**

մանավորելով նրա փոխհարաբերությունները այլ սկզբունքների (միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների, միջճյուղային սկզբունքների) հետ, ապահովում է հասարակական հարաբերությունների ներգործության վրա նրա ինքնուրույնության և դրանց հետ կապված սկզբունքների գործունեության արդյունավետությունը:

Նշենք, որ միջազգային իրավունքում բացակայում է ՄՔԴ իրավունքի սկզբունքները թվարկող փաստաթուղթ, իսկ ամերիկյան իրավունքի ինստիտուտի (ԱՄԻ) և Ունիդրոյայի աշխատանքային խմբի (Ջ.Ս. Զազարդ կրտ.¹², Ռ. Շտուրներ¹³, Մ. Տարուֆֆո¹⁴, Ա. Ջիդի¹⁵) կողմից համատեղ մշակված և 2004թ. փետրվարին ընդունված «Անդրազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքներն ու կանոնները»¹⁶ փաստաթղթի դրույթների միայն պարզ թվարկումը (1.անկախություն, անկողմնակալություն և դատարանի ու նրա դատավորների ձեռնհասություն, 2.իրավագործությունները կողմերի միջև, 3.կողմերի դատավարական հավասարություն, 4.փաստաբան վարձելու իրավունք, 5.պատշաճ ծանուցում և լսելի լինելու իրավունք, 6.լեզուներ, 7.արդարադատության արագ իրականացում,

¹¹ Տե՛ս Алексеев С.С. Право: Албука - теория - философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999. էջ 592:
¹² Փենսիլվանիայի համալսարանի պրոֆեսոր, համազեկուցող
¹³ Ֆրայբուգի համալսարանի պրոֆեսոր, համազեկուցող
¹⁴ Պավիայի համալսարանի պրոֆեսոր, համազեկուցող
¹⁵ Փենսիլվանիայի համալսարանի դասախոս, քարտուղար
¹⁶ Տե՛ս www.unidroit.org

8. պայմանական և պաշտպանողական միջոցառումներ, 9. դատավարության կառուցվածքը, 10. կողմերի նախաձեռնությունները և դատավարության սահմանները, 11. կողմերի և փաստաբանների պարտականությունները, 12. կողմերի և անձերի բազմաթիվությունը, 13. փորձագիտական եզրակացություն, 14. դատարանի պատասխանատվությունը դատաքննության համար, 15. հեռացում կամ հեռակա որոշում, 16. ինֆորմացիայի և վկայության իրավունք, 17. սանկցիաներ, 18. ակնհայտ առավելություններ և անձեռնմխելիություն, 19. բանավոր և գրավոր դատաքննություն, 20. հրապարակային դատաքննություն, 21. ապացուցման պարտականություններ և կանոններ, 22. օրենքի և փաստի որոշման պարտականություն, 23. որոշում և պատճառաբանված պարզաբանում, 24. կարգավորում, 25. ծախսեր, 26. դատական որոշումների հարկադիր կատարում, 27. բողոքարկում, 28. լուծված գործի կրկնակի քննության անթույլատրելիություն, 29. արդյունավետ կատարում, 30. ճանաչում, 31. միջազգային դատական համագործակցություն) ցույց է տալիս, որ նրանում ներառված են ՄՔԴ-ի՝ որպես գործունեության և ոչ որպես իրավունքի ճյուղի սկզբունքները: ՄՔԴ իրավունքի սկզբունքների բովանդակությունը «տարրալուծված» է ամբողջ ճյուղը կարգավորող բոլոր նորմերում և կարող է բացահայտվել համապատասխան նորմերի (այդ թվում «Անդրազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքներում ու կանոններում») և պրակտիկայում դրանց կիրառման համակարգված վերլուծության արդյունքում, քանի որ ինչպես նշում է Ռ. Իվանովը. «Իրավունքի սկզբունքները՝

դրանք նրա տարբեր աղբյուրներում ամրապնդված կամ կայուն իրավական պրակտիկայում արտահայտված, ուսումնասիրվող հասարակական հարաբերությունների կարգավորող նորմերի, ինչպես նաև նրանցում բացթողումների և հակասությունների առկայության պայմաններում ներհամաձայնեցված և արդյունավետ համակարգ ստեղծող համընդհանուր հիմնարար գաղափարներ են»¹⁷:

Ազգային և նույնիսկ ռուսական գրականությունում ՄՔԴ իրավունքի սկզբունքների հարցը գրեթե չի ուսումնասիրվում: Ավելին, ճիշտ է որոշ գիտնականներ ՄՔԴ առանձին սկզբունքները բնութագրելու փորձեր կատարել են: Մասնավորապես, **Վ. Աբուլոնինը** դիտարկում է փոխադարձության սկզբունքը¹⁸, **Խ. Շակը** վերլուծության է ենթարկում միայն միջճյուղային սկզբունքները, որոնք բնորոշ են ոչ միայն ՄՔԴ իրավունքին, այն նաև միջազգային իրավունքի այլ ճյուղերի¹⁹, սակայն ՄՔԴ իրավունքի հիմնական հարցերին նվիրված աշխատանքներից մեծամասնությունում սկզբունքները նույնիսկ չեն թվարկվում՝ չնայած ՄՔԴ իրավունքը նրանց կողմից ընդունված է որպես առանձին ճյուղ²⁰:

Այսպիսով, ՄՔԴ սկզբունքների տակ հասկացվում են այն հիմնարար իրավական գաղափարները, որոնց համապատասխան հազմակերպվում և գործում է ՄՔԴ համակարգը: ՄՔԴ սկզբունքներ են անվանվում միջազգային քաղաքացիական դատավարական բոլոր նորմերի և ինստիտուտների մեջ ներթափանցող հիմնարար իրավական գաղափարները, ՄՔԴ այնպիսի կառուցվածքի կանխորոշիչները, որը ապահովում է վեճերով օրինական և հիմնավոր ակտերի կայացում: ՄՔԴ սկզբունքները կանխորոշում են դատավարության նպա-

¹⁷ St'u Иванов Р.Л. О понятии принципов права // Вестник Омского университета, 1996, Вып. 2. էջ 116-117:

¹⁸ St'u Аболонин В.О. Понятие взаимности в международном гражданском процессе // Арбитражный и гражданский процесс. 2004. N 3. էջ 34:

¹⁹ St'u Шак Х. Международное гражданское процессуальное право. էջ 14-20:

²⁰ St'l Ануфриева Л.П. Международное частное право. Т. 3. էջ 278-427; Дробязкина И.В. Международный гражданский процесс: проблемы и перспективы; Ерпылева Н.Ю. Международное частное право: Учебник: М., 2004. էջ 423-476; Лунц Л.А., Марышева Н.И. Международный гражданский процесс. М., 2002. էջ 763-939; Нешатаева Т.Н. Международное частное право и международный гражданский процесс. էջ 360-603; Светланов А.Г. Международный гражданский процесс: Современные тенденции:

տակը և այդ նպատակին հասնելու մեթոդները, բնութագրում են ՄՔԴ գործունեության բովանդակությունը, սահմանում են դատավարական իրավունքի ընդհանրապես և ՄՔԴ իրավունքի՝ մասնավորապես, էությունը արտահայտող էական գծերը:

ՄՔԴ սկզբունքները իրենցից սկզբունքների ուղղակի խումբ չեն ներկայացնում, այլ ձևավորում են իրենց որոշակի միասնություն: Դա պայմանավորված է դրանցում արտահայտված գաղափարների ամբողջությամբ, միասնական նպատակների իրականացման ձգտմամբ:

Ճանաչողական նպատակներից ելնելով՝ իրավագիտության մեջ ընդունված է երևան բերել իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղի, այդ թվում և ՄՔԴ իրավունքի սկզբունքների կազմը²¹: «Կազմ» եզրույթը կիրառվում է առարկաների, երևույթների ցանկը, լրակազմը նշելու համար: Դատավարական իրավունքի գիտության մեջ այս եզրույթով են նշում քաղաքացիական դատավարության բոլոր սկզբունքների ամբողջությունը, նրանց քանակական ծավալը, թվարկումը:

Իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղի, այդ թվում ՄՔԴ իրավունքի սկզբունքները սերտ փոխկապված են և ձևավորում են մեկ իրավատրամաբանական համակարգ:

Ուստի, սկզբունքների համակարգը դա այն հիմքն է, որի վրա կառուցվում է ամբողջ ՄՔԴ իրավունքի ճյուղը: Դրանով հանդերձ սկզբունքների համակարգը կազմավորվում և գոյություն է ունենում օբյեկտիվորեն²²,

2-րդ, հասարակական հարաբերությունների բոլոր տարբեր դրսևորումների իրավական կարգավորման անհնա-

րինության ուժով՝ իրավունքի նորմերի բացակայության դեպքում վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորվում է սկզբունքների միջոցով (իրավունքի անալոգիա),

3-րդ, ՄՔԴ իրավունքի սկզբունքների ամբողջությունը վկայում է տվյալ իրավունքի ճյուղի՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն ճյուղի մասին այնպես, ինչպես իրավական կարգավորման առարկան:

ՄՔԴ իրավունքի վերաբերյալ գրականությունում առանձնացվում են ՄՔԴ իրավունքի հետևյալ սկզբունքները՝

Դատավորների անկախության և անկողմնակալության սկզբունքը,

Պետությունների դատավարական ընթացակարգերի հավասարության սկզբունքը,

Գործի քննության հրապարակայնության սկզբունքը,

Դատավարությունների հսկելի բազմաթիվության սկզբունքը,

Կողմերի դատավարական իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքը,

Իրավական պաշտպանության միջոցների արդյունավետության սկզբունքը,

Դիսպոզիտիվության սկզբունքը:

Այսպիսով, Միջազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքների կազմը ՄՔԴ իրավունքի նորմերում ամրագրված կանոնների համակարգ է, որը, ձևավորվելով դատական մարմինների իրավակիրառ գործունեության ընթացքում և դրա արդյունքում, կարգավորում է հասարակական հարաբերությունների խիստ որոշակի շրջանակ:

²¹ Տե՛ս Թրեушников М. К. Гражданский процесс_Учебник_2007, 2-е изд, էջ36, Պետրոսյան Ռ.Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, ԵՊՀ իրատ., եր., 2007թ, էջ 157:

²² Տե՛ս Ярков В.В. Гражданский процесс_Учебник_2006 6-е изд, էջ26:

ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

75, 2013

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐԱԴԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հորեյան	2
ՀՀ դատախազության կոլեգիայում	2
Հրամաններ	4
ՉԺՀ դատախազության պատվիրակությունը Հայաստանում	9
Հանդիպում դեսպանի հետ	10
Համագործակցության ծրագիր	10
Կանխարգելել ընտրական իրավունքի դեմ ոտնձգությունները	11
Դատախազությունը վճռական և պատրաստական է	12
Դատախազների էթիկայի համատեքստում	12
Աշխատանքային քննարկում	13
ՀԹԾ-ն անփոփել է աշխատանքի արդյունքները	14
Նշանակումներ ՀՀ դատախազության համակարգում	15

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԴԱՏԱԽԱԶԻՆ, ՔՆՆԻՉԻՆ

Արամ ԹԱՄԱԶՅԱՆ Խուլիզանության քրեաիրավական բնութագիրը	17
--	----

ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐԴԻ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ

Արթուր ԳՈՅՈՒՆՅԱՆ Կիրեհանցագործություններ	26
--	----

ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Արթուր ՂԱՄԲՈՐՅԱՆ, Գևորգ ԲԱՂՂԱՍԱՐՅԱՆ Դատարանում նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը և ցուցմունքների դատական դեպոնացումը	37
--	----

ՀԱՅ ԻՐԱՎՈՒՆԷԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Էդգար ՆԱԶԱՐՅԱՆ Անձի իրավական կարգավիճակի հարցերը ըստ Մ. Գոշի Հայոց Դատաստանագրքի	47
---	----

ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Հակոբ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ Սարդու իրավունքների ժամանակակից ընկալման հիմնական ասպեկտները	53
--	----

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՄԲՈՆ

Տաթևիկ ԱՍՍՏՐՅԱՆ Միջազգային քաղաքացիական դատավարություն, հասկացությունը, դերը և նշանակությունը	59
--	----